Dijana Ilišević i Mea Bombardelli

ELEMENTARNA GEOMETRIJA

skripta

verzija 1.0

9. 10. 2007.

Predgovor

Kolegij Elementarna geometrija je na PMF–Matematičkom odjelu uveden na prvu godinu studija profila profesor matematike, profesor matematike i informatike, profesor matematike i fizike u ak. god. 2004./05. Ak. god. 2005./06. započelo se s izvođenjem nastave po programima usklađenim s Bolonjskom deklaracijom i danas se nastava iz ovog kolegija izvodi za studente prve godine preddiplomskog sveučilišnog studija matematike, smjer nastavnički, te integriranog preddiplomskog i diplomskog sveučilišnog studija matematike i fizike, smjer nastavnički, sa satnicom od dva sata predavanja i dva sata vježbi tjedno u prvom semestru studija.

Kolegij Elementarna geometrija je uveden kao rezultat potrebe za sistematiziranjem, proširivanjem i produbljivanjem znanja osnovnoškolske i srednjoškolske geometrije i važan je dio obrazovanja budućih učitelja / profesora matematike.

Ova skripta je nastala na temelju predavanja iz Elementarne geometrije koja je doc.dr.sc. Dijana Ilišević držala ak. god. 2004./05., 2005./06. i 2006./07.

Skripta pokriva područje planimetrije i sastoji se od sedam poglavlja: Istaknuti skupovi točaka u ravnini, Sukladnost trokuta, Površina, Sličnost trokuta, Teoremi o kružnici, Trigonometrija trokuta, Preslikavanja ravnine. Za praćenje izloženog teksta nije potrebno posebno predznanje.

Iako je skripta prvenstveno namijenjena studentima matematike, vjerujemo da može poslužiti i učiteljima / profesorima matematike kao i učenicima osnovnih i srednjih škola.

Bit ćemo zahvalne svima koji nam ukažu na eventualne zaostale pogreške ili nam iznesu korisne primjedbe. Možete nam se javiti e-poštom na adrese `Dijana.Ilisevic@math.hr` i `Mea.Bombardelli@math.hr`.

doc.dr.sc. Dijana Ilišević

dr.sc. Mea Bombardelli

Poglavlje 1

Istaknuti skupovi točaka u ravnini

Planimetrija je ravninska geometrija. Ravninu možemo predočiti tankim papirom.

Osnovni planimetrijski objekti su **točka** i **pravac**. Njih ne definiramo. Točku predočavamo vrhom nekog šiljastog predmeta, a pravac napetom niti.

Točke ćemo označavati velikim slovima $(A, B, C, \dots)$, a pravce malim $(a, b, c, \dots)$.

Pretpostavljamo da su pravci i točke u izvjesnoj vezi (odnosu):

pravac p prolazi točkom T

točka T leži na pravcu p

$T \in p$

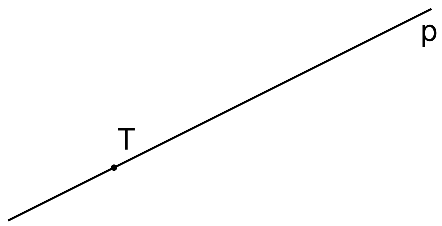

pravac p ne prolazi točkom T

točka T leži izvan pravca p

$T \notin p$

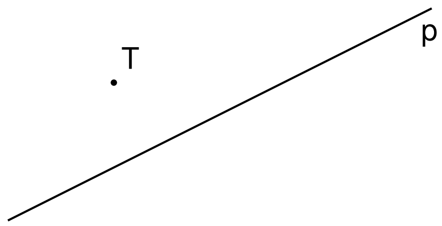

pravci p i q se sijeku u točki T

točka T je sjecište pravaca p i q

$p \cap q = \{T\}$

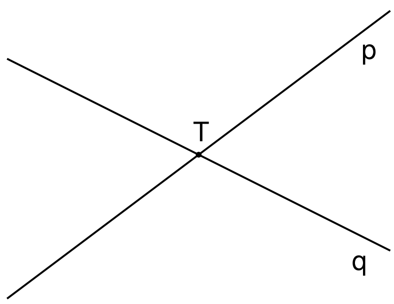

<table>
<tr><td>točke A i B leže s iste strane točke C</td><td>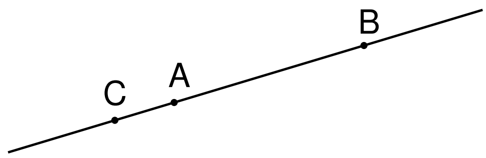
</td></tr>
<tr><td>točke A i B leže sa suprotnih strana točke C
točka C leži između A i B</td><td>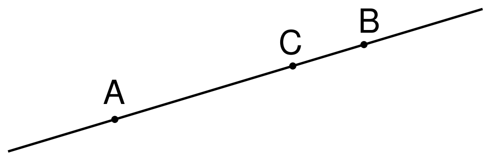
</td></tr>
<tr><td>točke A i B leže s iste strane pravca p</td><td>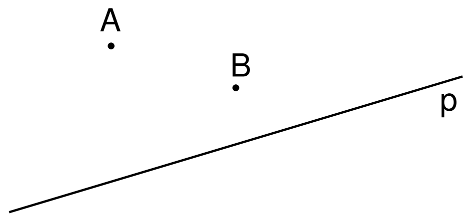
</td></tr>
<tr><td>točke A i B leže sa suprotnih strana pravca p</td><td>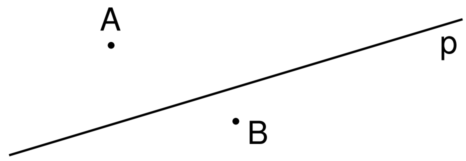
</td></tr>
</table>

Ako su A i B različite točke koje leže na pravcu p, tada pravac p nazivamo i pravac AB.

Za dva pravca p i q kažemo da su **paralelni** i pišemo $p \parallel q$ ako se ili podudaraju ili ne sijeku.

Euklidov peti aksiom (aksiom o paralelama). *Zadanom točkom izvan zadanog pravca prolazi točno jedan pravac paralelan danom pravcu.*

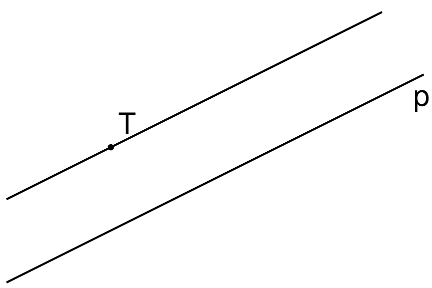

Za razliku od ostalih Euklidovih aksioma, aksiom o paralelama nije očigledan, teško ga je eksperimentalno provjeriti i komplicirano je formuliran. Zato je vrlo rano postavljena hipoteza da taj aksiom nije aksiom nego teorem. Stoga su ga mnogi matematičari pokušali dokazati, ali se u 19. stoljeću, nakon brojnih neuspjelih pokušaja, pokazalo da je aksiom o paralelama nemoguće dokazati pomoću ostalih Euklidovih aksioma. Naime, usporedo s euklidskom geometrijom (u kojoj se taj aksiom prihvaća) moguće je izgraditi i drugu geometriju u kojoj taj aksiom ne vrijedi.

Teorem 1.1. *Neka su p, q, r međusobno različiti pravci. Ako je $p \parallel q$ i $q \parallel r$, tada je $p \parallel r$ (tranzitivnost relacije "biti paralelan").*

Dokaz. Pretpostavimo da nije $p \parallel r$. Tada se p i r sijeku. Sjecište pravaca p i r označimo s T. Jasno je da T ne leži na q jer bi se tada p i q sjekli u T. Zaključili smo da kroz točku T izvan pravca q prolaze dva različita pravca (p i r) koji su paralelni s q. To je u kontradikciji s aksiomom o paralelama. Dakle, $p \parallel r$. □

Sada ćemo definirati neke istaknute skupove točaka u ravnini.

Neka je T točka koja leži na pravcu p. **Polupravac** je skup svih točaka pravca p koje leže s iste strane točke T, uključujući i točku T. Točku T nazivamo početak polupravca.

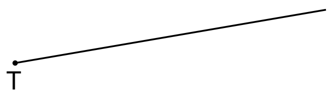

Neka su A i B dvije različite točke koje leže na pravcu p. **Dužina** $\overline{AB}$ je skup svih točaka pravca p koje leže između točaka A i B, uključujući i točke A i B. Točke A i B zovemo krajevi dužine $\overline{AB}$. Kažemo da dužina $\overline{AB}$ leži na pravcu p. Udaljenost između točaka A i B zovemo duljina dužine $\overline{AB}$ i označavamo s $|AB|$. Za dvije dužine kažemo da su sukladne ako imaju jednake duljine.

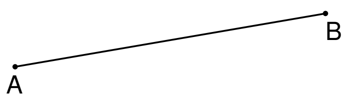

Za skup S točaka ravnine kažemo da je **konveksan** ako u njemu leži čitava dužina $\overline{AB}$ čim u njemu leže točke A i B, tj. ako $A, B \in S \Rightarrow \overline{AB} \subseteq S$. Iz definicije izravno slijedi da su pravac, polupravac i dužina konveksni skupovi. Skup koji se sastoji od samo jedne točke dogovorno smatramo konveksnim skupom. Uočimo da je najmanji konveksan skup koji sadrži točke A i B dužina $\overline{AB}$.

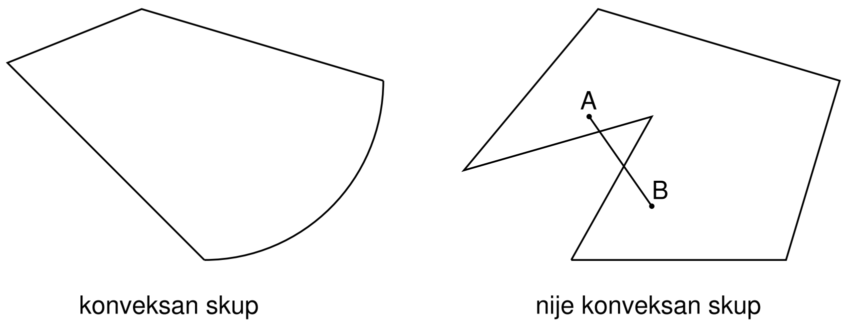

Poluravnina je skup svih točaka ravnine koje leže s iste strane pravca p. Pravac p nazivamo rub poluravnine. Unija poluravnine i pravca p naziva se zatvorena poluravnina, a p rub zatvorene poluravnine.

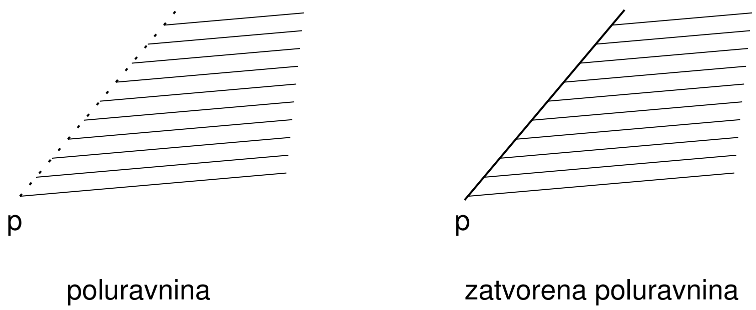

Kut $\sphericalangle pTq$ je dio ravnine određen točkom T i dvama polupravcima p i q s početkom u T. Točku T zovemo vrh kuta, a polupravce p i q kraci kuta.

Smatramo da je kut pozitivan ako gibanjem u smjeru suprotnom gibanju kazaljke na satu polupravac p padne na polupravac q.

Ako je $A \in p$ i $B \in q$, često umjesto $\sphericalangle pTq$ pišemo $\sphericalangle ATB$.

Kutove često označavamo malim grčkim slovima $(\alpha, \beta, \gamma, \dots)$.

Ako se polupravci p i q podudaraju i $\sphericalangle pTq$ sadrži sve točke ravnine, nazivamo ga **puni kut**.

Polovina punog kuta naziva se **ispruženi kut**. Ako je $\sphericalangle pTq$ ispruženi kut, tada se p i q nadopunjuju na pravac.

Polovina ispruženog kuta naziva se **pravi kut**.

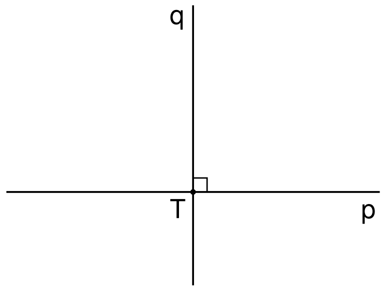

Za dva pravca p i q kažemo da su međusobno **okomiti** i pišemo $p \perp q$, ako u svom sjecištu zatvaraju pravi kut.

Za dva kuta kažemo da su jednaka (sukladna) ako imaju istu mjeru.

Mjera kuta izražava se u stupnjevima i radijanima.

Puni kut se dijeli na 360 jednakih dijelova, a svaki od tih dijelova iznosi 1° (jedan stupanj). Stupanj se dalje dijeli na minute ($1^\circ = 60'$) i sekunde ($1' = 60''$). Puni kut ima mjeru 360°, ispruženi kut 180°, a pravi kut 90°.

Mjera kuta u radijanima je takva da puni kut ima mjeru 2π, ispruženi kut π, a pravi kut $\frac{\pi}{2}$.

Iako ćemo kružnicu definirati nešto kasnije, a luk kružnice tek u 5. poglavlju, navedimo da je mjera kuta u radijanima zapravo duljina pripadajućeg luka jedinične kružnice sa središtem u vrhu kuta.

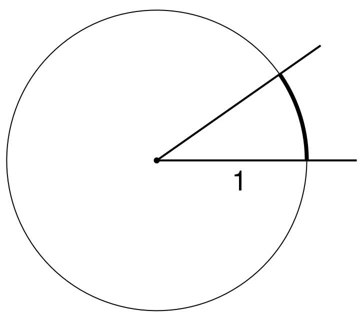

Ako je α° mjera kuta u stupnjevima i α njegova mjera u radijanima, tada vrijedi:

$$\alpha^\circ = \frac{180^\circ}{\pi}\,\alpha \qquad \text{i} \qquad \alpha = \frac{\pi}{180^\circ}\,\alpha^\circ.$$

Nazivi kutova i njihove mjere u stupnjevima i radijanima:

šiljasti kut

$0^\circ < \alpha^\circ < 90^\circ$
$0 < \alpha < \frac{\pi}{2}$

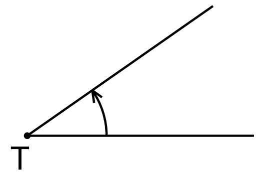

pravi kut

$\alpha^\circ = 90^\circ$
$\alpha = \frac{\pi}{2}$

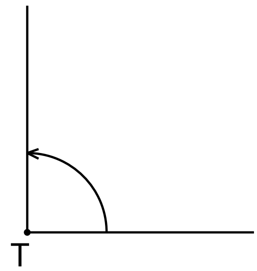

tupi kut

$90^\circ < \alpha^\circ < 180^\circ$
$\frac{\pi}{2} < \alpha < \pi$

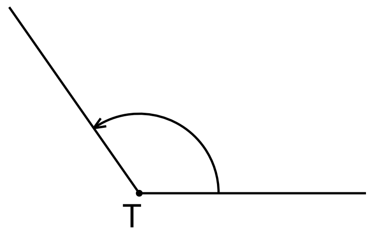

ispruženi kut

$\alpha^\circ = 180^\circ$
$\alpha = \pi$

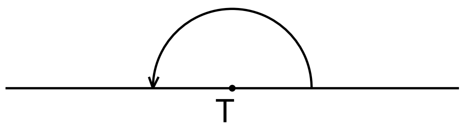

izbočeni kut

$180^\circ < \alpha^\circ < 360^\circ$
$\pi < \alpha < 2\pi$

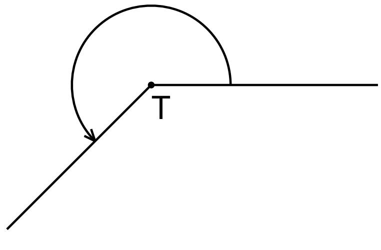

puni kut

$\alpha^\circ = 360^\circ$
$\alpha = 2\pi$

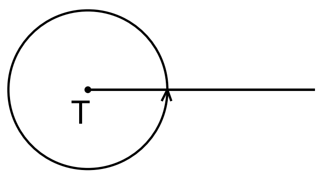

Za dva kuta kažemo da su **komplementarna** ako je zbroj njihovih mjera jednak $90°$, **suplementarna** ako je zbroj njihovih mjera jednak $180°$, a **eksplementarna** ako je zbroj njihovih mjera jednak $360°$.

Dva kuta kojima je jedan krak zajednički, a drugi kraci im se nadopunjuju na pravac, zovu se **sukuti**.

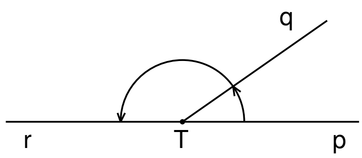

Sukuti su suplementarni kutovi.

Za dva kuta koji imaju zajednički vrh, a po dva kraka im se nadopunjuju na pravac, kažemo da su **vršni kutovi**.

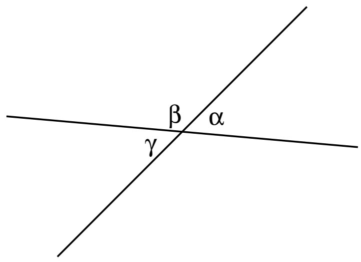

Teorem 1.2. *Vršni kutovi su međusobno sukladni.*

Dokaz. Uz oznake na slici kutovi α i β su sukuti, kao i β i γ. Stoga je $\alpha + \beta = 180°$ i $\beta + \gamma = 180°$, pa slijedi $\alpha = \gamma$. □

Transverzala pravaca p i q je svaki pravac t koji siječe pravce p i q.

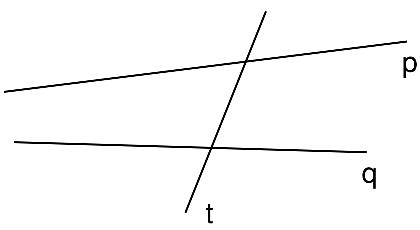

Može se dokazati da je aksiom o paralelama ekvivalentan sljedećem aksiomu: Ako transverzala dva pravca s njima čini na istoj strani unutarnje kutove čiji je zbroj mjera različit od $180°$, tada se ti pravci sijeku s one strane s koje je taj zbroj manji od $180°$.

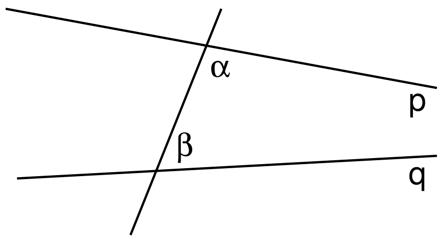

$\alpha + \beta < 180^\circ \;\Rightarrow\; p$ i q se sijeku.

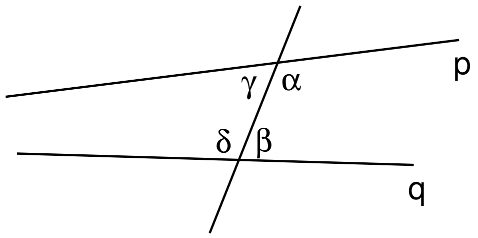

Uočimo: ako je $\alpha + \beta > 180^\circ$, tada je

$$\gamma + \delta = (180^\circ - \alpha) + (180^\circ - \beta) = 360^\circ - (\alpha + \beta) < 180^\circ.$$

Teorem 1.3. *Dva paralelna pravca s transverzalom zatvaraju jednake odgovarajuće kutove.*

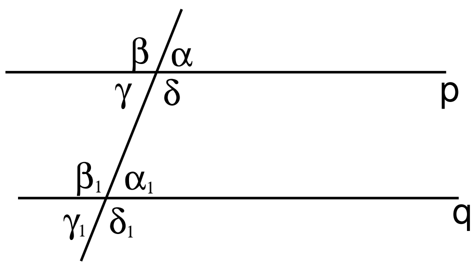

Dokaz. Zbog teorema 1.2 vrijedi $\gamma = \alpha$, $\gamma_1 = \alpha_1$ i $\delta = \beta$, $\delta_1 = \beta_1$. Kako je $\beta = \delta = 180^\circ - \alpha$ i $\beta_1 = \delta_1 = 180^\circ - \alpha_1$, dovoljno je dokazati $\alpha_1 = \alpha$.

Pretpostavimo da je $\alpha \neq \alpha_1$. Tada je $\alpha_1 + \delta = \alpha_1 + (180^\circ - \alpha) = 180^\circ + (\alpha_1 - \alpha) \neq 180^\circ$. Aksiom o paralelama (odnosno njegova ekvivalentna formulacija) povlači da se p i q sijeku, pa nisu paralelni. Kontradikcija. Dakle, $\alpha = \alpha_1$. $\square$

Za dva kuta kažemo da su **kutovi s paralelnim kracima** ako njihovi odgovarajući kraci leže na paralelnim pravcima.

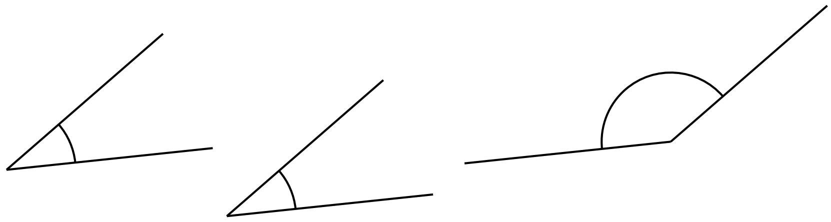

Teorem 1.4. *Ako su dva kuta s paralelnim kracima oba šiljasta ili oba tupa, tada su međusobno sukladni, a ako je jedan šiljast, a drugi tup, tada su suplementarni.*

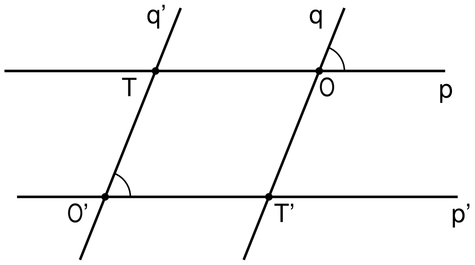

Dokaz. Neka su $\sphericalangle pOq$ i $\sphericalangle p'O'q'$ kutovi s paralelnim kracima (oba šiljasti).

Definirajmo točku T kao presjek pravaca p i q' i točku T' kao presjek pravaca p' i q. Kako je p transverzala paralelnih pravaca q i q', teorem 1.3 povlači $\sphericalangle pOq = \sphericalangle pTq'$, a kako je q' transverzala paralelnih pravaca p i p', teorem 1.3 povlači $\sphericalangle pTq' = \sphericalangle p'O'q'$. Dakle, $\sphericalangle pOq = \sphericalangle p'O'q'$.

Analogno bi se dokazali i ostali slučajevi. □

Za dva kuta kažemo da su **kutovi s okomitim kracima** ako njihovi odgovarajući kraci leže na okomitim pravcima.

Teorem 1.5. *Ako su dva kuta s okomitim kracima oba šiljasta ili oba tupa, tada su međusobno sukladni, a ako je jedan šiljast, a drugi tup, tada su suplementarni.*

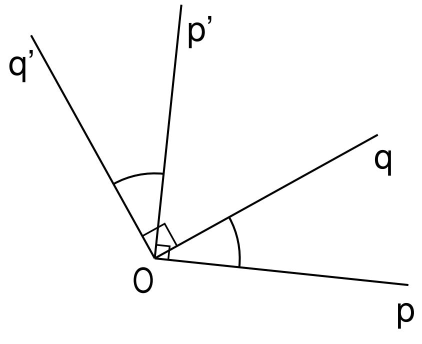

Dokaz. Zbog teorema 1.4 je dovoljno gledati slučaj kada ti kutovi imaju zajednički vrh. Neka su to kutovi pOq i $p'Oq'$ kao na slici.

Tada je $\sphericalangle pOq = 90° - \sphericalangle p'Oq = \sphericalangle p'Oq'$.

Analogno bi se dokazali i ostali slučajevi. $\square$

Mnogokut (n-terokut) je dio ravnine ograničen dužinama čiji su krajevi $n \geq 3$ različitih točaka ravnine, sa svojstvom da se nikoje dvije od tih dužina ne sijeku (osim u svojim krajevima) te da je svaka od tih n točaka kraj točno dviju dužina.

Tih n točaka zovemo vrhovi n-terokuta i obično ih orijentiramo u pozitivnom smjeru.

Dužine kojima je n-terokut ograničen nazivamo stranice n-terokuta.

Kutove $\sphericalangle A_nA_1A_2$, $\sphericalangle A_1A_2A_3$, ..., $\sphericalangle A_{n-1}A_nA_1$, zovemo (unutarnji) kutovi n-terokuta. Sukute unutarnjih kutova zovemo vanjski kutovi n-terokuta.

Opseg mnogokuta je zbroj duljina njegovih stranica.

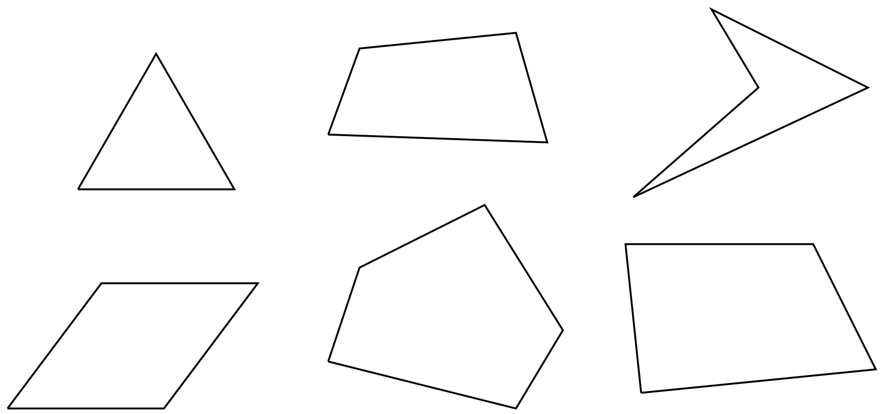

Mnogokuti mogu biti konveksni skupovi, ali nije svaki mnogokut konveksan skup.

Dijagonala mnogokuta je dužina kojoj su krajevi dva nesusjedna vrha n-terokuta, tj. dva vrha koja ne leže na istoj stranici.

Teorem 1.6. *Svaki n-terokut ima* $\dfrac{n(n-3)}{2}$ *dijagonala.*

Dokaz. U svakom od n vrhova počinje $n-3$ dijagonala, a svaku smo brojali dva puta. $\square$

Mnogokut koji ima tri vrha naziva se **trokut**. Mnogokuti s četiri, pet, šest,... vrhova nazivaju se redom **četverokut**, **peterokut**, **šesterokut**,...

Uočimo da je trokut ABC najmanji konveksan skup koji sadrži točke A, B i C. Dužine $\overline{BC}$, $\overline{CA}$ i $\overline{AB}$ zovemo stranice trokuta (označavamo ih redom a, b, c), a kutove $\sphericalangle CAB$, $\sphericalangle ABC$ i $\sphericalangle BCA$ (unutarnji) kutovi trokuta (oznake su redom α, β, γ). Stranice i kutovi zovu se osnovni elementi trokuta. Kažemo da svaki kut leži nasuprot jednoj stranici, i da po dva kuta leže uz jednu stranicu; primjerice, $\sphericalangle CAB$ leži nasuprot stranici $\overline{BC}$, a kutovi $\sphericalangle ABC$ i $\sphericalangle BCA$ leže uz stranicu $\overline{BC}$.

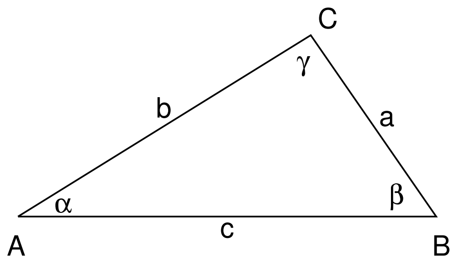

Sukut unutarnjeg kuta trokuta naziva se **vanjski kut** trokuta.

Po duljinama njihovih stranica, trokute dijelimo na:

- raznostranične (sve tri stranice trokuta su različitih duljina)
- jednakokračne (bar dvije stranice trokuta imaju istu duljinu; te dvije stranice nazivamo kraci trokuta, a treću stranicu zovemo osnovica ili baza trokuta)
- jednakostranične (sve tri stranice trokuta su jednakih duljina).

Po mjerama njihovih kutova, trokute dijelimo na:

- šiljastokutne (sva tri kuta trokuta su šiljasta)
- pravokutne (trokut koji ima pravi kut)
- tupokutne (trokut koji ima tupi kut).

Teorem 1.7. *(i) U svakom trokutu zbroj unutarnjih kutova iznosi* $180°$.

(ii) Vanjski kut uz jedan vrh trokuta jednak je zbroju unutarnjih kutova uz preostala dva vrha.

(iii) U svakom trokutu zbroj vanjskih kutova iznosi $360°$.

Dokaz. Kroz C povucimo paralelu p s AB, a stranice $\overline{AC}$ i $\overline{BC}$ produljimo preko vrha C. Označimo točke A', B', C', C'' kao na slici. Neka je $\alpha' = \sphericalangle C'CA'$, $\beta' = \sphericalangle B'CC''$, $\gamma' = \sphericalangle A'CB'$. Kako je pravac AC transverzala paralelnih pravaca AB i p, to je $\alpha' = \alpha$. Kako je pravac BC transverzala paralelnih pravaca AB i p, to je $\beta' = \beta$. Nadalje, $\gamma' = \gamma$ (vršni kutovi).

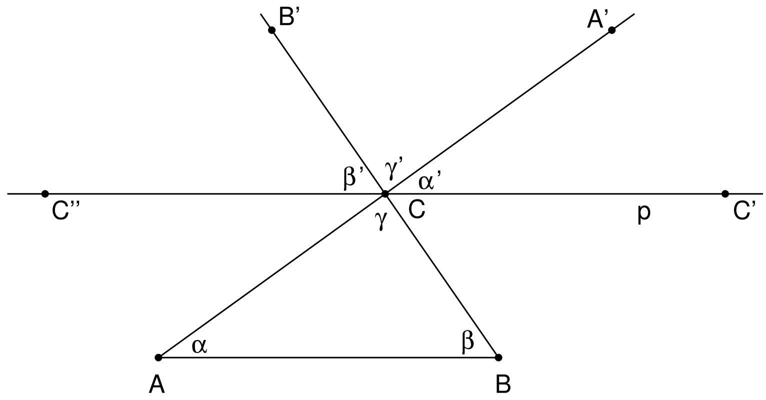

Sada zaključujemo:

(*i*) $\alpha' + \beta' + \gamma' = 180° \Rightarrow \alpha + \beta + \gamma = 180°$.

(*ii*) Definirajmo $\gamma_1 = \sphericalangle BCA'$. To je vanjski kut koji odgovara kutu γ. Kako je $\sphericalangle BCC' = \beta'$ (vršni kutovi), to je $\gamma_1 = \beta' + \alpha' = \alpha + \beta$. Analogno je $\beta_1 = \alpha + \gamma$ te $\alpha_1 = \beta + \gamma$.

(*iii*) $\alpha_1 + \beta_1 + \gamma_1 = (\beta + \gamma) + (\alpha + \gamma) + (\alpha + \beta) = 2(\alpha + \beta + \gamma) = 2 \cdot 180° = 360°$.

□

Iz ovog teorema odmah slijedi da pravokutan trokut ima točno jedan pravi kut, a tupokutan trokut točno jedan tupi kut.

U pravokutnom trokutu se stranica nasuprot pravog kuta naziva hipotenuza, a druge dvije stranice se nazivaju katete.

Korolar 1.8. *Zbroj unutarnjih kutova n-terokuta jednak je* $(n-2) \cdot 180°$.

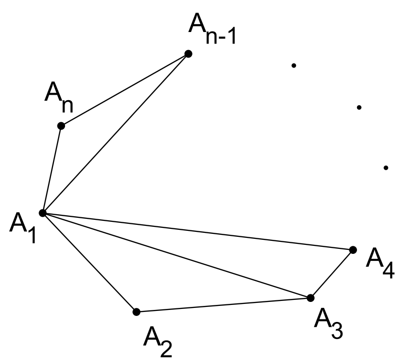

Dokaz. Iz jednog vrha izlaze $n-3$ dijagonale, koje dijele n-terokut na $n-2$ trokuta. Slijedi tvrdnja. □

Posebno je zbroj unutarnjih kutova četverokuta jednak 360°.

Korolar 1.9. *Zbroj vanjskih kutova n-terokuta jednak je* $360°$.

Dokaz. Neka su $\alpha_1, \alpha_2, \ldots, \alpha_n$ unutarnji kutovi n-terokuta. Tada su odgovarajući vanjski kutovi n-terokuta jednaki $180° - \alpha_1, 180° - \alpha_2, \ldots, 180° - \alpha_n$ i zbroj im iznosi

$$\begin{aligned} & (180° - \alpha_1) + (180° - \alpha_2) + \cdots + (180° - \alpha_n) \\ = \; & n \cdot 180° - (\alpha_1 + \alpha_2 + \cdots + \alpha_n) \\ = \; & n \cdot 180° - (n-2) \cdot 180° = 2 \cdot 180° = 360°. \end{aligned}$$

□

Trapez je četverokut koji ima bar jedan par paralelnih stranica. Paralelne stranice trapeza nazivaju se osnovice ili baze, a ostale dvije stranice nazivaju se kraci.

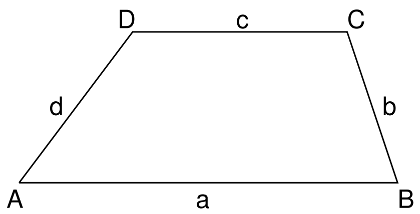

Teorem 1.10. *Unutarnji kutovi uz krakove trapeza su suplementarni kutovi.*

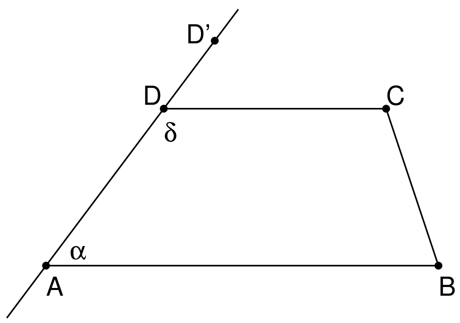

Dokaz. Produljimo stranicu $\overline{AD}$ preko vrhova A i D. Označimo D' kao na slici. Kako je pravac AD transverzala paralelnih pravaca AB i CD, vrijedi $\sphericalangle CDD' = \alpha$. No, $\sphericalangle CDD' + \delta = 180°$, pa je $\alpha + \delta = 180°$. Analogno je $\beta + \gamma = 180°$. □

Prema prethodnom teoremu, ako su u trapezu poznata dva unutarnja kuta uz jednu od osnovica, ili ako su poznata dva suprotna kuta, tada su njima određena i preostala dva kuta trapeza.

Jednakokračan trapez je trapez čiji kraci imaju jednake duljine.

Paralelogram je četverokut koji ima dva para paralelnih stranica.

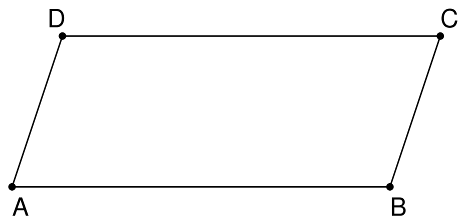

Teorem 1.11. *Nasuprotni kutovi paralelograma su sukladni, a kutovi uz svaku stranicu suplementarni.*

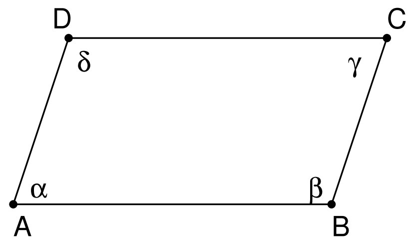

Dokaz. $ABCD$ je trapez s kracima $\overline{BC}$ i $\overline{DA}$ pa vrijedi $\beta + \gamma = 180°$ i $\alpha + \delta = 180°$.
$ABCD$ je trapez s kracima $\overline{AB}$ i $\overline{CD}$ pa vrijedi $\alpha + \beta = 180°$ i $\gamma + \delta = 180°$.
Slijedi $\beta = \delta$ i $\alpha = \gamma$. □

Dakle, ako je u paralelogramu poznat jedan unutarnji kut, tada su poznata i ostala tri kuta.

Romb je paralelogram kojemu su dvije susjedne stranice jednakih duljina.

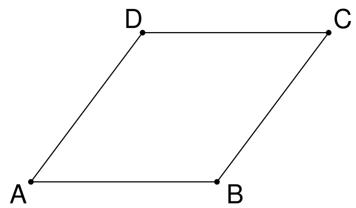

Prema teoremu 1.11, nasuprotni kutovi romba su sukladni, a kutovi uz svaku stranicu suplementarni.

Pravokutnik je paralelogram koji ima barem jedan pravi kut.

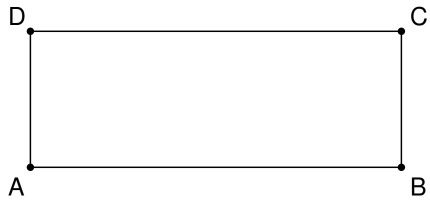

Teorem 1.12. *Svi kutovi pravokutnika su pravi.*

Dokaz. Pravokutnik je paralelogram, pa prema teoremu 1.11 vrijedi $\alpha = \gamma$, $\beta = \delta$, $\alpha + \beta = 180°$, $\gamma + \delta = 180°$. Pretpostavimo da je $\alpha = 90°$. Slijedi $\gamma = 90°$, $\delta = 90°$, $\beta = 90°$. □

Kvadrat je pravokutnik kojemu su dvije susjedne stranice jednakih duljina. Iz teorema 1.12 slijedi da su sva četiri kuta kvadrata pravi kutovi.

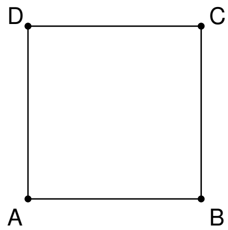

Kružnica je skup svih točaka ravnine na jednakoj udaljenosti od jedne čvrste točke ravnine (središta kružnice).

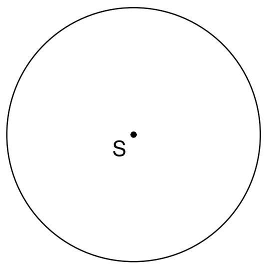

Polumjer kružnice je dužina kojoj je jedan kraj središte kružnice, a drugi kraj neka točka te kružnice. Udaljenost bilo koje točke kružnice od njenog središta jednaka je duljini polumjera te kružnice. Ako je S središte kružnice, a r duljina polumjera kružnice, govorimo o kružnici $k(S, r)$.

Tetiva kružnice je svaka dužina kojoj su krajevi dvije različite točke kružnice.

Promjer kružnice je tetiva koja prolazi središtem kružnice.

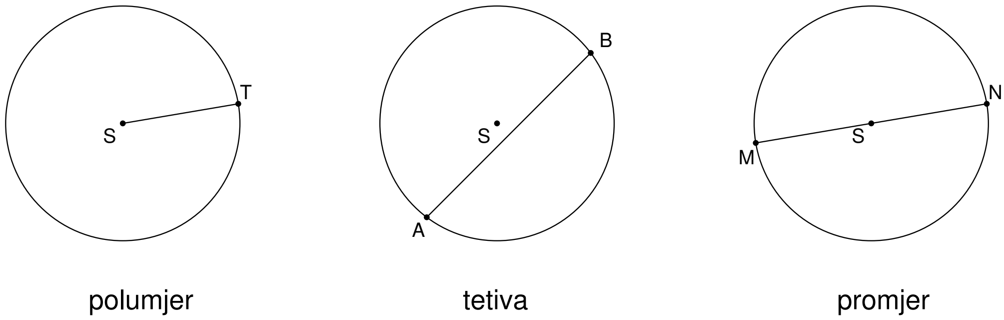

Sekanta kružnice je svaki pravac koji siječe kružnicu u dvije različite točke.

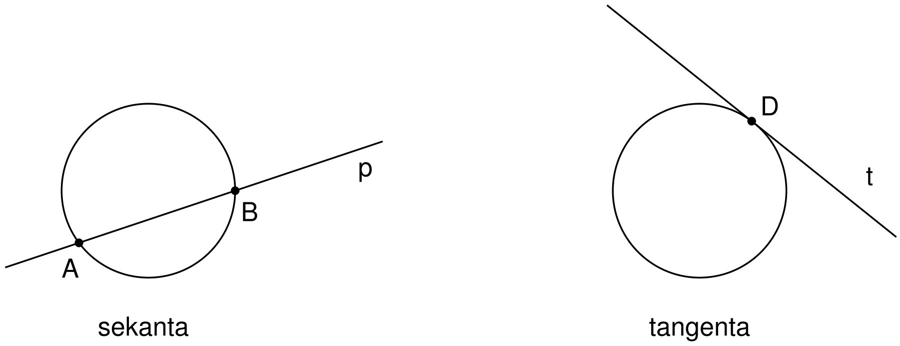

Tangenta kružnice je svaki pravac koji s kružnicom ima točno jednu zajedničku točku (dirałište tangente).

Krug je skup svih točaka ravnine ograničen kružnicom. Ako kružnica pripada krugu, kažemo da je krug zatvoren; ako točke kružnice ne pripadaju krugu kažemo da je krug otvoren. Kružnicu u oba slučaja zovemo rub kruga.

Ako je $|TS| < r$, kažemo da je T unutar kružnice $k(S, r)$. Ako je $|TS| > r$, kažemo da je T izvan kružnice $k(S, r)$.

Dakle, otvoreni krug je skup svih točaka ravnine koje su unutar kružnice, a zatvoreni krug je skup svih točaka ravnine koje pripadaju kružnici ili su unutar nje.

Omjer opsega i duljine promjera isti je za svaku kružnicu. Taj omjer je iracionalan broj kojeg označavamo s π ($\pi \approx 3.14159$). Dakle, opseg kružnice polumjera r jednak je $2r\pi$.

Poglavlje 2

Sukladnost trokuta

Prisjetimo se: kažemo da su dvije dužine sukladne ako imaju jednake duljine, i da su dva kuta sukladna ako imaju istu mjeru.

Za dva trokuta kažemo da su **sukladni** ako su im odgovarajuće stranice sukladne i odgovarajući kutovi sukladni. Oznaka: $\cong$.

U ovoj se definiciji zahtijeva previše, a to nam govore sljedeći teoremi o sukladnosti trokuta tj. minimalni dovoljni uvjeti za sukladnost trokuta.

Teorem 2.1 (S-K-S teorem o sukladnosti). *Dva trokuta su sukladna ako su im sukladne dvije stranice i kut među njima.*

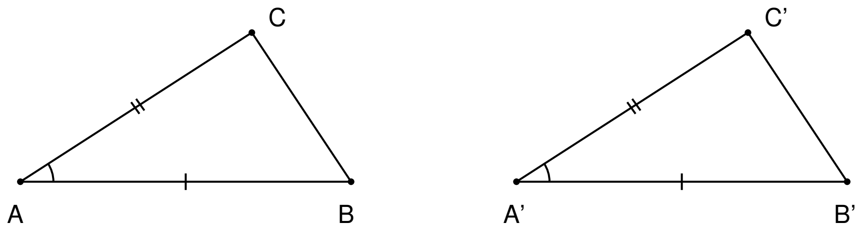

Teorem 2.2 (K-S-K teorem o sukladnosti). *Dva trokuta su sukladna ako su im sukladne jedna stranica i dva kuta uz tu stranicu.*

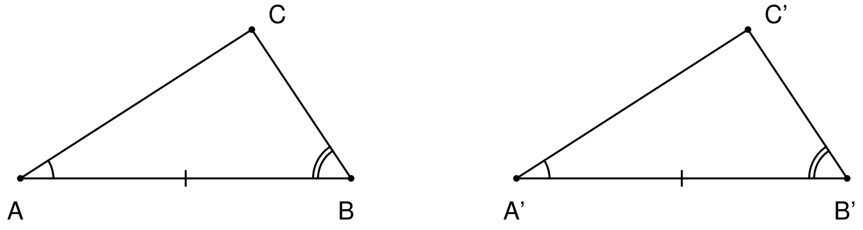

Obzirom da je zbroj unutarnjih kutova u svakom trokutu 180°, dva kuta trokuta određuju treći. Prema tome, dva trokuta su sukladna ako su im sukladni jedna stranica i bilo koja dva kuta.

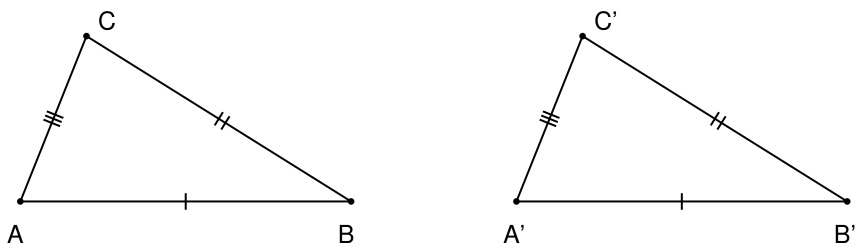

Teorem 2.3 (S-S-S teorem o sukladnosti). *Dva trokuta su sukladna ako su im sukladne sve tri stranice.*

Teorem 2.4 (S-S-K$^>$ teorem o sukladnosti). *Dva trokuta su sukladna ako su im sukladne dvije stranice i kut nasuprot veće stranice.*

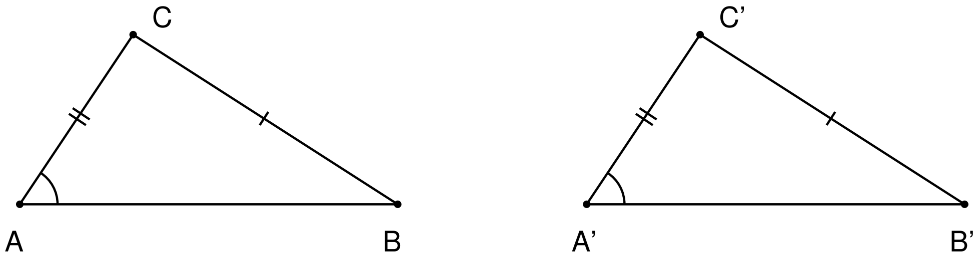

Dokažimo ove teoreme.

Dokaz teorema 2.1 (S-K-S). Neka su $\triangle ABC$ i $\triangle A'B'C'$ takvi da je $|AB| = |A'B'|$, $|AC| = |A'C'|$, $\sphericalangle BAC = \sphericalangle B'A'C'$.

Sada $\sphericalangle B'A'C'$ nanesimo na $\sphericalangle BAC$ s vrhom u A, krakom $A'B'$ na AB i krakom $A'C'$ na AC. Tada će B' pasti u B, a C' u C. $\square$

Dokaz teorema 2.2 (K-S-K). Neka su $\triangle ABC$ i $\triangle A'B'C'$ takvi da je $\sphericalangle CAB = \sphericalangle C'A'B'$, $\sphericalangle ABC = \sphericalangle A'B'C'$, $|AB| = |A'B'|$.

Sada $\sphericalangle C'A'B'$ nanesimo na $\sphericalangle CAB$ s vrhom u A, krakom $A'B'$ na AB i krakom $A'C'$ na AC. Tada će B' pasti u B. Dalje $\sphericalangle A'B'C'$ nanesimo na $\sphericalangle ABC$ s vrhom u B, krakom $A'B'$ na AB i krakom $B'C'$ na BC. Tada će sjecište polupravaca $A'C'$ i $B'C'$ pasti u sjecište polupravaca AC i BC tj. C' će pasti u C. $\square$

Dokaz teorema 2.3 (S-S-S). Neka su $\triangle ABC$ i $\triangle A'B'C'$ takvi da je $|AB| = |A'B'|$, $|AC| = |A'C'|$, $|BC| = |B'C'|$.

Prenesimo $\triangle A'B'C'$ tako da se A' i B' podudaraju s A i B, a točka C' leži s iste strane pravca AB kao i točka C. Zbog jednakosti duljina stranica $|A'C'| = |AC|$, točka C' leži na kružnici $k_1 = k(A, |AC|)$, a analogno i na $k_2 = k(B, |BC|)$. Stoga je C' presjek kružnica k_1 i k_2, pa se podudara s točkom C (jer je druga točka presjeka kružnica k_1 i k_2 s druge strane pravca AB). $\square$

Za dokaz četvrtog teorema o sukladnosti trokuta trebat će nam neke veze stranica trokuta i kutova nasuprot njih.

Teorem 2.5. *Dvije stranice trokuta su sukladne ako i samo ako su im nasuprotni kutovi sukladni.*

Dokaz. $\Rightarrow$: Neka u trokutu ABC vrijedi $|AC| = |BC|$. Neka je P polovište stranice $\overline{AB}$. Kako je $|AP| = |PB|$, $|AC| = |BC|$ i $\overline{CP}$ zajednička stranica $\triangle APC$ i $\triangle BPC$, to su ta dva trokuta sukladna prema S-S-S teoremu o sukladnosti. Slijedi $\sphericalangle PAC = \sphericalangle PBC$.

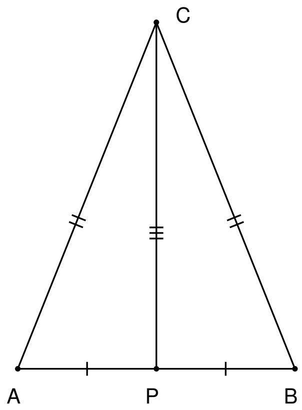

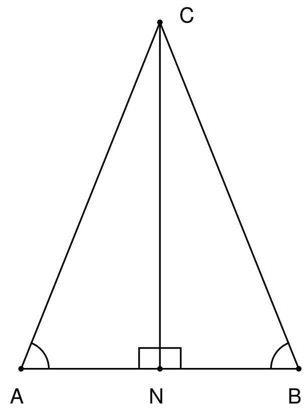

$\Leftarrow$: Neka u $\triangle ABC$ vrijedi $\sphericalangle BAC = \sphericalangle ABC$. Neka je N točka na AB takva da je $\sphericalangle ANC = \sphericalangle BNC = 90°$. Tada je i $\sphericalangle ACN = \sphericalangle BCN$, pa kako je $\sphericalangle ANC = \sphericalangle BNC = 90°$, a $\overline{CN}$ zajednička stranica $\triangle ANC$ i $\triangle BNC$, to su ta dva trokuta sukladna prema K-S-K teoremu o sukladnosti. Slijedi $|AC| = |BC|$. $\square$

Korolar 2.6. *U jednakostraničnom trokutu su svi kutovi jednaki* 60°.

Teorem 2.7. *Nasuprot veće stranice trokuta leži i veći kut i obratno, nasuprot većeg kuta trokuta leži i veća stranica.*

Dokaz. $\Rightarrow$: Neka u $\triangle ABC$ vrijedi $|AB| > |BC|$.

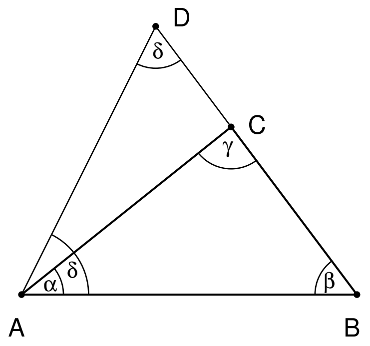

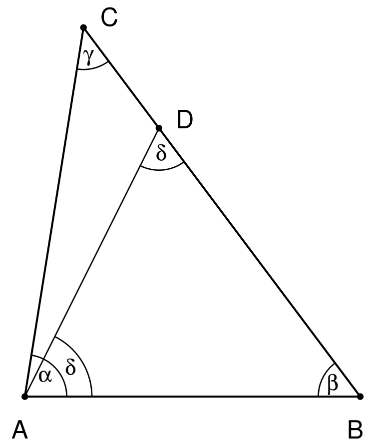

Produljimo stranicu $\overline{BC}$ preko vrha C do točke D sa svojstvom $|BD| = |AB|$. Prema teoremu 2.5 je $\sphericalangle DAB = \sphericalangle ADB$. Taj kut označimo sa δ. Vrijedi da je $\delta > \alpha$. Prema teoremu 1.7(ii) je $\sphericalangle ACB = \sphericalangle ADC + \sphericalangle DAC$, odakle slijedi da je $\gamma > \delta$. Dakle, $\gamma > \alpha$.

$\Leftarrow$: Neka u $\triangle ABC$ vrijedi $\gamma > \alpha$. Pretpostavimo da je $|AB| \leq |BC|$. Ako je $|AB| = |BC|$, teorem 2.5 povlači $\gamma = \alpha$; kontradikcija. Preostaje razmotriti slučaj $|AB| < |BC|$.

Neka je točka D na stranici $\overline{BC}$ takva da je $|BD| = |AB|$. Prema teoremu 2.5 je $\sphericalangle DAB = \sphericalangle ADB$. Taj kut označimo sa δ. Vrijedi da je $\delta < \alpha$. Nadalje, teorem 1.7(ii) daje $\sphericalangle ADB = \sphericalangle ACD + \sphericalangle CAD$, odakle slijedi da je $\gamma < \delta$. Konačno, $\gamma < \alpha$, suprotno pretpostavci.

Dakle, $|AB| > |BC|$. □

Korolar 2.8 (nejednakost trokuta). *Svaka stranica trokuta je manja od zbroja drugih dviju stranica.*

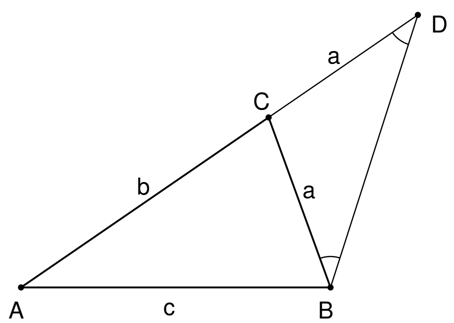

Dokaz. Produljimo $\overline{AC}$ preko vrha C do točke D sa svojstvom $|CD| = a$. Prema teoremu 2.5 je $\sphericalangle CBD = \sphericalangle BDC$. Međutim, $\sphericalangle ABD > \sphericalangle CBD$, pa je $\sphericalangle ABD > \sphericalangle BDC$. Sada teorem 2.7 povlači $|AD| > |AB|$, tj. $a + b > c$. Analogno i $a + c > b$, $b + c > a$. □

Dokaz teorema 2.4 (S-S-K$^>$). Neka su $\triangle ABC$ i $\triangle A'B'C'$ takvi da je $|BC| > |AC|$, $|BC| = |B'C'|$, $|AC| = |A'C'|$, $\sphericalangle CAB = \sphericalangle C'A'B'$.

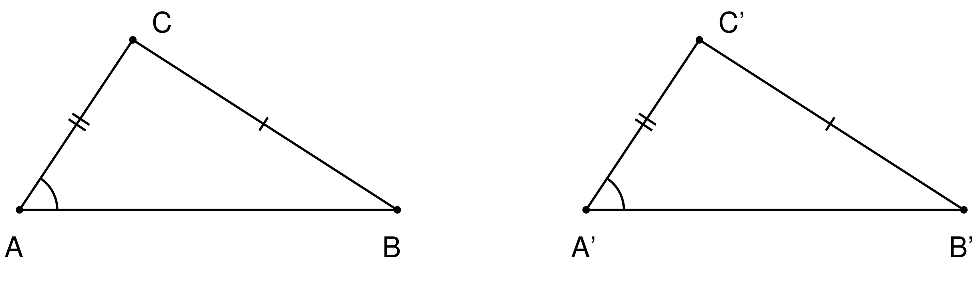

Sada $\sphericalangle C'A'B'$ nanesimo na $\sphericalangle CAB$ s vrhom u A, krakom $A'C'$ na AC i krakom $A'B'$ na AB. Tada će C' pasti u C. Preostaje dokazati da će B' pasti u B.

Kada B' ne bi pao u B, tada bi pao ili između točaka A i B (dakle na $\overline{AB}$) ili na produžetak $\overline{AB}$ preko vrha B.

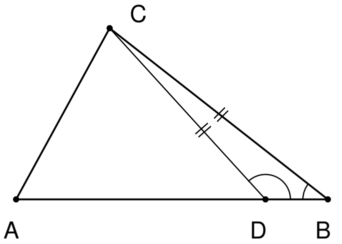

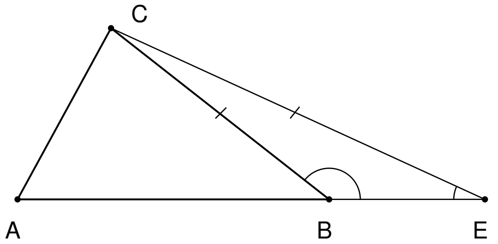

Neka B' padne u točku D na stranici $\overline{AB}$. Iz $|CD| = |BC|$ slijedi $\sphericalangle BDC = \sphericalangle ABC$. Prema teoremu 1.7($ii$) je $\sphericalangle CAB + \sphericalangle ACD = \sphericalangle BDC$, pa je $\sphericalangle CAB < \sphericalangle BDC$. Odavde slijedi $\sphericalangle CAB < \sphericalangle ABC$ i teorem 2.7 povlači $|BC| < |AC|$. Kontradikcija.

Neka B' padne u točku E na produžetku $\overline{AB}$ preko vrha B. Iz $|BC| = |CE|$ slijedi $\sphericalangle CBE = \sphericalangle BEC$. Kako je $\sphericalangle ABC = \sphericalangle BCE + \sphericalangle BEC$, to je $\sphericalangle ABC > \sphericalangle BEC$, pa je $\sphericalangle ABC > \sphericalangle CBE$ odnosno $\sphericalangle ABC > \sphericalangle CAB + \sphericalangle ACB$. Slijedi $\sphericalangle ABC > \sphericalangle CAB$. Sada teorem 2.7 povlači $|AC| > |BC|$. Kontradikcija. □

Prisjetimo se, paralelogram smo definirali kao četverokut koji ima dva para paralelnih stranica, a romb kao paralelogram kojemu su bar dvije susjedne stranice sukladne.

Sada ćemo dati karakterizacije paralelograma i romba od kojih se svaka može uzeti za njihovu alternativnu definiciju.

Teorem 2.9. *Sljedeće tvrdnje su međusobno ekvivalentne:*

(i) četverokut $ABCD$ je paralelogram,

(ii) postoje dvije nasuprotne stranice četverokuta $ABCD$ koje su sukladne i paralelne,

(iii) svake dvije nasuprotne stranice četverokuta $ABCD$ su sukladne,

(iv) dijagonale četverokuta $ABCD$ se međusobno raspolavljaju,

(v) oba para nasuprotnih kutova četverokuta $ABCD$ su sukladna.

Dokaz. (i)⇒(ii): Neka je $ABCD$ paralelogram. Tada je $AB \parallel CD$ i $AD \parallel BC$.

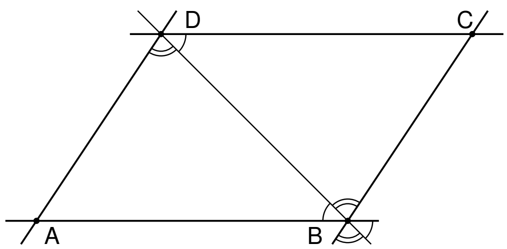

Kako je pravac BD transverzala paralelnih pravaca AB i CD, to je $\sphericalangle ABD = \sphericalangle BDC$. No, BD je transverzala i paralelnih pravaca AD i BC, pa je $\sphericalangle ADB = \sphericalangle DBC$. Kako je uz to još i $\overline{BD}$ zajednička stranica trokuta ABD i CDB, to su prema K-S-K teoremu ta dva trokuta sukladna. Slijedi $|AB| = |CD|$.

$(ii) \Rightarrow (iii)$: Neka u četverokutu $ABCD$ vrijedi $AB \parallel CD$ i $|AB| = |CD|$.

Kako je pravac BD transverzala paralelnih pravaca AB i CD, to je $\sphericalangle ABD = \sphericalangle BDC$. Uz to je $\overline{BD}$ zajednička stranica trokuta ABD i CDB, te je $|AB| = |CD|$. Sada S-K-S teorem povlači da su trokuti ABD i CDB sukladni, pa je $|AD| = |BC|$.

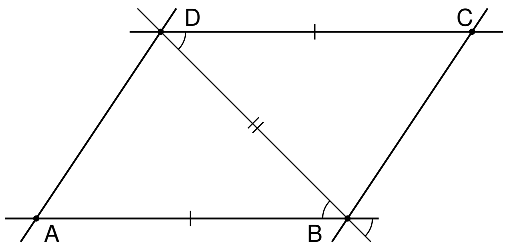

$(iii) \Rightarrow (iv)$: Neka u četverokutu $ABCD$ vrijedi $|AB| = |CD|$ i $|AD| = |BC|$. Neka je S sjecište dijagonala $\overline{AC}$ i $\overline{BD}$.

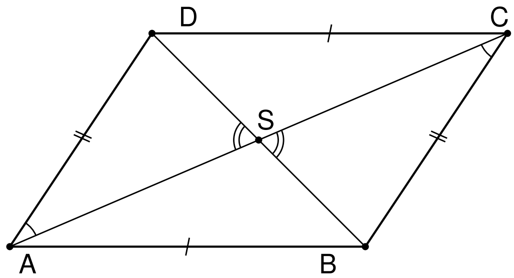

Prema S-S-S teoremu je $\triangle ABC \cong \triangle CDA$. Slijedi $\sphericalangle ACB = \sphericalangle CAD$. Uz to je i $\sphericalangle ASD = \sphericalangle BSC$ (vršni kutovi). Stoga je i $\sphericalangle ADS = \sphericalangle SBC$. Kako je i $|AD| = |BC|$, to je $\triangle ASD \cong \triangle CSB$ prema K-S-K teoremu. Konačno je $|AS| = |CS|$ i $|DS| = |BS|$, pa je S polovište i $\overline{AC}$ i $\overline{BD}$.

$(iv) \Rightarrow (v)$: Neka u četverokutu $ABCD$ za sjecište dijagonala S vrijedi $|AS| = |CS|$ i $|DS| = |BS|$.

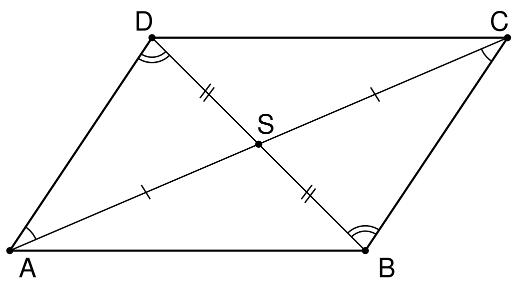

Uočimo da je $\triangle ASD \cong \triangle CSB$ prema S-K-S teoremu jer je $|AS| = |CS|$, $|DS| = |BS|$ i $\sphericalangle ASD = \sphericalangle BSC$. Slijedi $\sphericalangle DAS = \sphericalangle BCS$ i $\sphericalangle ADS = \sphericalangle CBS$.

Uočimo i da je $\triangle ABS \cong \triangle CDS$ prema S-K-S teoremu jer je $|AS| = |CS|$, $|BS| = |DS|$ i $\sphericalangle ASB = \sphericalangle CSD$. Slijedi $\sphericalangle SAB = \sphericalangle SCD$ i $\sphericalangle SBA = \sphericalangle SDC$.

Sada je

$$\sphericalangle DAB = \sphericalangle DAS + \sphericalangle SAB = \sphericalangle BCS + \sphericalangle SCD = \sphericalangle BCD,$$

$$\sphericalangle ABC = \sphericalangle SBA + \sphericalangle CBS = \sphericalangle SDC + \sphericalangle ADS = \sphericalangle ADC.$$

$(v) \Rightarrow (i)$: Neka u četverokutu $ABCD$ vrijedi $\sphericalangle DAB = \sphericalangle BCD$ i $\sphericalangle ABC = \sphericalangle CDA$. Stoga iz $\sphericalangle DAB + \sphericalangle ABC + \sphericalangle BCD + \sphericalangle CDA = 360°$ slijedi $\sphericalangle DAB + \sphericalangle ABC = 180°$.

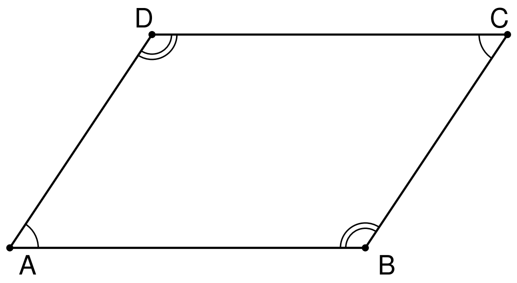

Pretpostavimo da pravci AD i BC nisu paralelni te da se sijeku u točki E koja leži s iste strane pravca AB kao i točke C i D. Tada su $\sphericalangle DAB$ i $\sphericalangle ABC$ dva kuta trokuta ABE, a zbroj im je $180°$. Kontradikcija. Ako točka E leži sa suprotne strane pravca AB u odnosu na točke C i D, promatramo kuteve $\sphericalangle BCD$ i $\sphericalangle CDA$ u trokutu CDE.

Dakle, $AD \parallel BC$. Analogno se dokazuje i $AB \parallel CD$. □

Teorem 2.10. *Sljedeće tvrdnje su međusobno ekvivalentne:*

(i) četverokut $ABCD$ je romb,

(ii) sve stranice četverokuta $ABCD$ su sukladne,

(iii) dijagonale četverokuta $ABCD$ raspolavljaju sve unutarnje kutove,

(iv) dijagonale četverokuta $ABCD$ se raspolavljaju i međusobno su okomite.

Dokaz. $(i) \Rightarrow (ii)$: Neka je $ABCD$ romb tj. paralelogram u kojem je $|AB| = |BC|$. Iz teorema 2.9$(i) \Rightarrow (iii)$ slijedi $|AB| = |CD|$ i $|BC| = |AD|$. Dakle, sve četiri stranice romba su sukladne.

$(ii) \Rightarrow (iii)$: Neka su u četverokutu $ABCD$ sve četiri stranice sukladne.

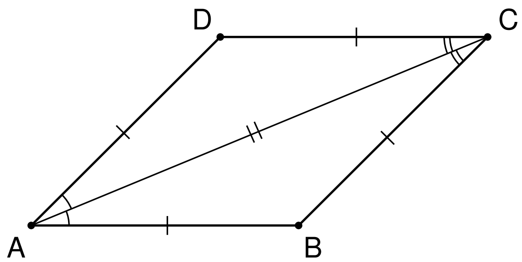

Prema S-S-S teoremu je $\triangle ABC \cong \triangle ADC$. Slijedi $\sphericalangle CAB = \sphericalangle CAD = \frac{1}{2}\sphericalangle DAB$ i $\sphericalangle ACB = \sphericalangle ACD = \frac{1}{2}\sphericalangle BCD$. Analogno, također prema S-S-S teoremu je $\triangle ABD \cong \triangle CBD$, pa je $\sphericalangle ABD = \sphericalangle CBD = \frac{1}{2}\sphericalangle ABC$ i $\sphericalangle ADB = \sphericalangle CDB = \frac{1}{2}\sphericalangle ADC$.

$(iii) \Rightarrow (iv)$: Neka u četverokutu $ABCD$ vrijedi $\sphericalangle CAB = \sphericalangle CAD = \frac{1}{2}\alpha$, $\sphericalangle ABD = \sphericalangle CBD = \frac{1}{2}\beta$, $\sphericalangle ACB = \sphericalangle ACD = \frac{1}{2}\gamma$, $\sphericalangle ADB = \sphericalangle CDB = \frac{1}{2}\delta$.

U $\triangle ABD$ je $\alpha + \frac{\beta}{2} + \frac{\delta}{2} = 180°$, a u $\triangle BCD$ je $\gamma + \frac{\beta}{2} + \frac{\delta}{2} = 180°$. Slijedi $\alpha = \gamma$. Analogno, u $\triangle ABC$ je $\beta + \frac{\alpha}{2} + \frac{\gamma}{2} = 180°$, a u $\triangle ACD$ je $\delta + \frac{\alpha}{2} + \frac{\gamma}{2} = 180°$, pa je $\beta = \delta$. Dakle, nasuprotni kutovi četverokuta $ABCD$ su sukladni. Iz teorema 2.9$(v) \Rightarrow (iv)$ slijedi da se dijagonale četverokuta $ABCD$ međusobno raspolavljaju.

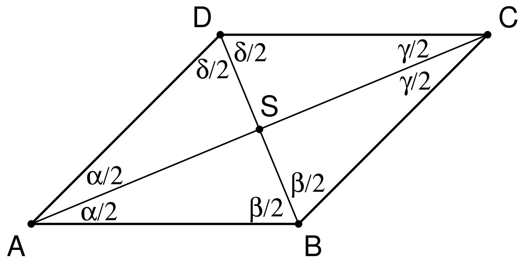

Sjecište dijagonala označimo sa S. Iz $\alpha + \beta + \gamma + \delta = 360°$, $\alpha = \gamma$ i $\beta = \delta$ slijedi $\alpha + \beta = 180°$. Obzirom da u $\triangle ABS$ imamo $\frac{\alpha}{2} + \frac{\beta}{2} + \sphericalangle ASB = 180°$, to je $\sphericalangle ASB = 90°$. Dakle, dijagonale četverokuta $ABCD$ su međusobno okomite.

$(iv) \Rightarrow (i)$: Neka se u četverokutu $ABCD$ dijagonale raspolavljaju te neka su međusobno okomite. Iz teorema 2.9$(iv) \Rightarrow (i)$ slijedi da je $ABCD$ paralelogram. Označimo sa S sjecište njegovih dijagonala.

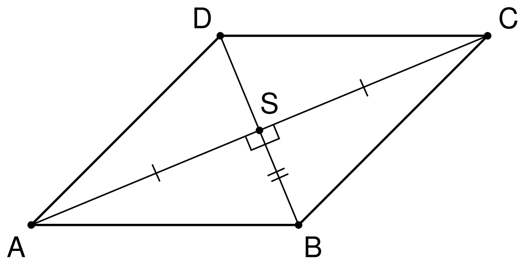

Trokuti ASB i CSB su sukladni prema S-K-S teoremu jer je $\overline{BS}$ njihova zajednička stranica, $|AS| = |CS|$ i $\sphericalangle ASB = \sphericalangle CSB = 90°$. Slijedi $|AB| = |BC|$. Dakle, dvije susjedne stranice paralelograma $ABCD$ su sukladne, pa je $ABCD$ romb. $\square$

Simetrala dužine je pravac koji prolazi polovištem te dužine i okomit je na nju.

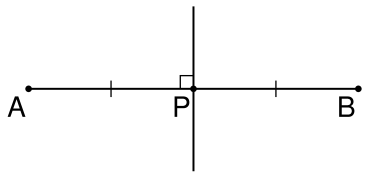

Teorem 2.11 (teorem o simetrali dužine). *Točka C leži na simetrali dužine $\overline{AB}$ ako i samo ako je $|AC| = |BC|$.*

Dokaz. $\Rightarrow$: Neka je C točka koja leži na simetrali dužine $\overline{AB}$. Neka je P polovište dužine $\overline{AB}$.

Trokuti APC i BPC su sukladni prema teoremu S-K-S jer im je stranica $\overline{PC}$ zajednička, $|AP| = |BP|$ i $\sphericalangle APC = \sphericalangle BPC = 90°$. Slijedi $|AC| = |BC|$.

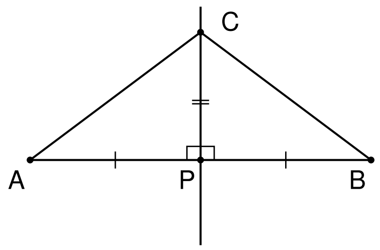

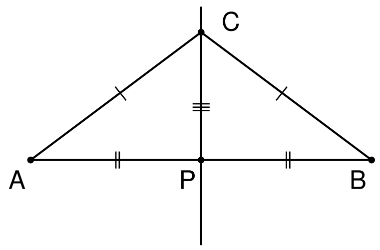

$\Leftarrow$: Neka je C točka sa svojstvom $|AC| = |BC|$. Neka je P polovište dužine $\overline{AB}$.

Trokuti APC i BPC su sukladni prema S-S-S teoremu (stranica $\overline{CP}$ im je zajednička, $|AC| = |BC|$, $|AP| = |BP|$). Stoga je $\sphericalangle APC = \sphericalangle BPC$. No, ta dva kuta su sukuti, pa svaki od njih iznosi $90°$. Dakle, pravci PC i AB su okomiti, pa je PC simetrala dužine $\overline{AB}$. Prema tome, C leži na simetrali dužine $\overline{AB}$. $\square$

Srednjica trokuta je dužina koja spaja polovišta dviju stranica trokuta.

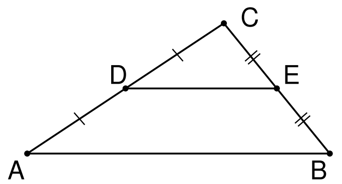

Teorem 2.12 (teorem o srednjici trokuta). *Srednjica trokuta je paralelna jednoj stranici trokuta i njena duljina je jednaka polovini duljine te stranice.*

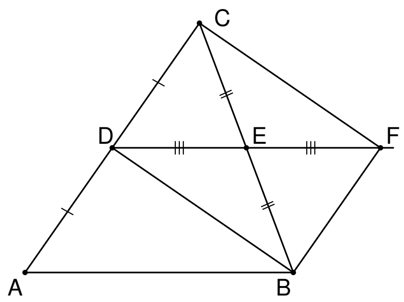

Dokaz. Neka je D polovište stranice $\overline{AC}$, a E polovište stranice $\overline{BC}$. Srednjicu $\overline{DE}$ produljimo preko vrha E i na tom produžetku konstruirajmo točku F sa svojstvom $|EF| = |ED|$. Dijagonale četverokuta $BDCF$ se međusobno raspolavljaju, pa je prema teoremu 2.9$(iv)\Rightarrow(i)$ taj četverokut paralelogram. Stoga je, $BF \parallel DC$, a prema teoremu 2.9$(i)\Rightarrow(iii)$ je i $|BF| = |DC|$. Slijedi $|BF| = |AD|$ i $BF \parallel AD$. Sada teorem 2.9$(ii)\Rightarrow(i)$ povlači da je četverokut $ABFD$ paralelogram. Slijedi $DE \parallel AB$ i $|DE| = \frac{1}{2}|DF| = \frac{1}{2}|AB|$. $\square$

Srednjica trapeza je dužina koja spaja polovišta krakova trapeza.

Teorem 2.13 (teorem o srednjici trapeza). *Srednjica trapeza je paralelna osnovicama trapeza i njena duljina je jednaka polovini zbroja duljina osnovica.*

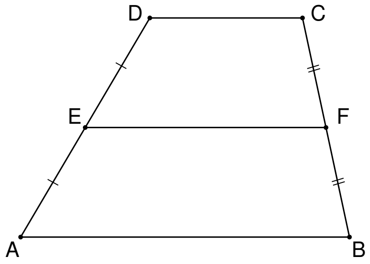

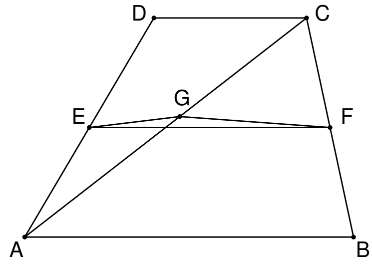

Dokaz. Neka je E polovište kraka $\overline{AD}$, a F polovište kraka $\overline{BC}$. Neka je G polovište dijagonale $\overline{AC}$. Tada je $\overline{EG}$ srednjica trokuta ACD, a $\overline{FG}$ srednjica trokuta ABC. Prema teoremu 2.12, $EG \parallel CD$ i $FG \parallel AB$. Kako je $EG \parallel CD$ i $CD \parallel AB$, to je $EG \parallel AB$. Kako su i EG i FG pravci paralelni s AB i prolaze točkom G, to aksiom o paralelama povlači da se pravci EG i FG podudaraju. Stoga točke E, F, G leže na istom pravcu - to je pravac EF i on je paralelan s AB. Dakle, točka G je presjek pravaca EF i AC. Prema teoremu 2.12 je još i $|EG| = \frac{1}{2}|CD|$ i $|FG| = \frac{1}{2}|AB|$. Konačno,

$$|EF| = |EG| + |FG| = \frac{1}{2}|CD| + \frac{1}{2}|AB| = \frac{1}{2}(|AB| + |CD|).$$

□

Simetrala kuta je pravac koji taj kut dijeli na dva jednaka dijela.

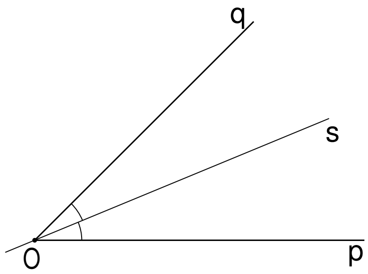

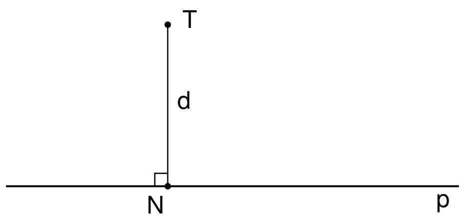

Udaljenost točke T od pravca p je $|TN|$, gdje je N nožište okomice spuštene iz T na p. (Drugim riječima, točka N je presjek pravca p i pravca okomitog na p koji prolazi točkom T.) Oznaka: $d(T, p)$ odnosno $d(T, AB)$ ako su $A, B \in p$.

Teorem 2.14 (teorem o simetrali kuta). *Točka leži na simetrali kuta ako i samo ako je jednako udaljena od njegovih krakova.*

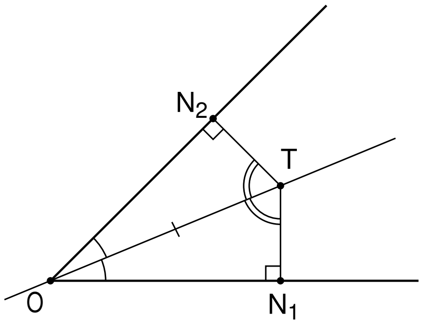

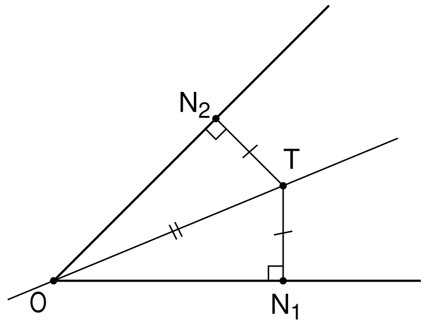

Dokaz. $\Rightarrow$: Neka T leži na simetrali kuta s vrhom u O. Iz T spustimo okomice na krakove kuta, neka su N_1 i N_2 nožišta tih okomica.

Trokuti TON_1 i TON_2 su sukladni prema K-S-K teoremu (naime, $\overline{OT}$ im je zajednička stranica, $\sphericalangle TON_1 = \sphericalangle TON_2$ i $\sphericalangle TN_1O = \sphericalangle TN_2O = 90°$). Slijedi $|TN_1| = |TN_2|$.

$\Leftarrow$: Neka je T točka sa svojstvom $|TN_1| = |TN_2|$, gdje su N_1 i N_2 nožišta okomica spuštenih iz T na krakove kuta s vrhom u O.

Trokuti TON_1 i TON_2 su sukladni prema S-S-K$^>$ teoremu (stranica $\overline{OT}$ im je zajednička, $|TN_1| = |TN_2|$, $\sphericalangle ON_1T = \sphericalangle ON_2T = 90°$. Stoga je $\sphericalangle TON_1 = \sphericalangle TON_2$, pa T leži na simetrali kuta $\sphericalangle N_1ON_2$. □

Četiri osnovne konstrukcije trokuta:

1. Konstrukcija trokuta kome su zadane dvije stranice i kut među njima (primjerice b, c i $\alpha < 180°$):

   Nacrtati kut α s vrhom u A i na krakove tog kuta nanijeti $\overline{AC} = b$ i $\overline{AB} = c$.

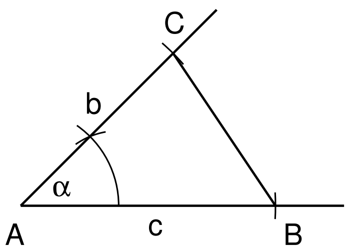

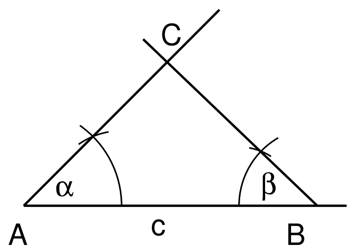

2. Konstrukcija trokuta kome su zadani jedna stranica i dva kuta uz tu stranicu (primjerice c, α i β, pri čemu je $\alpha + \beta < 180°$):

   Nacrtati dužinu $\overline{AB}$ duljine c i uz tu dužinu s iste strane nanijeti kutove α i β. Ti kutovi imaju jedan zajednički krak, a druga dva im se sijeku (zbog $\alpha + \beta < 180°$), a sjecište je točka C.

3. Konstrukcija trokuta kome su zadane sve tri stranice (a, b i c za koje vrijedi, uz pretpostavku $a \geq b \geq c$, nejednakost $a < b + c$):

   Nacrtati dužinu $\overline{BC}$ duljine a, zatim oko točke B opisati kružnicu polumjera c, a oko točke C kružnicu polumjera b. Vrh A je sjecište tih kružnica.

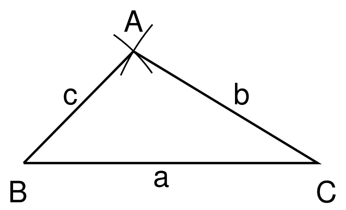

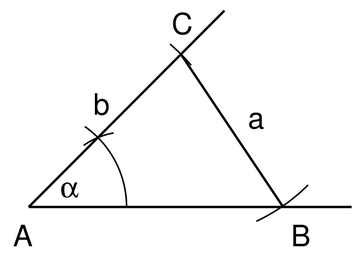

4. Konstrukcija trokuta kome su zadane dvije stranice i kut nasuprot većoj (primjerice, a, b sa svojstvom $a > b$ i $\alpha < 180°$):

   Nanijeti kut α tako da mu vrh bude točka A, zatim nanijeti $\overline{AC}$ duljine b. Oko točke C opisati kružnicu polumjera a. Ta kružnica siječe drugi krak kuta α u točki B (zbog $a > b$ samo je jedno sjecište).

Konstrukcija simetrale dužine:

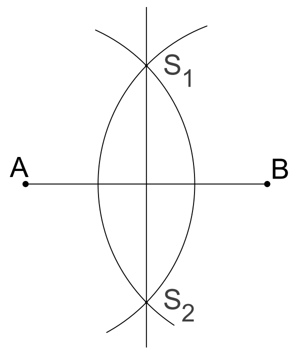

Neka je $\overline{AB}$ dana dužina. Oko točaka A i B opišimo kružnice istog polumjera, većeg od $\frac{1}{2}|AB|$; neka su S_1 i S_2 sjecišta tih dviju kružnica. Tada je $|AS_1| = |BS_1|$ i $|AS_2| = |BS_2|$. Dakle, S_1 i S_2 leže na simetrali dužine $\overline{AB}$, pa je pravac S_1S_2 simetrala dužine $\overline{AB}$.

Konstrukcija simetrale kuta:

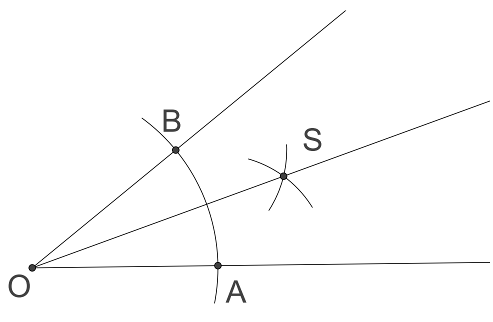

Neka je O vrh danog kuta. Oko točke O opišimo bilo koju kružnicu te neka ona siječe krakove danog kuta u točkama A i B. Oko točaka A i B opišimo kružnice istog polumjera, većeg od $\frac{1}{2}|AB|$ i neka je S jedno od sjecišta. Prema teoremu S-S-S, $\triangle OAS \cong \triangle OBS$, pa je $\sphericalangle AOS = \sphericalangle BOS$. Dakle, OS je tražena simetrala.

Težišnica trokuta je dužina koja spaja vrh trokuta s polovištem nasuprotne stranice.

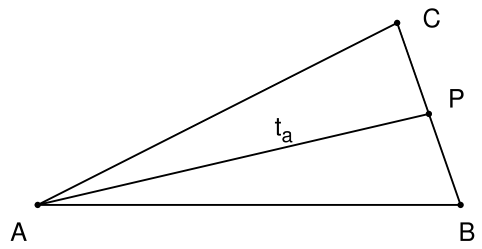

Teorem 2.15 (teorem o težištu trokuta). *Sve tri težišnice trokuta sijeku se u jednoj točki. Udaljenost te točke od pojedinog vrha trokuta iznosi* $\frac{2}{3}$ *duljine odgovarajuće težišnice.*

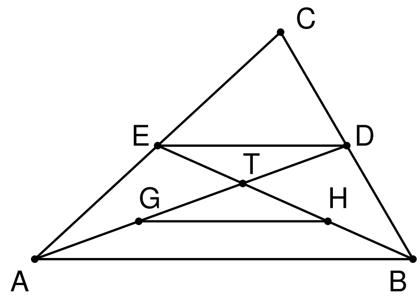

Dokaz. Neka su D, E, F redom polovišta stranica $\overline{BC}$, $\overline{AC}$, $\overline{AB}$. Neka je točka T presjek težišnica $\overline{AD}$ i $\overline{BE}$. Neka je G polovište dužine $\overline{AT}$, a H polovište dužine $\overline{BT}$.

Kako je $\overline{DE}$ srednjica trokuta ABC, to teorem 2.12 povlači $DE \parallel AB$ i $|DE| = \frac{1}{2}|AB|$. Također, $\overline{GH}$ je srednjica trokuta ABT, pa teorem 2.12 povlači $GH \parallel AB$ i $|GH| = \frac{1}{2}|AB|$. Prema tome, $DE \parallel GH$ i $|DE| = |GH|$.

Iz teorema 2.9(ii)⇒(iv) slijedi da se u četverokutu $GHDE$ dijagonale raspolavljaju. Dakle, $|TD| = |TG|$ i $|TE| = |TH|$. Imamo

$$|AT| = |AG| + |TG| = |TG| + |TG| = 2|TG|,$$

$$|AD| = |AT| + |TD| = 2|TG| + |TG| = 3|TG|,$$

pa je $|AT| = \frac{2}{3}|AD|$. Analogno je $|BT| = \frac{2}{3}|BE|$.

Sada postupak ponovimo na težišnicama $\overline{AD}$ i $\overline{CF}$. Neka je T' točka u kojoj se sijeku te dvije težišnice. Kao i ranije dobije se da je $|AT'| = \frac{2}{3}|AD|$ i $|CT'| = \frac{2}{3}|CF|$.

Dakle, točke T i T' nalaze se između A i D, i pritom vrijedi $|AT'| = |AT| = \frac{2}{3}|AD|$, pa se T i T' podudaraju. Prema tome, sve tri težišnice prolaze istom točkom. □

Točka u kojoj se sijeku sve tri težišnice naziva se **težište** trokuta. Kaže se još da težište dijeli svaku težišnicu u omjeru 2 : 1 računajući od vrha trokuta.

Teorem 2.16 (teorem o simetralama stranica trokuta). *Simetrale stranica trokuta sijeku se u jednoj točki.*

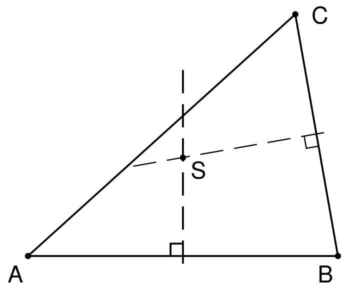

Dokaz. Neka je S sjecište simetrala stranica $\overline{AB}$ i $\overline{BC}$. Kako S leži na simetrali stranice $\overline{AB}$, teorem 2.11 povlači $|AS| = |BS|$, a kako se nalazi i na simetrali stranice $\overline{BC}$, to je $|BS| = |CS|$. Dakle, $|AS| = |CS|$. Teorem 2.11 povlači da S leži na simetrali dužine $\overline{AC}$. Prema tome, simetrale dužina $\overline{AB}$, $\overline{BC}$ i $\overline{AC}$ sijeku se u S. $\square$

Iz prethodnog dokaza slijedi da je točka S jednako udaljena od vrhova trokuta. Stavimo $R = |SA| = |SB| = |SC|$. Kružnica $k = k(S, R)$ prolazi vrhovima trokuta ABC i naziva se **kružnica opisana trokutu** ABC.

Dakle, središte kružnice opisane trokutu je sjecište simetrala njegovih stranica.

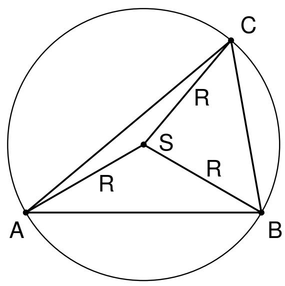

Teorem 2.17 (teorem o simetralama kutova trokuta). *Simetrale unutarnjih kutova trokuta sijeku se u jednoj točki.*

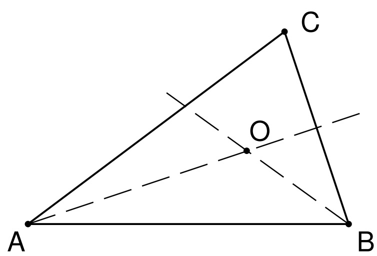

Dokaz. Neka je O sjecište simetrala $\sphericalangle CAB$ i $\sphericalangle ABC$. Kako O leži na simetrali $\sphericalangle CAB$, teorem 2.14 povlači da je $d(O, AB) = d(O, AC)$, a kako O leži i na simetrali $\sphericalangle ABC$, teorem 2.14 povlači da je $d(O, AB) = d(O, BC)$. Dakle, $d(O, AC) = d(O, BC)$. Prema teoremu 2.14, O leži na simetrali $\sphericalangle ACB$. Prema tome, simetrale unutarnjih kutova trokuta ABC sijeku se u O. $\square$

Iz prethodnog dokaza slijedi da kružnica $k(O,r)$ oko točke O polumjera $r = d(O,AB) = d(O,AC) = d(O,BC)$ dodiruje sve stranice trokuta. Ta se kružnica naziva **kružnica upisana trokutu** ABC.

Dakle, središte kružnice upisane trokutu je sjecište simetrala njegovih kutova.

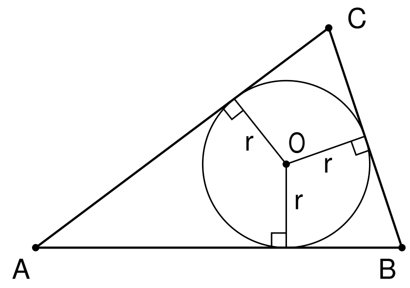

Visina trokuta je dužina kojoj je jedan kraj vrh trokuta, a drugi nožište okomice spuštene iz tog vrha na pravac na kojemu leži suprotna stranica.

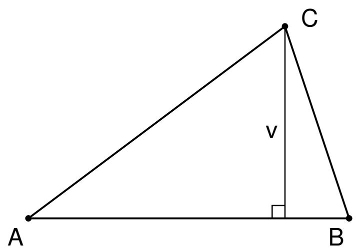

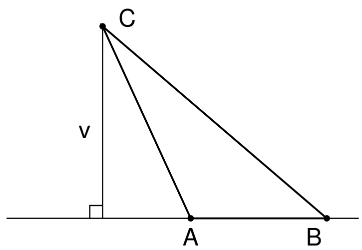

Teorem 2.18 (teorem o ortocentru). *Pravci na kojima leže visine trokuta sijeku se u jednoj točki.*

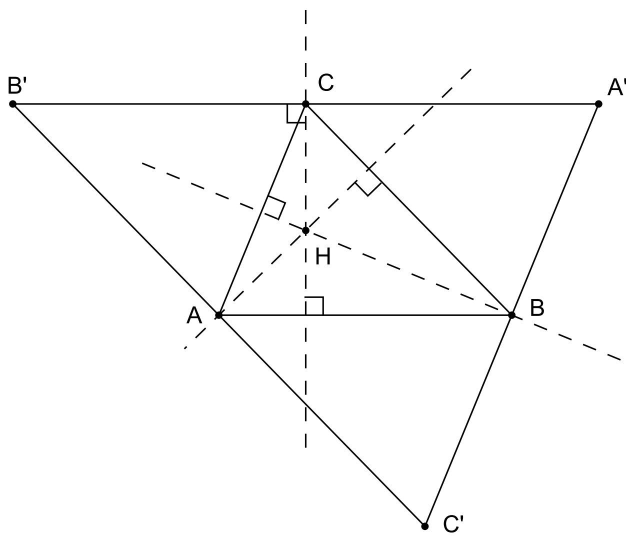

Dokaz. Svakim vrhom trokuta povucimo paralelu sa suprotnom stranicom. Tako se dobije $\triangle A'B'C'$.

Četverokut $ABA'C$ je paralelogram. Teorem 2.9(i)⇒(iii) povlači $|AB| = |CA'|$. Također, četverokut $ABCB'$ je paralelogram, pa teorem 2.9(i)⇒(iii) povlači $|AB| = |B'C|$. Dakle, $|B'C| = |CA'|$, pa je C polovište stranice $\overline{A'B'}$.

Visina na stranicu $\overline{AB}$ okomita je na tu stranicu, pa onda i na $\overline{A'B'}$. Prema tome, pravci na kojima leže visine trokuta ABC ujedno su simetrale stranica trokuta $A'B'C'$. Prema teoremu 2.16, simetrale stranica trokuta $A'B'C'$ sijeku se u jednoj točki. Stoga se i tri pravca na kojima leže visine trokuta ABC sijeku u jednoj točki. □

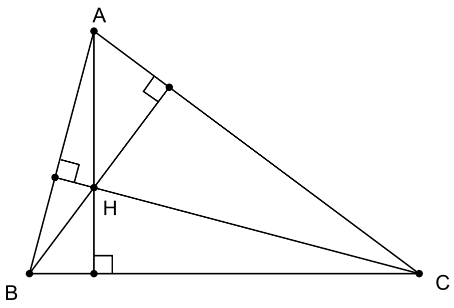

šiljastokutan trokut

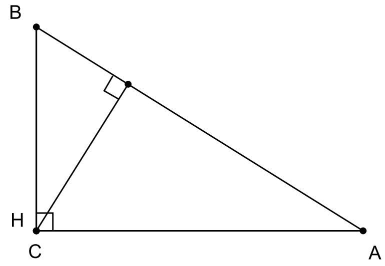

pravokutan trokut

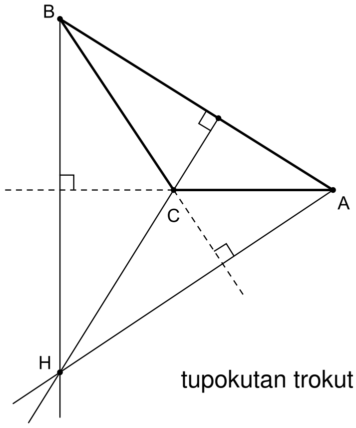

tupokutan trokut

Točka u kojoj se sijeku pravci na kojima leže visine trokuta naziva se **ortocentar** trokuta.

Uočite da nismo rekli: "visine trokuta se sijeku u jednoj točki ", već: "pravci na kojima leže visine trokuta se sijeku u jednoj točki".

Težište, središte trokutu opisane kružnice, središte trokutu upisane kružnice i ortocentar zajedničkim imenom nazivamo **četiri karakteristične točke trokuta**.

Poglavlje 3

Površina

Izvest ćemo formule za površine nekih istaknutih skupova točaka u ravnini, podrazumijevajući pod njihovom površinom veličinu pripadnog dijela ravnine.

Polazimo od pretpostavke da kvadrat čija je stranica duljine 1 ima površinu 1.

U čitavom tekstu traženu površinu označavamo s P.

Površina kvadrata sa stranicom duljine a:

Neka je $a = n \in \mathbb{N}$.

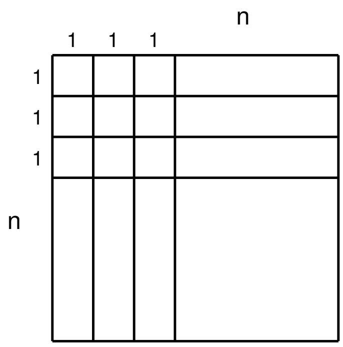

Uočimo da je kvadrat sa stranicom duljine n unija n^2 kvadrata sa stranicom duljine 1. Slijedi $P = 1 + 1 + \cdots + 1 = n^2$.

Neka je $a \in \mathbb{Q}^+$ tj. $a = \dfrac{m}{n}$, $m, n \in \mathbb{N}$.

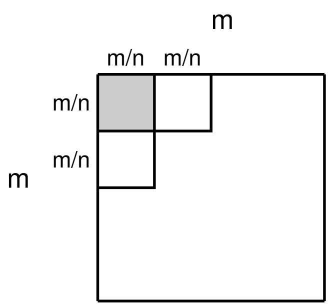

Dopunimo kvadrat sa stranicom duljine $\frac{m}{n}$ kvadratima čije su stranice također duljina $\frac{m}{n}$ dok ne dobijemo kvadrat sa stranicom duljine m. Ukupno n^2 kvadrata sa stranicom duljine $\frac{m}{n}$ čini kvadrat sa stranicom duljine m. Slijedi $P + P + \cdots + P = m^2$, pa je $n^2 P = m^2$ i konačno $P = \left(\frac{m}{n}\right)^2$.

Neka je $a \in \mathbb{R}$. Iz matematičke analize poznato je da postoji rastući niz $a_1, a_2, a_3, \ldots$ racionalnih brojeva koji teži k a.

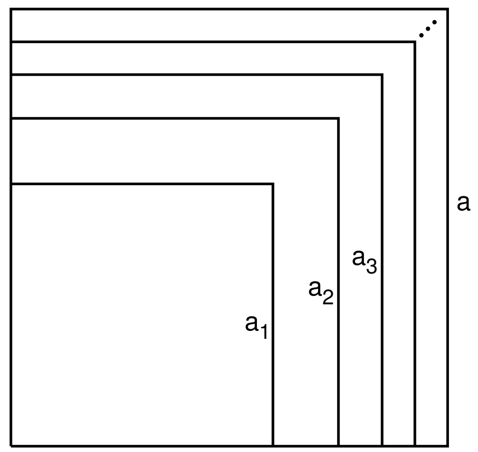

Površine kvadrata sa stranicama duljina $a_1, a_2, a_3, \ldots$ teže površini kvadrata sa stranicom duljine a; stoga $a_1^2, a_2^2, a_3^2, \ldots$ teži prema P. No, kako niz $a_1, a_2, a_3, \ldots$ teži k a, niz $a_1^2, a_2^2, a_3^2, \ldots$ teži k a^2. Slijedi $P = a^2$.

Dakle, površina kvadrata sa stranicom duljine a iznosi a^2.

Površina pravokutnika sa stranicama duljina a i b:

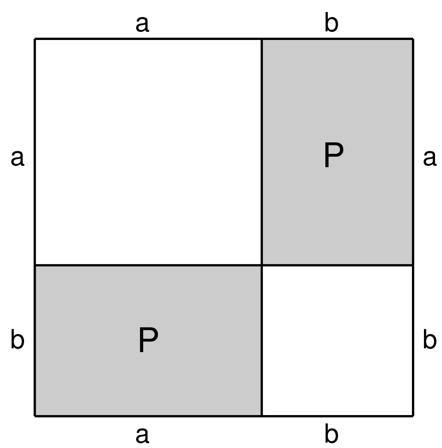

Pravokutnik dopunimo do kvadrata sa stranicom duljine $a + b$. Polaznom pravokutniku se dodaju jedan njemu sukladan pravokutnik, te dva kvadrata sa stranicama duljine a odnosno b. Slijedi $2P + a^2 + b^2 = (a + b)^2$ i konačno $P = ab$.

Površina paralelograma kojemu je jedna stranica duljine a, a pripadna visina duljine v :

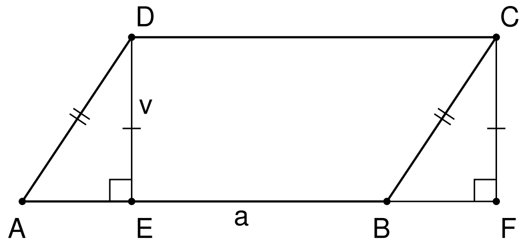

Prema S-S-K$^>$ teoremu trokuti BFC i AED su sukladni, pa imaju jednaku površinu. Stoga je

$$\begin{aligned} P(ABCD) &= P(AED) + P(EBCD) = P(BFC) + P(EBCD) \\ &= P(EFCD) = av, \end{aligned}$$

jer je $EFCD$ pravokutnik sa stranicama duljina a i v.

Površina trokuta kojemu je jedna stranica duljine a, a pripadna visina duljine v_a :

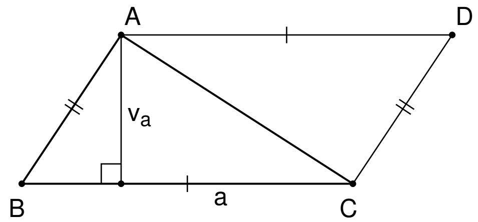

Neka je D sjecište paralele s BC kroz A i paralele s AB kroz C. Tada je $ABCD$ paralelogram, pa je $|AD| = |BC|$ i $|CD| = |AB|$. Kako su, prema S-S-S teoremu o sukladnosti, trokuti ABC i CDA sukladni, to su im površine jednake. Slijedi

$$P(ABC) + P(CDA) = P(BCDA) = av_a$$

odnosno $2P(ABC) = av_a$ i konačno $P(ABC) = \frac{1}{2}\, av_a$.

Površina trapeza kojemu osnovice imaju duljine a i c, a visina duljinu v :

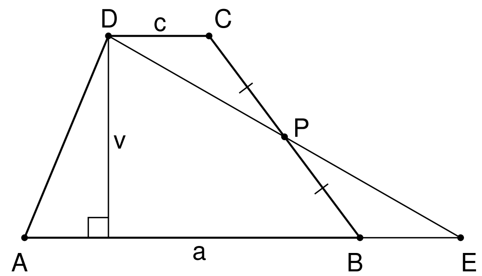

Neka je P polovište stranice $\overline{BC}$. Prema K-S-K teoremu su trokuti DPC i EPB sukladni. Slijedi $P(DPC) = P(EPB)$ i $|CD| = |BE|$. Sada je

$$\begin{aligned} P(ABCD) &= P(ABPD) + P(DPC) = P(ABPD) + P(EPB) \\ &= P(AED) = \frac{1}{2}\,|AE|v = \frac{1}{2}\,(|AB| + |BE|)\,v = \frac{1}{2}(a+c)v. \end{aligned}$$

Površina četverokuta s okomitim dijagonalama:

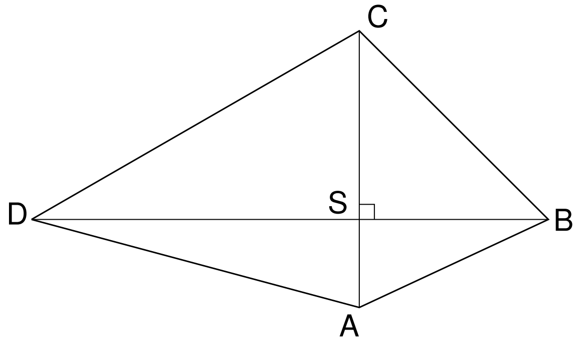

$$\begin{aligned} P(ABCD) &= P(ABS) + P(BCS) + P(CDS) + P(DAS) \\ &= \frac{1}{2}|SA|\,|SB| + \frac{1}{2}|SB|\,|SC| + \frac{1}{2}|SC|\,|SD| + \frac{1}{2}|SD|\,|SA| \\ &= \frac{1}{2}|SB|\,(|SA| + |SC|) + \frac{1}{2}|SD|\,(|SA| + |SC|) \\ &= \frac{1}{2}\,(|SA| + |SC|)\,(|SB| + |SD|) = \frac{1}{2}|AC|\,|BD|. \end{aligned}$$

Prisjetimo se, broj π smo definirali kao omjer opsega i promjera kružnice. Može se dokazati da **površina kruga** polumjera r iznosi $r^2\pi$.

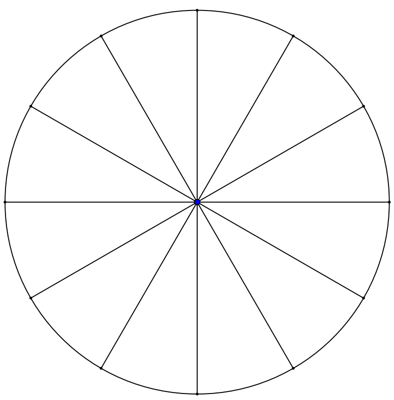

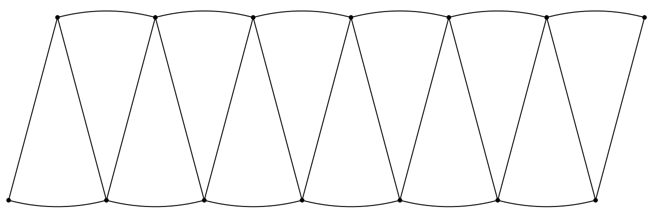

Iako je za strogi matematički dokaz potrebno poznavanje metoda matematičke analize, u ispravnost navedene formule možemo se uvjeriti na sljedeći način. Podijelimo krug na jednake dijelove koje zatim presložimo kao na desnoj slici. Dobiveni lik podsjeća na paralelogram; što je više dijelova, sličnost će biti veća. Osnovica tog "paralelograma" je duljine $r\pi$ (polovina opsega kruga), a njegova visina r.

Teorem 3.1 (Pitagorin teorem). *U pravokutnom trokutu je kvadrat duljine hipotenuze jednak zbroju kvadrata duljina kateta.*

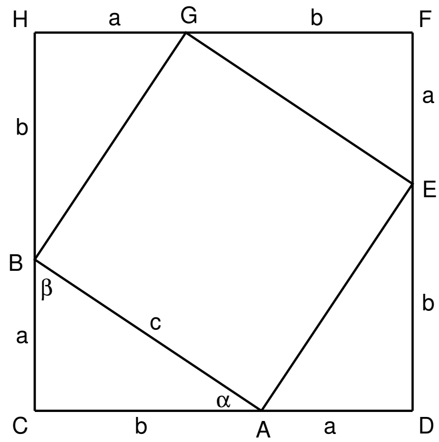

Dokaz. Neka je trokut ABC pravokutan s hipotenuzom duljine c i katetama duljina a i b. Dopunimo taj trokut do kvadrata $CDFH$ sa stranicom $a+b$; $|AD| = a$, $|BH| = b$. Neka je E točka na stranici $\overline{DF}$ takva da je $|DE| = b$, $|EF| = a$; neka je G točka na stranici $\overline{FH}$ takva da je $|FG| = b$, $|GH| = a$.

Trokuti EAD, GEF, BGH i ABC su sukladni prema S-K-S teoremu. Slijedi $|AE| = |AB| = c$ i $\sphericalangle EAD = \sphericalangle ABC = \beta$, pa slijedi

$$\sphericalangle BAE = 180^\circ - (\sphericalangle CAB + \sphericalangle EAD) = 180^\circ - (\alpha + \beta) = 180^\circ - 90^\circ = 90^\circ.$$

Također je $|AE| = |EG| = |GB| = |BA| = c$, pa je četverokut $AEGB$ kvadrat sa stranicom duljine c. Sada imamo:

$$\begin{aligned}
P(CDFH) &= P(ABC) + P(EAD) + P(GEF) + P(BGH) + P(AEGB),\\
P(CDFH) &= 4P(ABC) + P(AEGB),\\
(a+b)^2 &= 4 \cdot \frac{1}{2}ab + c^2,\\
a^2 + 2ab + b^2 &= 2ab + c^2,\\
c^2 &= a^2 + b^2.
\end{aligned}$$

□

Sada dokažimo obrat Pitagorinog teorema:

Propozicija 3.2. *Ako za stranice a, b, c trokuta ABC vrijedi $a^2 + b^2 = c^2$, tada je trokut ABC pravokutan s pravim kutom kod vrha C.*

Dokaz. Neka je $\triangle A'B'C'$ pravokutan s pravim kutom kod vrha C' te neka je $|B'C'| = a$ i $|A'C'| = b$. Pitagorin teorem povlači $|A'B'|^2 = a^2 + b^2$. No, po pretpostavci je $a^2 + b^2 = c^2$. Slijedi $|A'B'|^2 = c^2$, pa je $|A'B'| = c$. Prema tome $\triangle ABC \cong \triangle A'B'C'$ prema S-S-S teoremu. Slijedi $\sphericalangle ACB = \sphericalangle A'C'B' = 90^\circ$. Dakle, trokut ABC je pravokutan s pravim kutom kod vrha C. □

Teorem 3.3 (Heronova formula). *Ako stranice trokuta imaju duljine a, b, c, tada je površina tog trokuta dana sa*

$$P = \sqrt{s(s-a)(s-b)(s-c)},$$

gdje je s poluopseg trokuta tj. $s = \frac{a+b+c}{2}$.

Dokaz. Neka je C vrh trokuta takav da je pripadni kut γ šiljast. Neka je N nožište visine iz vrha C. Tada je $|CN| = v_c$. Neka je $|AN| = x$. Tada je $|NB| = |AB| - |AN| = c - x$.

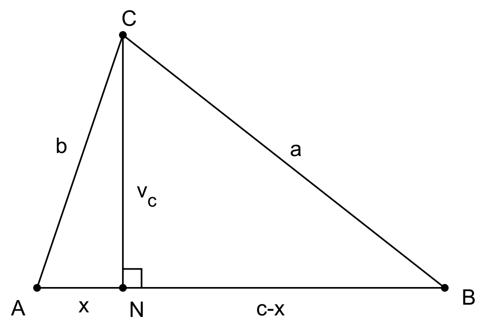

Kako je $\triangle ANC$ pravokutan, a katete mu imaju duljine x, v_c i hipotenuza duljinu b, Pitagorin teorem daje

$$v_c^2 = b^2 - x^2. \tag{3.1}$$

Obzirom da je $\triangle CNB$ pravokutan, a katete mu imaju duljine v_c, $c - x$ i hipotenuza duljinu a, Pitagorin teorem daje

$$v_c^2 = a^2 - (c-x)^2. \tag{3.2}$$

Iz (3.1) i (3.2) slijedi

$$\begin{aligned} b^2 - x^2 &= a^2 - (c-x)^2 \\ &= a^2 - c^2 + 2cx - x^2, \\ 2cx &= -a^2 + b^2 + c^2, \\ x &= \frac{-a^2 + b^2 + c^2}{2c}. \end{aligned} \tag{3.3}$$

Uvrštavanjem (3.3) u (3.1) dobije se

$$\begin{aligned} v_c^2 &= b^2 - \left(\frac{-a^2 + b^2 + c^2}{2c}\right)^2 \\ &= \left(b - \frac{-a^2 + b^2 + c^2}{2c}\right) \cdot \left(b + \frac{-a^2 + b^2 + c^2}{2c}\right) \\ &= \frac{2bc + a^2 - b^2 - c^2}{2c} \cdot \frac{2bc - a^2 + b^2 + c^2}{2c} \\ &= \frac{a^2 - (b-c)^2}{2c} \cdot \frac{(b+c)^2 - a^2}{2c} \end{aligned}$$

$$
\begin{aligned}
&= \frac{(a-b+c)(a+b-c)}{2c}\cdot\frac{(b+c-a)(b+c+a)}{2c}\\
&= \frac{(a+b+c)(-a+b+c)(a-b+c)(a+b-c)}{4c^2}\\
&= \frac{2s(2s-2a)(2s-2b)(2s-2c)}{4c^2}\\
&= \frac{4s(s-a)(s-b)(s-c)}{c^2},\\
v_c &= \frac{2}{c}\sqrt{s(s-a)(s-b)(s-c)},\\
\frac{cv_c}{2} &= \sqrt{s(s-a)(s-b)(s-c)},\\
P &= \sqrt{s(s-a)(s-b)(s-c)}.
\end{aligned}
$$

□

Prisjetimo se, kružnica upisana trokutu je kružnica koja dodiruje sve tri stranice trokuta; njeno središte je sjecište simetrala kutova trokuta.

Odredimo vezu površine trokuta, duljina njegovih stranica i polumjera trokutu upisane kružnice.

Neka je ABC trokut čije stranice imaju duljine a, b, c i sa s označimo njegov poluopseg. Neka je P njegova površina, r polumjer upisane kružnice, a O njeno središte.

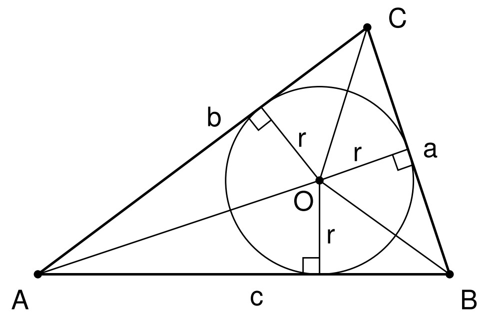

Kako je

$$
\begin{aligned}
P &= P(ABO)+P(BCO)+P(CAO)\\
&= \frac{cr}{2}+\frac{ar}{2}+\frac{br}{2}=\frac{1}{2}r(a+b+c)=rs,
\end{aligned}
$$

to je

$$
r=\frac{P}{s}=\sqrt{\frac{(s-a)(s-b)(s-c)}{s}}.
$$

Za svaki trokut, osim upisane kružnice, postoje još tri kružnice koje dodiruju pravce na kojima leže stranice trokuta. Kažemo da su to **kružnice pripisane trokutu**.

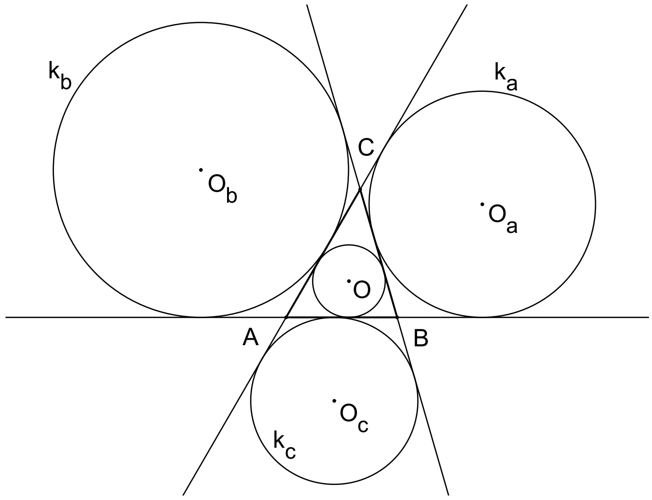

Neka je k_a kružnica pripisana trokutu ABC, koja dodiruje stranicu $\overline{BC}$. Povucimo paralelu sa $\overline{BC}$ koja dodiruje k_a; sjecišta te paralele s pravcima AB i AC redom označimo sa D i E.

Uočimo da je k_a kružnica upisana trokutu ADE; stoga je njeno središte O_a sjecište simetrala kutova $\sphericalangle CAB$, $\sphericalangle ADE$, $\sphericalangle DEA$.

Prema teoremu o simetrali kuta, točka O_a je jednako udaljena od pravaca AB, AC i DE. Kako je udaljenost točke O_a od DE jednaka udaljenosti točke O_a od BC, to je O_a jednako udaljena od pravaca AB, AC i BC.

Dakle, O_a leži na simetralama kutova $\sphericalangle CAB$, $\sphericalangle BCE$, $\sphericalangle CBD$.

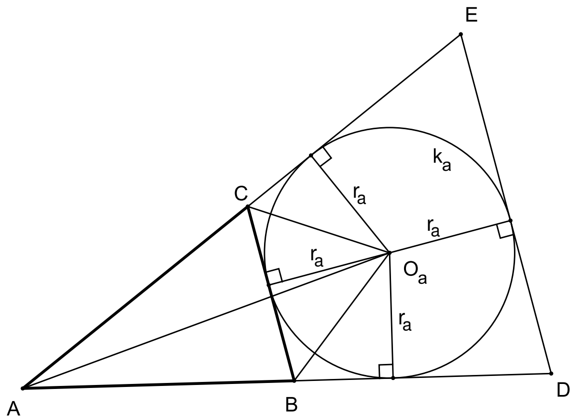

Prema tome, središte kružnice pripisane trokutu je sjecište simetrala jednog unutarnjeg kuta i dvaju vanjskih kutova trokuta.

Odredimo vezu površine trokuta, duljina njegovih stranica i polumjerâ njemu pripisanih kružnica.

Iz

$$\begin{aligned} P &= P(ABO_a) + P(AO_aC) - P(BO_aC) = \frac{1}{2}\,cr_a + \frac{1}{2}\,br_a - \frac{1}{2}\,ar_a \\ &= \frac{1}{2}\,r_a(b+c-a) = r_a\left(\frac{1}{2}\,(a+b+c) - a\right) = r_a(s-a) \end{aligned}$$

slijedi

$$r_a = \frac{P}{s-a} = \sqrt{\frac{s(s-b)(s-c)}{s-a}}.$$

Analogno,

$$r_b = \frac{P}{s-b} = \sqrt{\frac{s(s-a)(s-c)}{s-b}}, \qquad r_c = \frac{P}{s-c} = \sqrt{\frac{s(s-a)(s-b)}{s-c}}.$$

Poglavlje 4

Sličnost trokuta

Sljedeći teorem je poznat pod nazivom Talesov teorem o proporcionalnosti. Dovodi se u vezu s Talesom (oko 600. god. pr. Kr.) jer je, prema Plutarhu, ovom metodom izračunao visinu Keopsove piramide.

Teorem 4.1 (Talesov teorem o proporcionalnosti). *Paralelni pravci a i b na krakovima $\sphericalangle pOp'$ odsijecaju proporcionalne dužine, tj. (uz oznake na slici) vrijedi*

(i) $\dfrac{|OA|}{|OB|} = \dfrac{|OA'|}{|OB'|}$, *(ii)* $\dfrac{|OA|}{|AB|} = \dfrac{|OA'|}{|A'B'|}$, *(iii)* $\dfrac{|OA|}{|OB|} = \dfrac{|AA'|}{|BB'|}$.

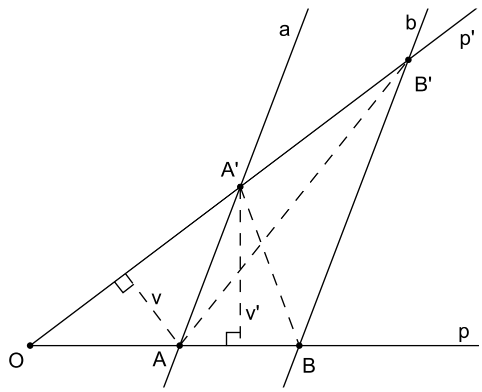

Dokaz. (i) Najprije uočimo da je

$$P(OAB') = P(OAA') + P(AA'B'),\ P(OA'B) = P(OAA') + P(AA'B).$$

Kako su a i b paralelni, to je duljina visine na stranicu $\overline{AA'}$ u trokutu $AA'B$ jednaka duljini visine na tu istu stranicu u trokutu $AA'B'$. Slijedi $P(AA'B) = P(AA'B')$. Stoga je $P(OAB') = P(OA'B)$, pa je i

$$\frac{P(OAA')}{P(OA'B)} = \frac{P(OAA')}{P(OAB')}.$$

Kako je visina iz vrha A' zajednička za trokute $\triangle OAA'$ i $\triangle OA'B$, to je lijeva strana gornje jednakosti jednaka $\frac{|OA|}{|OB|}$. Analogno, visina iz vrha A je zajednička za trokute $\triangle OAA'$ i $\triangle OAB'$, pa je desna strana gornje jednakosti jednaka $\frac{|OA'|}{|OB'|}$. Slijedi tvrdnja.

(*ii*) Vrijedi

$$\frac{|A'B'|}{|OA'|} = \frac{|OB'| - |OA'|}{|OA'|} = \frac{|OB'|}{|OA'|} - 1 \overset{1^\circ}{=} \frac{|OB|}{|OA|} - 1 = \frac{|OB| - |OA|}{|OA|} = \frac{|AB|}{|OA|}.$$

(*iii*) Neka je q pravac koji prolazi kroz A i paralelan je s p'. Neka je točka Q pre-

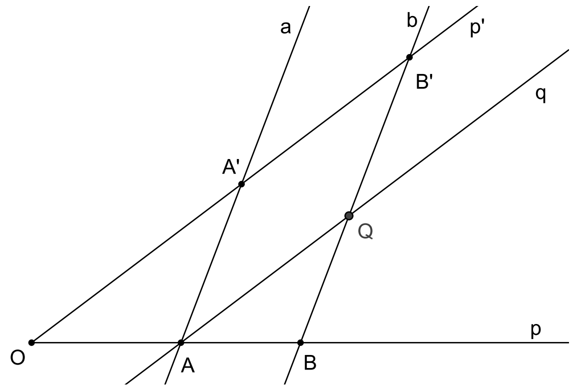

sjek pravaca b i q. Prema (*i*), paralelni pravci p' i q na krakovima $\sphericalangle OBB'$ odsijecaju proporcionalne dužine, $\dfrac{|BA|}{|BO|} = \dfrac{|BQ|}{|BB'|}$. Redom slijedi

$$\frac{|OB| - |OA|}{|OB|} = \frac{|BB'| - |QB'|}{|BB'|}, \quad 1 - \frac{|OA|}{|OB|} = 1 - \frac{|QB'|}{|BB'|}, \quad \frac{|OA|}{|OB|} = \frac{|QB'|}{|BB'|}.$$

Kako je $QAA'B'$ paralelogram, $|B'Q| = |AA'|$ pa slijedi tvrdnja. □

Problem. Zadani su dužina $\overline{AB}$ i $n \in \mathbb{N}$, $n \geq 2$. Dužinu $\overline{AB}$ podijeliti na n jednakih dijelova.

Neka je p bilo koji polupravac s početkom u A, različit od AB. Na p izaberimo bilo koju točku P_1. Neka su $P_2, \ldots, P_n$ točke na polupravcu p takve da je $|P_1P_2| = |P_2P_3| = \cdots = |P_nP_{n-1}| = |AP_1|$.

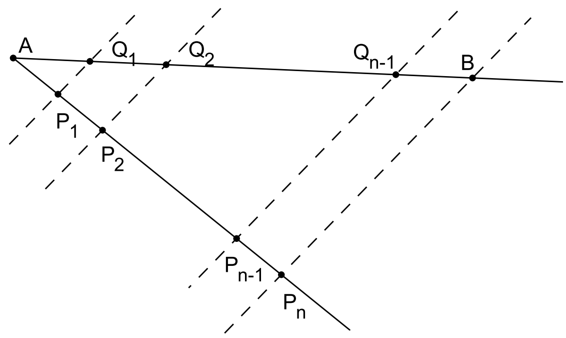

Slijedi $|AP_1| = \frac{1}{n}|AP_n|$ i $|AP_i| = i|AP_1| = \frac{i}{n}|AP_n|$ $(i = 1, \ldots, n)$.

Neka je sa q_n označen pravac BP_n te neka je q_i pravac paralelan s q_n koji prolazi kroz P_i $(i = 1, \ldots, n-1)$. Sa Q_i označimo sjecište pravca q_i i dužine $\overline{AB}$ $(i = 1, \ldots, n)$.

Prema Talesovom teoremu o proporcionalnosti je $\dfrac{|AQ_i|}{|AB|} = \dfrac{|AP_i|}{|AP_n|}$ i stoga $\dfrac{|AQ_i|}{|AB|} = \dfrac{i}{n}$, $|AQ_i| = \dfrac{i}{n}\,|AB|$. Sada je

$$|Q_iQ_{i+1}| = |AQ_{i+1}| - |AQ_i| = \frac{i+1}{n}\,|AB| - \frac{i}{n}\,|AB| = \frac{1}{n}\,|AB|.$$

Dakle, točke $Q_1, \ldots, Q_{n-1}$ dijele $\overline{AB}$ na n jednakih dijelova.

Teorem 4.2 (o simetrali unutarnjeg kuta trokuta). *Simetrala unutarnjeg kuta trokuta dijeli tom kutu nasuprotnu stranicu u omjeru preostalih stranica i obratno, točka koja stranicu trokuta dijeli u omjeru preostalih stranica leži na simetrali kuta nasuprot te stranice.*

Dokaz. $\Rightarrow$: Neka je CD simetrala kuta γ. Kroz točku B povucimo paralelu sa CD. Neka je E sjecište te paralele s produžetkom $\overline{AC}$ preko C. Vrijedi $\sphericalangle DCA = \sphericalangle DCB = \frac{\gamma}{2}$.

Tada je, prema teoremu 1.3, $\sphericalangle BEC = \sphericalangle DCA = \frac{\gamma}{2}$ i $\sphericalangle EBC = \sphericalangle DCB = \frac{\gamma}{2}$.

Zaključujemo $\sphericalangle BEC = \sphericalangle EBC$, pa je trokut BEC jednakokračan s osnovicom $\overline{BE}$. Slijedi $|BC| = |CE|$. Primijenimo Talesov teorem o proporcionalnosti (teorem 4.1(ii)) na $\sphericalangle EAB$ i paralelne pravce CD i BE :

$$\frac{|AD|}{|DB|} = \frac{|AC|}{|CE|} \quad \Rightarrow \quad \frac{|AD|}{|BD|} = \frac{|AC|}{|BC|}.$$

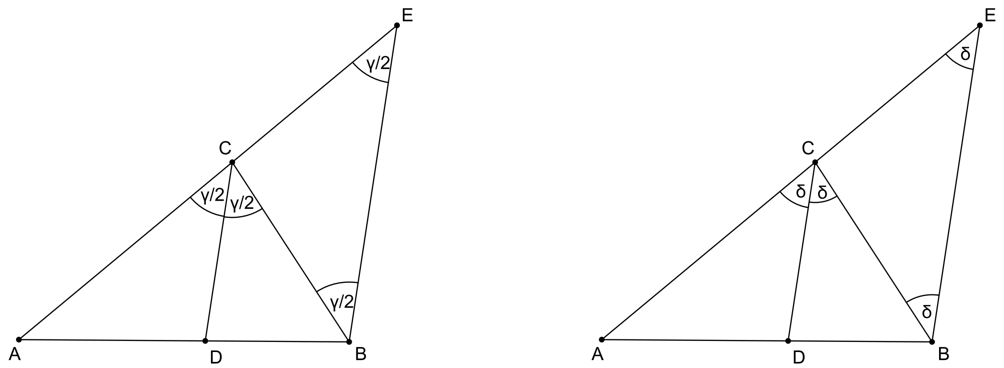

$\Leftarrow$: Neka je $D \in \overline{AB}$ točka sa svojstvom $\dfrac{|AD|}{|BD|} = \dfrac{|AC|}{|BC|}$. Kroz točku B povucimo paralelu sa CD. Neka je E sjecište te paralele s produžetkom $\overline{AC}$ preko C.

Primijenimo Talesov teorem o proporcionalnosti (teorem 4.1(ii)) na $\sphericalangle EAB$ i paralelne pravce CD i BE : $\dfrac{|AD|}{|DB|} = \dfrac{|AC|}{|CE|}$. Dakle, $|BC| = |CE|$, pa je $\triangle BEC$ jednakokračan s osnovicom $\overline{BE}$. Stoga je $\sphericalangle BEC = \sphericalangle CBE$. Taj kut označimo s δ.

Obzirom da je $\sphericalangle DCB = \sphericalangle CBE = \delta$ i $\sphericalangle ACD = \sphericalangle BEC = \delta$ (kutovi uz transverzalu paralelnih pravaca BE i CD), slijedi $\sphericalangle ACD = \sphericalangle DCB$, pa je CD je simetrala kuta $\sphericalangle ACB$. $\square$

Za dva trokuta kažemo da su **slični** ako su im odgovarajući kutovi sukladni i odgovarajuće stranice proporcionalne. Oznaka: $\sim$.

$\triangle ABC \sim \triangle A'B'C'$ ako je $\alpha = \alpha'$, $\beta = \beta'$, $\gamma = \gamma'$ i $\frac{|AB|}{|A'B'|} = \frac{|BC|}{|B'C'|} = \frac{|CA|}{|C'A'|}$.

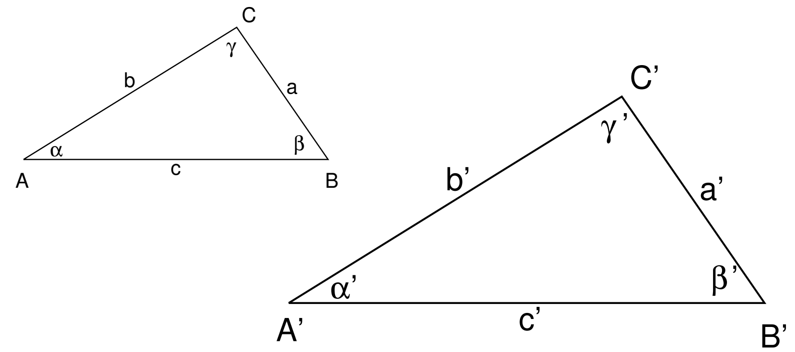

Možemo reći da slični trokuti imaju isti oblik, a sukladni trokuti imaju isti oblik i veličinu. Jasno je da su sukladni trokuti ujedno i slični trokuti.

U definiciji sličnosti trokuta zahtijeva se previše, a to nam govore sljedeći teoremi o sličnosti trokuta, tj. minimalni dovoljni uvjeti za sličnost trokuta.

Teorem 4.3 (K-K-K sličnost). *Dva trokuta su slična ako su im sva tri kuta sukladna.*

Napomenimo da je dovoljno zahtijevati sukladnost dvaju parova kutova jer im tada i treći par kutova mora biti sukladan.

Dokaz. Neka su $\triangle ABC$ i $\triangle A'B'C'$ takvi da je $\alpha = \alpha'$, $\beta = \beta'$, $\gamma = \gamma'$.

Ako su im i odgovarajuće stranice sukladne, $\triangle ABC \cong \triangle A'B'C'$ i stoga $\triangle ABC \sim \triangle A'B'C'$. Preostaje dokazati teorem u slučaju kada postoje odgovarajuće stranice koje nisu sukladne, recimo $c' \neq c$.

Pretpostavimo da je $c' < c$ (inače zamijenimo uloge trokuta ABC i trokuta $A'B'C'$).

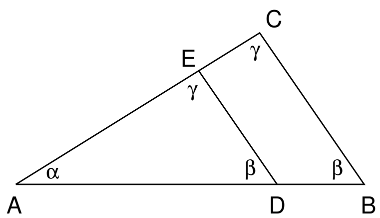

Neka je D točka na stranici $\overline{AB}$ takva da je $|AD| = c'$. Kroz točku D povučemo paralelu sa BC; neka je E presjek te paralele sa $\overline{AC}$. Vrijedi: $\sphericalangle ADE = \beta$, $\sphericalangle DEA = \gamma$ (kutovi uz transverzalu paralelnih pravaca).

Kako je $|AD| = |A'B'|$, $\sphericalangle ADE = \sphericalangle A'B'C'$, $\sphericalangle EAD = \sphericalangle C'A'B'$, to su trokuti ADE i $A'B'C'$ sukladni prema K-S-K teoremu. Slijedi $|AE| = |A'C'|$, $|DE| = |B'C'|$. Prema Talesovom teoremu o proporcionalnosti je

$$\frac{|AB|}{|AD|} = \frac{|AC|}{|AE|} = \frac{|BC|}{|DE|}, \qquad \text{to jest} \qquad \frac{|AB|}{|A'B'|} = \frac{|AC|}{|A'C'|} = \frac{|BC|}{|B'C'|}.$$

Dakle, trokuti ABC i $A'B'C'$ su slični. $\square$

Teorem 4.4 (S-S-S sličnost). *Dva trokuta su slična ako su im odgovarajuće stranice proporcionalne.*

Dokaz. Neka su $\triangle ABC$ i $\triangle A'B'C'$ takvi da je $\dfrac{a'}{a} = \dfrac{b'}{b} = \dfrac{c'}{c}$.

Ako je $b = b'$, tada je $\triangle ABC \cong \triangle A'B'C'$ prema S-S-S teoremu.

Neka je $b \neq b'$. Pretpostavimo da je $b' < b$ (inače zamijenimo $\triangle ABC$ i $\triangle A'B'C'$). Neka je D točka na stranici $\overline{AC}$ takva da je $|CD| = b'$. Neka je E sjecište dužine $\overline{BC}$ i paralele s AB kroz D.

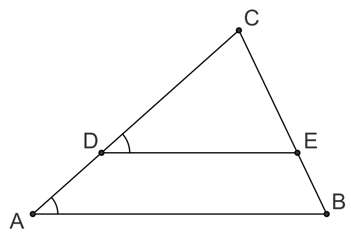

Prema Talesovom teoremu o proporcionalnosti je

$$\frac{|DE|}{|AB|} = \frac{|DC|}{|AC|} = \frac{|CE|}{|BC|},$$

odakle slijedi

$$\frac{|DE|}{c} = \frac{b'}{b} = \frac{|CE|}{a}, \qquad \frac{|DE|}{c} = \frac{c'}{c}, \qquad \frac{|CE|}{a} = \frac{a'}{a},$$

pa je $|DE| = c'$ i $|CE| = a'$.

Sada je $|DE| = |A'B'|$, $|CE| = |B'C'|$, $|CD| = |A'C'|$, pa su trokuti DEC i $A'B'C'$ sukladni prema S-S-S teoremu. Znači da su odgovarajući kutovi trokuta $A'B'C'$ sukladni odgovarajućim kutovima trokuta DEC, a oni su opet sukladni odgovarajućim kutovima trokuta ABC (kutovi uz transverzalu paralelnih pravaca).

Slijedi $\alpha = \alpha'$, $\beta = \beta'$, $\gamma = \gamma'$, pa su trokuti ABC i $A'B'C'$ slični. □

Teorem 4.5 (S-K-S sličnost). *Dva trokuta su slična ako su im dva para stranica proporcionalna, a kutovi među njima sukladni.*

Dokaz. Neka su $\triangle ABC$ i $\triangle A'B'C'$ takvi da je $\frac{b}{b'} = \frac{c}{c'}$ i $\alpha = \alpha'$.

Ako je $c = c'$, tada je $\triangle ABC \cong \triangle A'B'C'$ prema S-K-S teoremu.

Neka je $c \neq c'$. Pretpostavimo da je $c' < c$ (inače zamijenimo $\triangle ABC$ i $\triangle A'B'C'$).

Neka je D točka na stranici $\overline{AB}$ takva da je $|AD| = c'$, a E točka na stranici $\overline{AC}$ takva da je $|AE| = b'$. Iz $|AD| = |A'B'|$, $|AE| = |A'C'|$, $\sphericalangle EAD = \sphericalangle C'A'B'$ slijedi $\triangle ADE \cong \triangle A'B'C'$ prema S-K-S teoremu. Odavde je $\sphericalangle ADE = \beta'$, $\sphericalangle AED = \gamma'$, $|DE| = |B'C'|$.

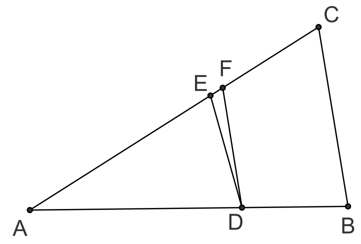

Neka je F točka na pravcu AC takva da su pravci DF i BC paralelni. Talesov teorem o proporcionalnosti povlači

$$\frac{|AB|}{|AD|} = \frac{|AC|}{|AF|}, \qquad \frac{c}{c'} = \frac{b}{|AF|},$$

pa zbog $\frac{c}{c'} = \frac{b}{b'}$ slijedi $|AF| = b'$, odnosno $|AF| = |AE|$. Zaključujemo da se točke E i F podudaraju, pa su pravci DE i BC paralelni. Odatle je $\sphericalangle ADE = \beta$ i $\sphericalangle AED = \gamma$ (kutovi uz transverzalu paralelnih pravaca), pa je $\beta' = \beta$ i $\gamma' = \gamma$.

Nadalje, prema Talesovom teoremu o proporcionalnosti je i $\frac{|BC|}{|DE|} = \frac{|AB|}{|AD|}$, $\dfrac{a}{a'} = \dfrac{c}{c'}$. Dakle, $\triangle ABC \sim \triangle A'B'C'$. $\square$

Teorem 4.6 (S-S-K$^>$ sličnost). *Dva trokuta su slična ako su im dva para stranica proporcionalna, a kutovi nasuprot većim stranicama sukladni.*

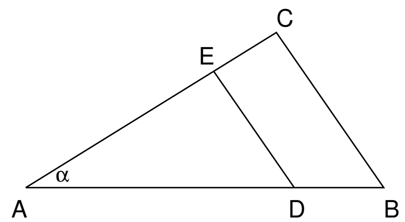

Dokaz. Neka su $\triangle ABC$ i $\triangle A'B'C'$ takvi da je $\frac{a}{a'} = \frac{c}{c'}$ i $\alpha = \alpha'$, uz $a > c$.

Ako je $c' = c$, tada je $\triangle ABC \cong \triangle A'B'C'$ prema S-S-K$^>$ teoremu. Neka je $c' < c$ (inače zamijenimo $\triangle ABC$ i $\triangle A'B'C'$).

Neka je D točka na stranici $\overline{AB}$ takva da je $|AD| = c'$, a E točka na stranici $\overline{AC}$ takva da je $DE \parallel BC$.

Zbog jednakosti odgovarajućih kutova uz transverzalu paralelnih pravaca, $\sphericalangle ADE = \beta$ i $\sphericalangle AED = \gamma$. Prema Talesovom teoremu o proporcionalnosti je $\frac{|DE|}{|BC|} = \frac{|AD|}{|AB|}$. Stoga je $|DE| = \dfrac{|BC| \cdot |AD|}{|AB|} = \dfrac{a \cdot c'}{c} = a'$.

Sada je $\triangle ADE \cong \triangle A'B'C'$ po S-S-K$^>$ teoremu, jer je $|AD| = c'$, $|DE| = a'$ i $\sphericalangle DAE = \alpha'$. Slijedi $|AE| = b'$, $\sphericalangle ADE = \sphericalangle A'B'C'$ tj. $\beta = \beta'$ i $\sphericalangle AED = \sphericalangle A'C'B'$ tj. $\gamma = \gamma'$.

Prema Talesovom teoremu o proporcionalnosti je $\frac{|AC|}{|AE|} = \frac{|AB|}{|AD|}$, $\dfrac{b}{b'} = \dfrac{c}{c'}$. $\square$

Neka je $\triangle A'B'C' \sim \triangle ABC$ te neka je $\dfrac{a'}{a} = \dfrac{b'}{b} = \dfrac{c'}{c} = k,\ k \in \mathbb{R}^+$.

Tada je $o(A'B'C') = a' + b' + c' = ka + kb + kc = k(a + b + c) = k \cdot o(ABC)$.

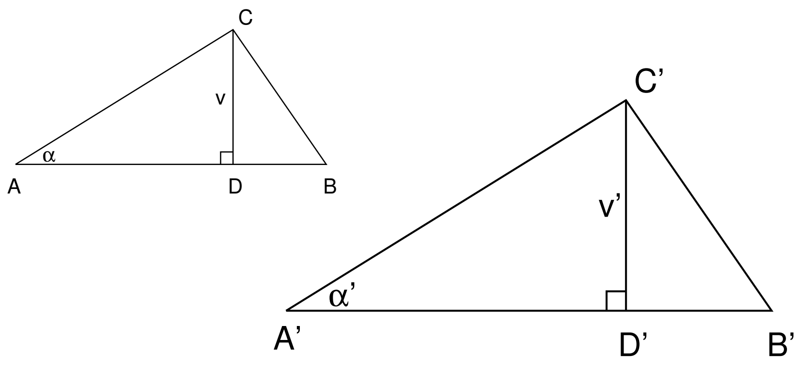

Neka je v duljina visine na $\overline{AB}$ te neka je D nožište te visine. Neka je v' duljina visine na $\overline{A'B'}$ te neka je D' nožište te visine. Kako je $\alpha' = \alpha$, to je $\triangle A'D'C' \sim \triangle ADC$ prema K-K-K teoremu. Slijedi $\frac{v'}{v} = \frac{b'}{b} = k$, pa je

$$P(A'B'C') = \frac{1}{2}c'v' = \frac{1}{2}(kc)(kv) = k^2 \cdot \frac{1}{2}cv = k^2 \cdot P(ABC).$$

Tako smo vidjeli kako se odnose **opsezi i površine sličnih trokuta**.

Teorem 4.7 (Euklidov teorem). *(a) Visina na hipotenuzu pravokutnog trokuta je geometrijska sredina njenih odsječaka na hipotenuzi.*

(b) Kateta pravokutnog trokuta je geometrijska sredina hipotenuze i svoje ortogonalne projekcije na hipotenuzu.

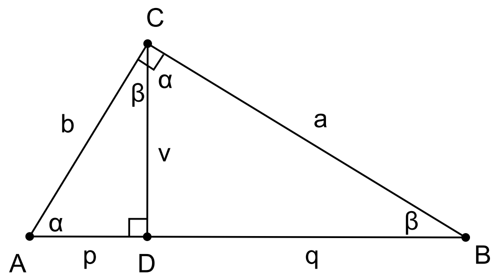

Dokaz. Neka je D nožište visine iz vrha C na hipotenuzu. Neka je $v = |CD|$, $p = |AD|$, $q = |DB|$. Uočimo da je $\sphericalangle DCB = \sphericalangle CAB = \alpha$ i $\sphericalangle ACD = \sphericalangle ABC = \beta$ (šiljasti kutovi s okomitim kracima).

(a) Prema K-K-K teoremu, $\triangle ADC \sim \triangle CDB$, pa je $\frac{|AD|}{|CD|} = \frac{|CD|}{|BD|}$. Slijedi $\frac{p}{v} = \frac{v}{q}$ odnosno $v = \sqrt{pq}$.

(b) Prema K-K-K teoremu, $\triangle ADC \sim \triangle ACB$, pa je $\frac{|AD|}{|AC|} = \frac{|AC|}{|AB|}$. Odatle je $\frac{p}{b} = \frac{b}{c}$ i konačno $b = \sqrt{cp}$. Analogno iz $\triangle CDB \sim \triangle ACB$ slijedi $\frac{a}{c} = \frac{q}{a}$ odnosno $a = \sqrt{cq}$.

$\square$

Uočimo da iz (b) slijedi Pitagorin teorem:

Neka je $\triangle ABC$ pravokutan s katetama a i b i hipotenuzom c. Neka su q i p redom ortogonalne projekcije kateta a i b na hipotenuzu. Tada je

$$a^2 + b^2 = cq + cp = c(p + q) = c \cdot c = c^2.$$

Lema 4.8. *Ako su X i Y točke na dužini $\overline{AB}$ sa svojstvom $\frac{|AX|}{|BX|} = \frac{|AY|}{|BY|}$, tada se točke X i Y podudaraju.*

Dokaz. Iz $\frac{|AX|}{|BX|} = \frac{|AY|}{|BY|}$ slijedi $\frac{|AB|-|BX|}{|BX|} = \frac{|AB|-|BY|}{|BY|}$, pa je $\frac{|AB|}{|BX|} = \frac{|AB|}{|BY|}$. Dakle, $|BX| = |BY|$, pa se X i Y podudaraju. □

Teorem 4.9. *Središte S opisane kružnice, težište T i ortocentar H svakog trokuta su kolinearne točke, tj. leže na jednom pravcu. Nadalje, $|TH| = 2|TS|$.*

Pravac iz teorema 4.9 naziva se **Eulerov pravac** tog trokuta.

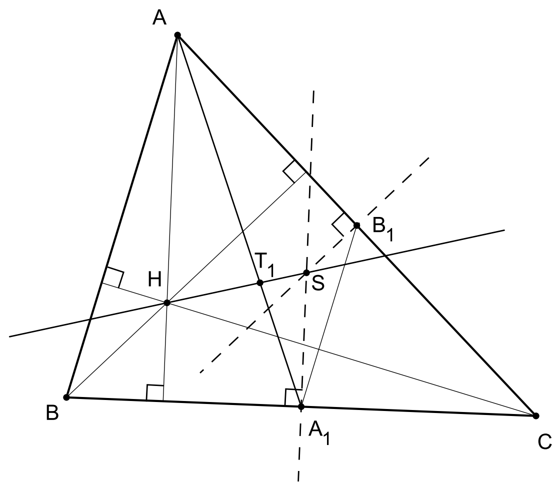

Dokaz. Neka je u trokutu ABC točka A_1 polovište stranice $\overline{BC}$, a B_1 polovište stranice $\overline{AC}$. Tada je $\overline{A_1B_1}$ srednjica trokuta ABC, pa su pravci A_1B_1 i AB paralelni i $|A_1B_1| = \frac{1}{2}|AB|$.

Kako je pravac AH okomit na BC i A_1S okomit na BC, to su pravci AH i A_1S paralelni. Također, pravac BH je okomit na AC i B_1S je okomit na AC, pa su i pravci BH i B_1S paralelni. Dakle, odgovarajuće stranice u trokutima ABH i A_1B_1S su paralelne.

Stoga su šiljasti kutovi $\angle HAB$ i $\angle SA_1B_1$ s paralelnim kracima međusobno sukladni, kao i $\angle ABH$ i A_1B_1S. Sada K-K-K teorem o sličnosti povlači da su trokuti ABH i A_1B_1S slični, pa vrijedi $\dfrac{|AH|}{|A_1S|} = \dfrac{|AB|}{|A_1B_1|} = 2.$

Neka je točka T_1 presjek pravaca HS i AA_1. Kako su pravci AH i A_1S paralelni, a točke A, A_1 i T_1 odnosno H, S i T_1 kolinearne, to su trokuti AHT_1 i A_1ST_1 slični prema K-K-K teoremu. Slijedi $\dfrac{|AT_1|}{|A_1T_1|} = \dfrac{|AH|}{|A_1S|} = 2.$

Međutim, dužina $\overline{AA_1}$ je težišnica trokuta ABC i za težište T tog trokuta vrijedi $\dfrac{|AT|}{|A_1T|} = 2$. Sada iz $\dfrac{|AT_1|}{|A_1T_1|} = \dfrac{|AT|}{|A_1T|}$ zbog leme 4.8 slijedi da se T_1 i T podudaraju.

Dakle, T leži na pravcu HS odnosno točke T, H, S su kolinearne. Kako je $\triangle AHT \sim \triangle A_1ST$, to je $\dfrac{|TH|}{|TS|} = \dfrac{|AT|}{|A_1T|} = 2$. Prema tome, $|TH| = 2|TS|$. $\square$

Teorem 4.10 (Cevin teorem). *Neka su A_1, B_1, C_1 točke na stranicama $\overline{BC}$, $\overline{CA}$, $\overline{AB}$ trokuta ABC, redom. Pravci AA_1, BB_1, CC_1 prolaze jednom točkom ako i samo ako vrijedi*

$$\frac{|AC_1|}{|C_1B|} \cdot \frac{|BA_1|}{|A_1C|} \cdot \frac{|CB_1|}{|B_1A|} = 1.$$

Dokaz. $\Rightarrow$: Neka se pravci AA_1, BB_1, CC_1 sijeku u točki O.

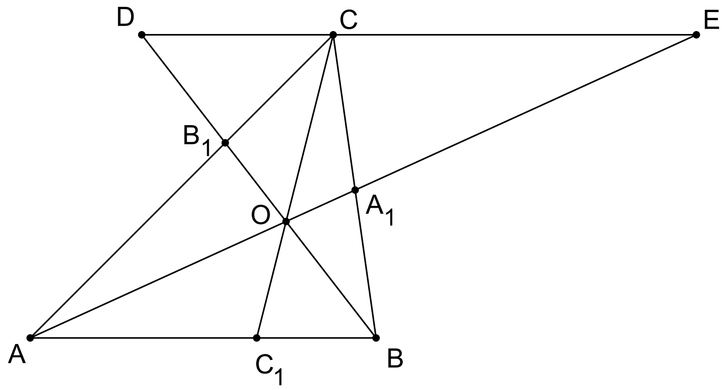

Vrhom C povučemo paralelu s AB. Neka je D sjecište te paralele s BB_1, a E njeno sjecište s AA_1.

Prema K-K-K teoremu je

$\triangle CDB_1 \sim \triangle ABB_1$, pa je $\dfrac{|CB_1|}{|B_1A|} = \dfrac{|CD|}{|AB|}$,

$\triangle ECA_1 \sim \triangle ABA_1$, pa je $\dfrac{|BA_1|}{|A_1C|} = \dfrac{|AB|}{|CE|}$,

$\triangle OAC_1 \sim \triangle OEC$, pa je $\dfrac{|AC_1|}{|CE|} = \dfrac{|C_1O|}{|CO|}$,

$\triangle CDO \sim \triangle C_1BO$, pa je $\dfrac{|CD|}{|C_1B|} = \dfrac{|CO|}{|C_1O|}$.

Slijedi

$$\frac{|CB_1|}{|B_1A|} \cdot \frac{|BA_1|}{|A_1C|} \cdot \frac{|AC_1|}{|CE|} \cdot \frac{|CD|}{|C_1B|} = \frac{|CD|}{|AB|} \cdot \frac{|AB|}{|CE|} \cdot \frac{|C_1O|}{|CO|} \cdot \frac{|CO|}{|C_1O|}$$

i nakon kraćenja konačno

$$\frac{|AC_1|}{|C_1B|} \cdot \frac{|BA_1|}{|A_1C|} \cdot \frac{|CB_1|}{|B_1A|} = 1.$$

$\Leftarrow$: Obratno, neka je

$$\frac{|AC_1|}{|C_1B|} \cdot \frac{|BA_1|}{|A_1C|} \cdot \frac{|CB_1|}{|B_1A|} = 1.$$

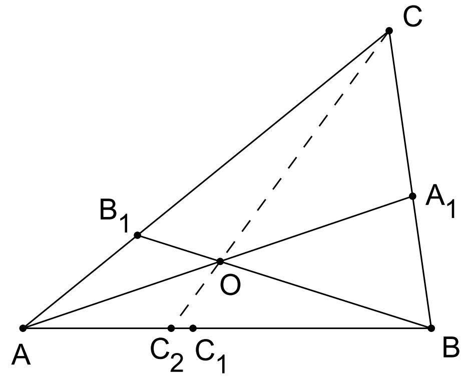

Neka je sa O označen presjek pravaca AA_1 i BB_1, a sa C_2 presjek pravaca CO i AB. Prema već dokazanom, vrijedi

$$\frac{|AC_2|}{|C_2B|} \cdot \frac{|BA_1|}{|A_1C|} \cdot \frac{|CB_1|}{|B_1A|} = 1.$$

Dakle,

$$\frac{|AC_1|}{|C_1B|} \cdot \frac{|BA_1|}{|A_1C|} \cdot \frac{|CB_1|}{|B_1A|} = \frac{|AC_2|}{|C_2B|} \cdot \frac{|BA_1|}{|A_1C|} \cdot \frac{|CB_1|}{|B_1A|},$$

pa je

$$\frac{|AC_1|}{|BC_1|} = \frac{|AC_2|}{|BC_2|}.$$

Kako točke C_1 i C_2 leže na dužini $\overline{AB}$, to lema 4.8 povlači da se one podudaraju. Stoga i pravac CC_1 prolazi točkom O. □

Teorem 4.11 (Menelajev teorem). *Neka su točke B_1 i C_1 na stranicama $\overline{AC}$ i $\overline{AB}$, a točka A_1 na produžetku stranice $\overline{BC}$, trokuta ABC. Točke A_1, B_1, C_1 su kolinearne ako i samo ako vrijedi*

$$\frac{|AC_1|}{|C_1B|} \cdot \frac{|BA_1|}{|A_1C|} \cdot \frac{|CB_1|}{|B_1A|} = 1.$$

Dokaz. $\Rightarrow$: Neka su točke A_1, B_1, C_1 kolinearne te neka je p pravac na kojem leže. Neka su A_0, B_0, C_0 točke na pravcu p sa svojstvom da su pravci AA_0, BB_0, CC_0 okomiti na p.

Prema K-K-K teoremu,

$\triangle AC_1A_0 \sim \triangle BC_1B_0$, pa je $\dfrac{|AC_1|}{|C_1B|} = \dfrac{|AA_0|}{|BB_0|}$,

$\triangle CC_0B_1 \sim \triangle AA_0B_1$, pa je $\dfrac{|CB_1|}{|B_1A|} = \dfrac{|CC_0|}{|AA_0|}$,

$\triangle BA_1B_0 \sim \triangle CA_1C_0$, pa je $\dfrac{|BA_1|}{|A_1C|} = \dfrac{|BB_0|}{|CC_0|}$.

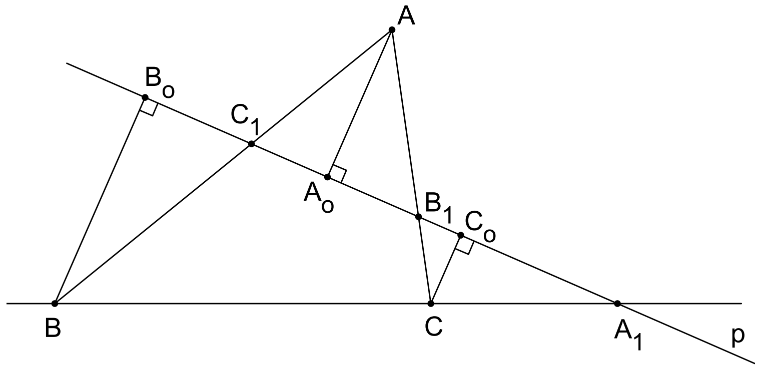

Odavde slijedi

$$\frac{|AC_1|}{|C_1B|}\cdot\frac{|CB_1|}{|B_1A|}\cdot\frac{|BA_1|}{|A_1C|}=\frac{|AA_0|}{|BB_0|}\cdot\frac{|CC_0|}{|AA_0|}\cdot\frac{|BB_0|}{|CC_0|}$$

odnosno

$$\frac{|AC_1|}{|C_1B|}\cdot\frac{|CB_1|}{|B_1A|}\cdot\frac{|BA_1|}{|A_1C|}=1.$$

$\Leftarrow$: Neka je

$$\frac{|AC_1|}{|C_1B|}\cdot\frac{|BA_1|}{|A_1C|}\cdot\frac{|CB_1|}{|B_1A|}=1.$$

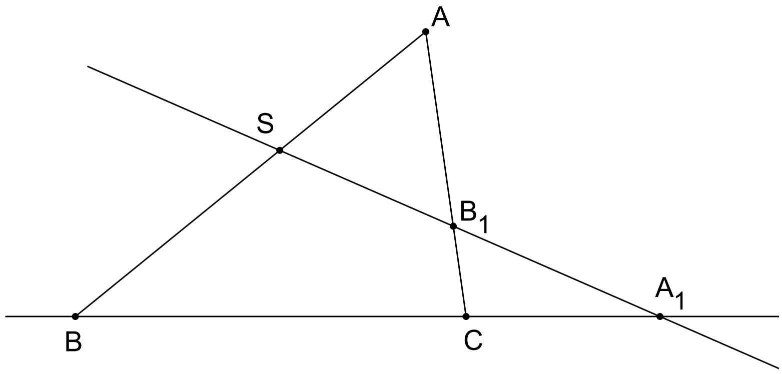

Sa S označimo točku presjeka pravaca A_1B_1 i AB. Prema već dokazanom je

$$\frac{|AS|}{|SB|}\cdot\frac{|BA_1|}{|A_1C|}\cdot\frac{|CB_1|}{|B_1A|}=1.$$

Dakle,

$$\frac{|AC_1|}{|C_1B|}\cdot\frac{|BA_1|}{|A_1C|}\cdot\frac{|CB_1|}{|B_1A|}=\frac{|AS|}{|SB|}\cdot\frac{|BA_1|}{|A_1C|}\cdot\frac{|CB_1|}{|B_1A|},$$

pa je

$$\frac{|AS|}{|SB|}=\frac{|AC_1|}{|C_1B|}.$$

Kako su C_1 i S točke na dužini $\overline{AB}$, iz leme 4.8 slijedi $C_1=S$, dakle točke A_1, B_1 i C_1 su kolinearne. $\square$

Poglavlje 5

Teoremi o kružnici

Teorem 5.1 (Talesov teorem o kutu nad promjerom kružnice). *Ako je $\overline{AB}$ promjer kružnice, a C bilo koja točka kružnice različita od A i B, tada je $\sphericalangle ACB$ pravi.*

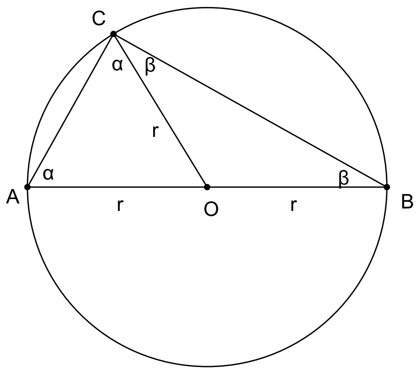

Dokaz. Neka je O središte kružnice promjera $\overline{AB}$. Neka je $\sphericalangle CAB = \alpha$, $\sphericalangle ABC = \beta$ i $\sphericalangle ACB = \gamma$. Kako je $\triangle AOC$ jednakokračan s osnovicom $\overline{AC}$, to je $\sphericalangle ACO = \alpha$, a kako je $\triangle BOC$ jednakokračan s osnovicom $\overline{BC}$, to je $\sphericalangle BCO = \beta$. Slijedi $\gamma = \sphericalangle ACB = \sphericalangle ACO + \sphericalangle OCB = \alpha + \beta$. Konačno, iz $\alpha + \beta + \gamma = 180°$ slijedi $2\gamma = 180°$ i konačno $\gamma = 90°$. □

Kut kojemu je vrh središte O kružnice k zovemo **središnji kut** kružnice k. Krakovi a i b nekog središnjeg kuta $\sphericalangle aOb$ kružnice k sijeku kružnicu k u dvije točke A i B. Presjek kružnice k i $\sphericalangle aOb$ naziva se **kružni luk**. Često kažemo da je $\sphericalangle aOb$ (odnosno $\sphericalangle AOB$) središnji kut nad lukom $\widehat{AB}$.

Konveksni kut kojemu vrh T leži na kružnici k i čiji krakovi sijeku kružnicu k u dvije točke A i B zovemo **obodni kut** kružnice k. Često kažemo da je $\sphericalangle ATB$ obodni kut nad lukom $\widehat{AB}$.

Sada Talesov teorem o kutu nad promjerom kružnice možemo izreći i ovako: Obodni kut nad promjerom kružnice je pravi. Drugim riječima, središnji kut nad promjerom kružnice je dvostruko veći od obodnog kuta nad tim promjerom.

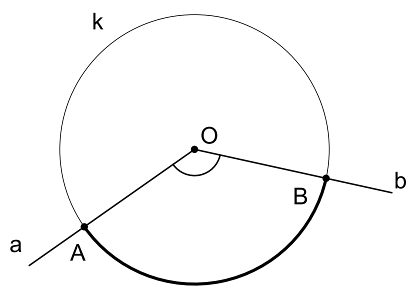

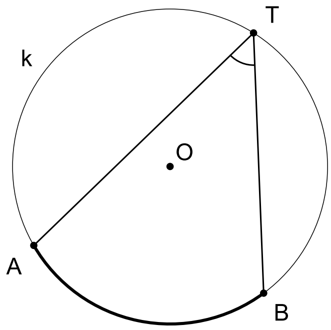

Sada ćemo poopćiti Talesov teorem o kutu nad promjerom kružnice:

Teorem 5.2. *Središnji kut nad nekim lukom jednak je dvostrukom obodnom kutu nad tim istim lukom.*

Dokaz. Neka je $\widehat{AB}$ luk kružnice, a $\sphericalangle ATB$ obodni kut nad tim lukom. Razlikovat ćemo tri slučaja.

1° Krak TB kuta $\sphericalangle ATB$ prolazi središtem O kružnice.

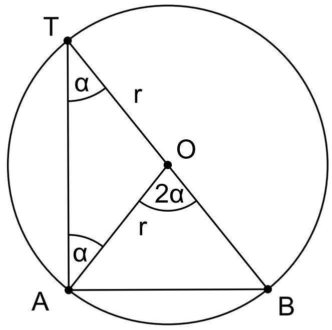

Sa α označimo $\sphericalangle ATB$. Kako je trokut AOT jednakokračan s osnovicom $\overline{AT}$, to je i $\sphericalangle TAO = \alpha$. Obzirom da je $\sphericalangle AOB$ vanjski kut trokuta AOT, to je $\sphericalangle AOB = 2\alpha$. Dakle, $\sphericalangle AOB = 2\sphericalangle ATB$.

2° Središte O je unutar kuta $\sphericalangle ATB$.

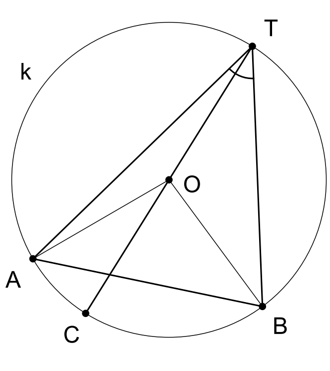

Neka je C drugo sjecište pravca TO i kružnice k. Tada je $\sphericalangle ATC$ obodni kut nad $\widehat{AC}$, a $\sphericalangle CTB$ obodni kut nad $\widehat{CB}$. Prema već dokazanom je $\sphericalangle AOC = 2\sphericalangle ATC$ i analogno $\sphericalangle COB = 2\sphericalangle CTB$. Zbrajanjem dobijemo $\sphericalangle AOB = 2\sphericalangle ATB$.

3° Središte O je izvan kuta $\sphericalangle ATB$.

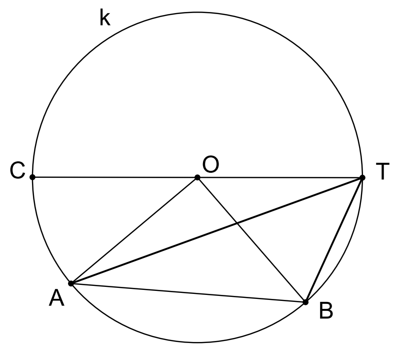

Neka je C drugo sjecište pravca TO i kružnice k. Tada je $\sphericalangle COA$ obodni kut nad $\widehat{CA}$, a $\sphericalangle COB$ obodni kut nad $\widehat{CB}$. Prema već dokazanom je $\sphericalangle COA = 2\sphericalangle CTA$ i analogno $\sphericalangle COB = 2\sphericalangle CTB$. Oduzimanjem dobijemo $\sphericalangle AOB = 2\sphericalangle ATB$. □

Prema ovom teoremu, obodni kutovi nad istim lukom su sukladni.

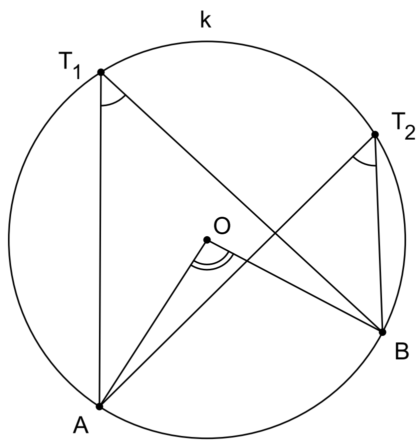

Nadalje, iz teorema 5.2 izravno slijedi i obrat teorema 5.1.

Posebno, kružnica opisana pravokutnom trokutu ima središte u polovištu hipotenuze, a polumjer joj je jednak polovini duljine hipotenuze.

Odredimo vezu površine trokuta, duljina njegovih stranica i polumjera opisane mu kružnice.

Neka je ABC trokut čije stranice imaju duljine a, b, c. Neka je P njegova površina, a R polumjer njegove opisane kružnice.

Neka je N nožište visine trokuta ABC iz vrha C. Neka je S središte kružnice opisane trokutu ABC te neka je D druga točka u kojoj pravac CS siječe tu kružnicu.

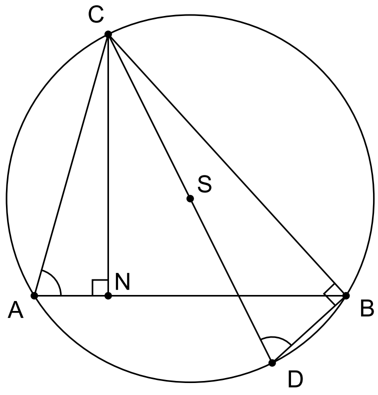

Tada je prema Talesovom teoremu (teorem 5.1) $\sphericalangle CBD = 90°$.

Uz to je i $\sphericalangle BAC = \sphericalangle BDC$ (obodni kutovi nad $\widehat{BC}$), pa je $\triangle ANC \sim \triangle DBC$ prema K-K-K teoremu o sličnosti.

Slijedi $\dfrac{|CN|}{|BC|} = \dfrac{|AC|}{|CD|}$ odnosno $\dfrac{|CN|}{a} = \dfrac{b}{2R}$, pa je $|CN| = \dfrac{ab}{2R}$.

Konačno,

$$P = \frac{1}{2}\,|AB| \cdot |CN| = \frac{1}{2}\,c \cdot \frac{ab}{2R} = \frac{abc}{4R}.$$

Tangencijalni četverokut je četverokut kome se može upisati kružnica.

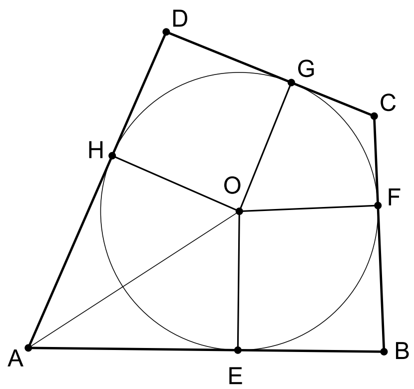

Kvadrat je tangencijalni četverokut. Kružnica upisana kvadratu ima središte u sjecištu dijagonala kvadrata, a polumjer joj je jednak polovini duljine stranice kvadrata.

Teorem 5.3. *Zbroj duljina dviju nasuprotnih stranica tangencijalnog četverokuta jednak je zbroju duljina drugih dviju stranica tog četverokuta.*

Dokaz. Prema S-S-K$^{>}$ teoremu je $\triangle AEO \cong \triangle AHO$ ($\overline{AO}$ im je zajednička stranica, $|OE| = |OH|$, $\sphericalangle AEO = \sphericalangle AHO = 90°$). Slijedi $|AE| = |AH|$.

Analogno je $|BE| = |BF|$, $|CF| = |CG|$, $|DG| = |DH|$.

Konačno,

$$
\begin{aligned}
|AB| + |CD| &= (|AE| + |BE|) + (|CG| + |DG|) \\
&= (|AH| + |BF|) + (|CF| + |DH|) \\
&= (|AH| + |DH|) + (|BF| + |CF|) \\
&= |AD| + |BC|.
\end{aligned}
$$

□

Tetivni četverokut je četverokut kome se može opisati kružnica.

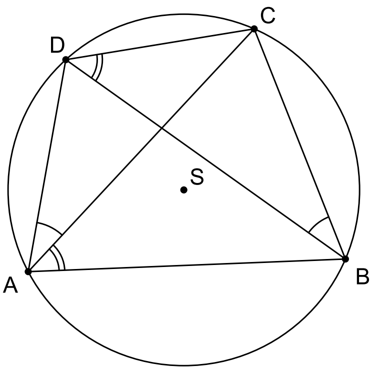

Pravokutnik je tetivni četverokut. Kružnica opisana pravokutniku ima središte u sjecištu njegovih dijagonala, a polumjer joj je jednak polovini duljine dijagonale.

Teorem 5.4. *Zbroj dvaju nasuprotnih kutova tetivnog četverokuta je* $180°$.

Dokaz. Uočimo sukladnost sljedećih obodnih kutova nad istim lukom: $\sphericalangle DAC = \sphericalangle DBC$, $\sphericalangle CAB = \sphericalangle CDB$, $\sphericalangle ACD = \sphericalangle ABD$, $\sphericalangle ACB = \sphericalangle ADB$. Unutarnje kutove četverokuta kod vrhova A, B, C, D označimo redom s α, β, γ, δ. Vrijedi:

$$
\begin{aligned}
\alpha + \gamma &= (\sphericalangle DAC + \sphericalangle CAB) + (\sphericalangle ACD + \sphericalangle ACB) \\
&= (\sphericalangle DBC + \sphericalangle CDB) + (\sphericalangle ABD + \sphericalangle ADB) \\
&= (\sphericalangle ABD + \sphericalangle DBC) + (\sphericalangle ADB + \sphericalangle CDB) = \beta + \delta.
\end{aligned}
$$

Kako je $\alpha + \beta + \gamma + \delta = 360°$, to mora biti $\alpha + \gamma = 180°$ i $\beta + \delta = 180°$. □

Teorem 5.5 (Ptolomejev teorem). *Umnožak duljina dijagonala tetivnog četverokuta jednak je zbroju umnožaka duljina nasuprotnih stranica četverokuta.*

Dokaz. Pretpostavimo da je $\sphericalangle BDC \leq \sphericalangle ADB$ (inače zamijenimo vrhove A i C).

Neka je E točka na stranici $\overline{AC}$ takva da je $\sphericalangle ADE = \sphericalangle BDC$. Kako je uz to još i $\sphericalangle CAD = \sphericalangle CBD$ (obodni kutovi nad lukom $\widehat{CD}$), to su trokuti AED i BCD slični prema K-K-K teoremu o sličnosti.

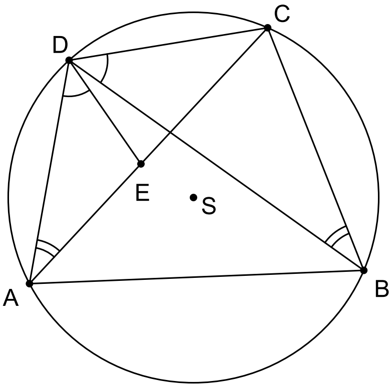

Slijedi $\dfrac{|AE|}{|BC|} = \dfrac{|AD|}{|BD|}$ i stoga

$$|AD| \cdot |BC| = |AE| \cdot |BD|. \tag{5.1}$$

Uočimo da je

$$\sphericalangle CDE = \sphericalangle BDC + \sphericalangle EDB = \sphericalangle ADE + \sphericalangle EDB = \sphericalangle ADB.$$

Uz to je i $\sphericalangle DBA = \sphericalangle DCA$ (obodni kutovi nad lukom $\widehat{DA}$), pa su trokuti BDA i CDE slični prema K-K-K teoremu. Slijedi $\dfrac{|BD|}{|CD|} = \dfrac{|BA|}{|CE|}$, pa je

$$|AB| \cdot |CD| = |BD| \cdot |CE|. \tag{5.2}$$

Zbrajanjem (5.1) i (5.2) dobije se

$$\begin{aligned} |AD| \cdot |BC| + |AB| \cdot |CD| &= |AE| \cdot |BD| + |BD| \cdot |CE| \\ &= |BD|(|AE| + |CE|) = |AC| \cdot |BD|. \end{aligned}$$

$\square$

Teorem 5.6. *Neka je k kružnica, a T točka ravnine. Neka je p bilo koji pravac koji prolazi točkom T i siječe kružnicu k u točkama A i B. Tada je vrijednost izraza $|TA| \cdot |TB|$ konstantna, tj. ne ovisi o izboru pravca p.*

Dokaz. 1° T leži na k

Tada se jedna od točaka A i B podudara s T, pa je ili $|TA| = 0$ ili $|TB| = 0$. U oba slučaja je $|TA| \cdot |TB| = 0$.

2° T je unutar k

Neka su kroz T povučena dva pravca. Neka prvi siječe k u A i B, a drugi u C i D.

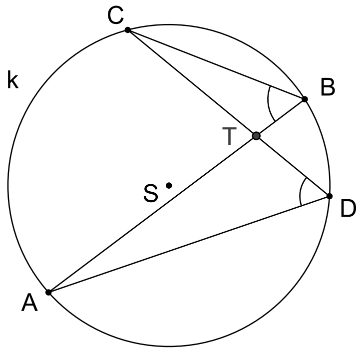

Kako je $\sphericalangle ATD = \sphericalangle CTB$ (vršni kutovi) i $\sphericalangle CBT = \sphericalangle TDA$ (obodni kutovi nad $\widehat{AC}$), to su trokuti ATD i CTB slični prema K-K-K teoremu o sličnosti.

Slijedi $\dfrac{|TA|}{|TD|} = \dfrac{|TC|}{|TB|}$ i odatle $|TA| \cdot |TB| = |TC| \cdot |TD|$.

3° T je izvan k

Ponovo, neka su kroz T povučena dva pravca. Neka prvi siječe k u A i B, a drugi u C i D.

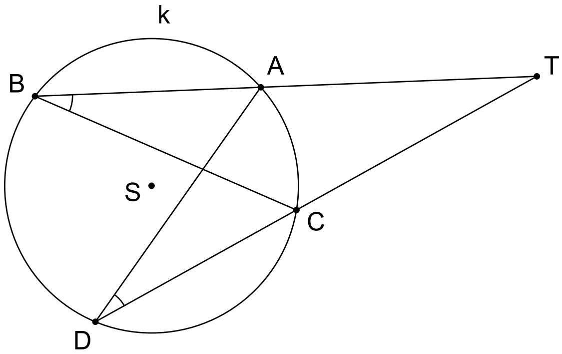

Trokuti ATD i CTB imaju zajednički kut kod vrha T. Uz to je i $\sphericalangle CBT = \sphericalangle TDA$ (obodni kutovi nad $\widehat{AC}$), pa su ti trokuti slični prema K-K-K teoremu.

Slijedi $\dfrac{|TA|}{|TD|} = \dfrac{|TC|}{|TB|}$, pa je $|TA| \cdot |TB| = |TC| \cdot |TD|$. □

Za danu točku T i kružnicu k definira se **potencija točke** T obzirom na kružnicu k:

za točku T izvan kružnice, potencija je $|TA| \cdot |TB|$,

za točku unutar kružnice, potencija je $-|TA| \cdot |TB|$.

ako je T na kružnici k, potencija je 0.

Teorem 5.7 (Eulerov teorem). *Neka je $k(S,R)$ kružnica opisana, a $k(O,r)$ kružnica upisana trokutu ABC. Tada je $|SO|^2 = R^2 - 2Rr$.*

Dokaz. Neka je D sjecište pravca BO i kružnice opisane trokutu. Pravac BO je simetrala kuta β, a CO simetrala kuta γ. Neka su E i F sjecišta pravca SO i kružnice opisane trokutu. Imamo

$$|BO|\cdot|OD| \overset{\text{tm5.6}}{=} |EO|\cdot|OF| = (R-|SO|)(R+|SO|) = R^2 - |SO|^2,$$

pa je $|SO|^2 = R^2 - |BO|\cdot|OD|$.

Preostaje dokazati da je $|BO|\cdot|OD| = 2Rr$.

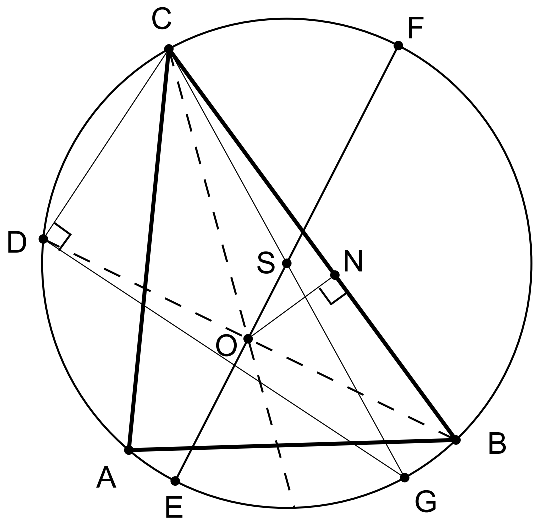

Vrijedi $\sphericalangle DCA = \sphericalangle DBA$ (obodni kutovi nad $\widehat{DA}$), $\sphericalangle DBA = \sphericalangle DBC = \dfrac{\beta}{2}$ (DB je simetrala kuta β), $\sphericalangle ACO = \sphericalangle BCO = \dfrac{\gamma}{2}$ (CO je simetrala kuta γ).

Sada je $\sphericalangle DCO = \sphericalangle DCA + \sphericalangle ACO = \dfrac{\beta}{2} + \dfrac{\gamma}{2}$.

Osim toga, $\sphericalangle DOC$ je vanjski kut trokuta BCO, pa je $\sphericalangle DOC = \sphericalangle DBC + \sphericalangle BCO = \dfrac{\beta}{2} + \dfrac{\gamma}{2}$. Znači da je $\sphericalangle DCO = \sphericalangle DOC$, odakle slijedi $|OD| = |CD|$.

Neka je N nožište okomice iz O na $\overline{BC}$. Neka je G sjecište pravca CS i kružnice opisane trokutu. Prema Talesovom teoremu je $\sphericalangle CDG = 90^\circ$ i stoga $\sphericalangle CDG = \sphericalangle ONB$.

Uz to je i $\sphericalangle DGC = \sphericalangle DBC$ (obodni kutovi nad $\widehat{CD}$), pa su prema K-K-K teoremu o sličnosti trokuti BNO i GDC slični.

Slijedi $\dfrac{|BO|}{|GC|} = \dfrac{|NO|}{|DC|}$ odnosno $\dfrac{|BO|}{2R} = \dfrac{r}{|DC|}$, pa je konačno

$$|BO|\cdot|OD| = |BO|\cdot|CD| = 2Rr.$$

$\square$

Teorem 5.8. *Neka su u trokutu ABC točke A', B', C' polovišta stranica, točke A'', B'', C'' polovišta dužina $\overline{AH}$, $\overline{BH}$, $\overline{CH}$, gdje je H ortocentar, a točke A_1, B_1, C_1 nožišta visina. Svih devet točaka A', B', C', A'', B'', C'', A_1, B_1, C_1 leže na istoj kružnici.*

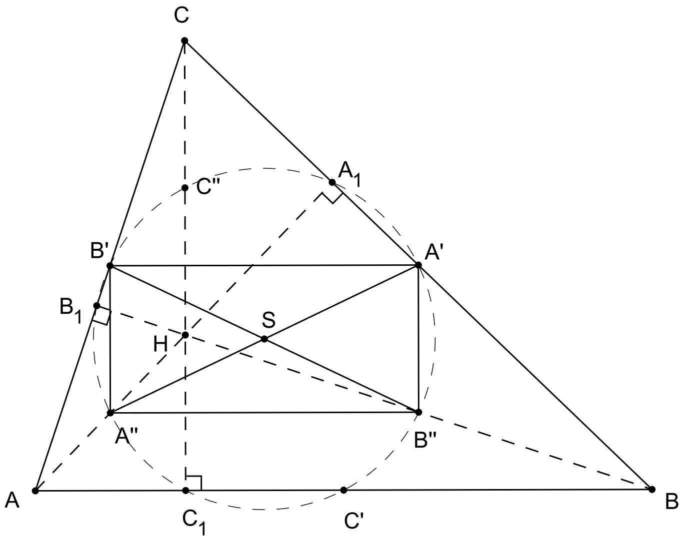

Dokaz. Kako je $\overline{A'B'}$ srednjica trokuta ABC, to je $|A'B'| = \frac{1}{2}|AB|$ i $A'B' \parallel AB$, a kako je $\overline{A''B''}$ srednjica trokuta ABH, to je $|A''B''| = \frac{1}{2}|AB|$ i $A''B'' \parallel AB$. Slijedi $|A'B'| = |A''B''|$ i $A'B' \parallel A''B''$. Stoga je četverokut $A'B'A''B''$ paralelogram, pa se $\overline{A'A''}$ i $\overline{B'B''}$ međusobno raspolavljaju. Sa S označimo njihov presjek.

Kako je $\overline{A''B'}$ srednjica trokuta AHC, to je $A''B' \parallel CH$, pa je $A''B' \perp AB$ i stoga $A''B' \perp A''B''$. Dakle, $\sphericalangle B'A''B'' = 90°$. Prema tome, četverokut $A'B'A''B''$ je pravokutnik, pa mu možemo opisati kružnicu $k(S, \frac{1}{2}|A'A''|)$ (tu kružnicu ćemo kraće označavati s k).

Analogno se dokazuje i da je $A'C'A''C''$ pravokutnik, pa mu možemo opisati kružnicu $k(S, \frac{1}{2}|A'A''|)$. Dakle, točke A', B', C', A'', B'', C'' leže na istoj kružnici k.

Kako je trokut $A'A''A_1$ pravokutan s hipotenuzom $\overline{A'A''}$, to je kružnica opisana tom trokutu $k(S, \frac{1}{2}|A'A''|) = k$. Znači da i A_1 leži na k. Analogno se dokazuje i da B_1 i C_1 leže na k. $\square$

Kružnica iz teorema 5.8 označava se sa k_9 i naziva **kružnica devet točaka** (Feuerbachova kružnica, Eulerova kružnica).

Poglavlje 6

Trigonometrija trokuta

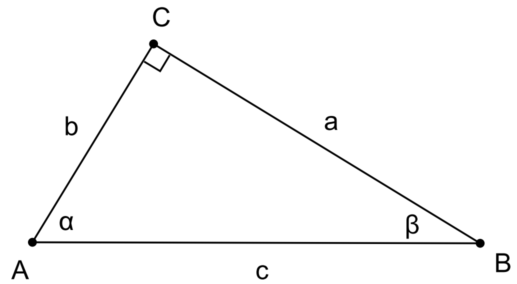

Definirajmo trigonometrijske funkcije šiljastih kutova pravokutnog trokuta:

$$\sin\alpha = \frac{a}{c}, \qquad \cos\alpha = \frac{b}{c}, \qquad \operatorname{tg}\alpha = \frac{a}{b}, \qquad \operatorname{ctg}\alpha = \frac{b}{a},$$

$$\sin\beta = \frac{b}{c}, \qquad \cos\beta = \frac{a}{c}, \qquad \operatorname{tg}\beta = \frac{b}{a}, \qquad \operatorname{ctg}\beta = \frac{a}{b}.$$

Drugim riječima, u pravokutnom trokutu za šiljasti kut vrijedi:

Sinus kuta je omjer nasuprotne katete i hipotenuze.

Kosinus kuta je omjer priležeće katete i hipotenuze.

Tangens kuta je omjer nasuprotne i priležeće katete.

Kotangens kuta je omjer priležeće i nasuprotne katete.

Uočimo:

$$\sin^2\alpha + \cos^2\alpha = \left(\frac{a}{c}\right)^2 + \left(\frac{b}{c}\right)^2 = \frac{a^2+b^2}{c^2} = \frac{c^2}{c^2} = 1,$$

$$\operatorname{tg}\alpha \cdot \operatorname{ctg}\alpha = \frac{a}{b}\cdot\frac{b}{a} = 1, \qquad \operatorname{tg}\alpha = \frac{\sin\alpha}{\cos\alpha}, \qquad \operatorname{ctg}\alpha = \frac{\cos\alpha}{\sin\alpha},$$

$$\sin\left(\frac{\pi}{2}-\alpha\right) = \sin\beta = \frac{b}{c} = \cos\alpha,$$
$$\cos\left(\frac{\pi}{2}-\alpha\right) = \cos\beta = \frac{a}{c} = \sin\alpha,$$
$$\operatorname{tg}\left(\frac{\pi}{2}-\alpha\right) = \operatorname{tg}\beta = \frac{b}{a} = \operatorname{ctg}\alpha,$$
$$\operatorname{ctg}\left(\frac{\pi}{2}-\alpha\right) = \operatorname{ctg}\beta = \frac{a}{b} = \operatorname{tg}\alpha.$$

Nadalje, u pravokutnom trokutu je $0 < a < c$ i $0 < b < c$, pa je $0 < \sin\alpha < 1$ i $0 < \sin\beta < 1$.

Izračunajmo vrijednosti trigonometrijskih funkcija nekih šiljastih kutova.

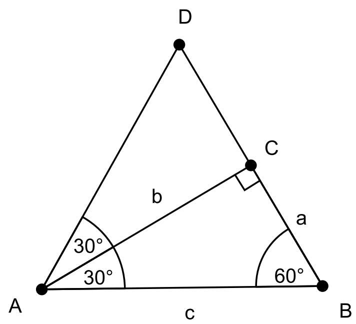

Neka je trokut ABC takav da je $\alpha = 30°$, $\beta = 60°$, $\gamma = 90°$. Produljimo stranicu $\overline{BC}$ preko vrha C. Neka je D točka na tom produžetku sa svojstvom $\sphericalangle DAB = 60°$.

Znači da je $\sphericalangle DAC = 30°$. Uočimo da je trokut ABD jednakostraničan.

Također uočimo da su trokuti ABC i ADC sukladni prema K-S-K teoremu, pa je $|CD| = |BC| = a$.

Slijedi $c = 2a$ i prema Pitagorinom teoremu $b = \sqrt{c^2 - a^2} = a\sqrt{3}$.

Konačno,

$$\sin 30° = \frac{a}{c} = \frac{a}{2a} = \frac{1}{2}, \qquad \cos 30° = \frac{b}{c} = \frac{a\sqrt{3}}{2a} = \frac{\sqrt{3}}{2},$$
$$\operatorname{tg} 30° = \frac{\sin 30°}{\cos 30°} = \frac{1}{\sqrt{3}} = \frac{\sqrt{3}}{3}, \qquad \operatorname{ctg} 30° = \frac{1}{\operatorname{tg} 30°} = \sqrt{3}.$$

Nadalje,

$$\sin 60° = \cos 30° = \frac{\sqrt{3}}{2}, \qquad \cos 60° = \sin 30° = \frac{1}{2},$$
$$\operatorname{tg} 60° = \operatorname{ctg} 30° = \sqrt{3}, \qquad \operatorname{ctg} 60° = \operatorname{tg} 30° = \frac{\sqrt{3}}{3}.$$

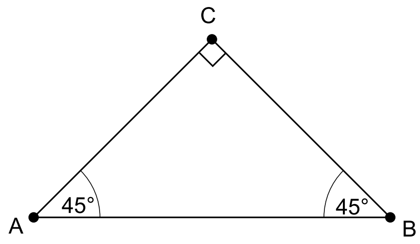

Neka je trokut ABC takav da je $\alpha = \beta = 45°$, $\gamma = 90°$. Tada je trokut ABC jednakokračan, pa je $b = a$. Nadalje, Pitagorin teorem povlači $c^2 = a^2 + b^2 = 2a^2$, pa je $c = a\sqrt{2}$. Konačno,

$$\sin 45° = \frac{a}{c} = \frac{a}{a\sqrt{2}} = \frac{\sqrt{2}}{2}, \qquad \cos 45° = \sin 45° = \frac{\sqrt{2}}{2},$$

$$\operatorname{tg} 45° = \frac{\sin 45°}{\cos 45°} = 1, \qquad \operatorname{ctg} 45° = 1.$$

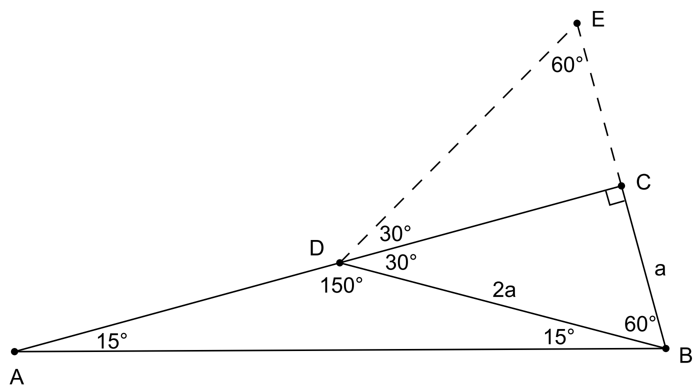

Neka je trokut ABC takav da je $\alpha = 15°$, $\beta = 75°$, $\gamma = 90°$. Neka je D točka na stranici $\overline{AC}$ sa svojstvom $\sphericalangle ABD = 15°$.

Kako je $\sphericalangle BDC$ vanjski kut trokuta ABD, to je $\sphericalangle BDC = 30°$. Nadalje, $\sphericalangle CBD = 60°$, pa trokut BCD možemo nadopuniti do jednakostraničnog trokuta.

Kao i ranije zaključimo da je $|BD| = 2|BC| = 2a$ i $|DC| = a\sqrt{3}$. Kako je trokut ABD jednakokračan, to je i $|AD| = 2a$.

Sada je $b = |AC| = |AD| + |DC| = a(2 + \sqrt{3})$. Pitagorin teorem povlači $c^2 = a^2 + b^2 = a^2(8 + 4\sqrt{3}) = 4a^2(2 + \sqrt{3})$, pa je $c = 2a\sqrt{2 + \sqrt{3}} = a(\sqrt{6} + \sqrt{2})$.

Konačno,

$$\sin 15° = \frac{a}{c} = \frac{a}{a(\sqrt{6} + \sqrt{2})} = \frac{\sqrt{6} - \sqrt{2}}{4},$$

$$\cos 15° = \frac{b}{c} = \frac{a(2 + \sqrt{3})}{a(\sqrt{6} + \sqrt{2})} = \frac{\sqrt{6} + \sqrt{2}}{4},$$

$$\operatorname{tg} 15^\circ = \frac{a}{b} = \frac{1}{2+\sqrt{3}} = 2-\sqrt{3}, \qquad \operatorname{ctg} 15^\circ = \frac{b}{a} = 2+\sqrt{3},$$

$$\sin 75^\circ = \cos 15^\circ = \frac{\sqrt{6}+\sqrt{2}}{4}, \qquad \cos 75^\circ = \sin 15^\circ = \frac{\sqrt{6}-\sqrt{2}}{4},$$

$$\operatorname{tg} 75^\circ = \operatorname{ctg} 15^\circ = 2+\sqrt{3}, \qquad \operatorname{ctg} 75^\circ = \operatorname{tg} 15^\circ = 2-\sqrt{3}.$$

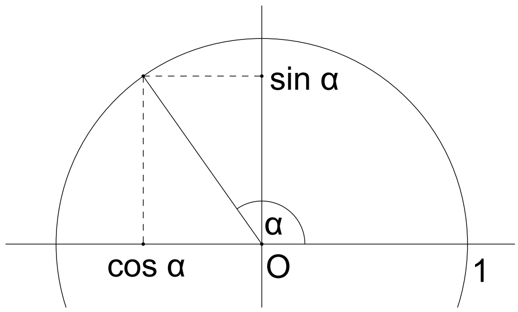

Trigonometrijske funkcije definiraju se pomoću trigonometrijske kružnice za sve kutove, ne samo za šiljaste. Nama su zanimljivi kutovi trokuta, dakle kutovi između 0° i 180°.

Sinus pravog kuta je 1, a kosinus 0.

Sinus tupog kuta je pozitivan broj, $\sin\alpha = \sin(180^\circ - \alpha)$, a kosinus tupog kuta negativan: $\cos\alpha = -\cos(180^\circ - \alpha)$.

Teorem 6.1 (teorem o sinusima). *Stranice trokuta odnose se kao sinusi kutova nasuprot tih stranica, tj.*

$$a : b : c = \sin\alpha : \sin\beta : \sin\gamma.$$

Preciznije,

$$\frac{a}{\sin\alpha} = \frac{b}{\sin\beta} = \frac{c}{\sin\gamma} = 2R,$$

gdje je R polumjer trokutu opisane kružnice.

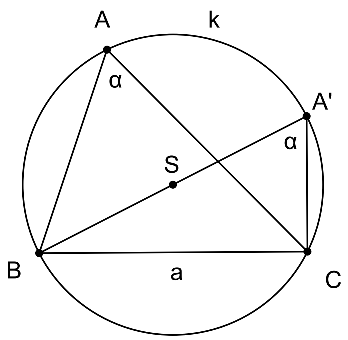

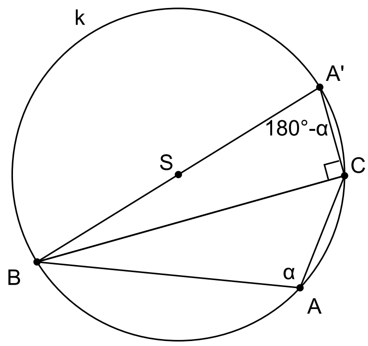

Dokaz. Neka je $k = k(S, R)$ kružnica opisana trokutu ABC. Neka je A' takva da je $\overline{BA'}$ promjer kružnice k. Tada je, prema Talesovom teoremu, $\sphericalangle BCA' = 90°$, pa je trokut BCA' pravokutan.

Ako je kut $\sphericalangle BAC$ šiljast, onda je $\sphericalangle BA'C = \sphericalangle BAC = \alpha$ (obodni kutovi nad $\widehat{BC}$). Sada iz pravokutnog trokuta BCA' dobivamo $\sin\alpha = \dfrac{|BC|}{|A'B|} = \dfrac{a}{2R}$, pa je $2R = \dfrac{a}{\sin\alpha}$.

Ako je $\sphericalangle BAC$ tupi kut, onda je $\sphericalangle BA'C = 180° - \sphericalangle BAC = 180° - \alpha$ (četverokut $ABA'C$ je tetivan). Zato vrijedi $\sin\alpha = \sin(180° - \alpha) = \sin\sphericalangle BA'C = \dfrac{|BC|}{|A'B|} = \dfrac{a}{2R}$, pa je i u ovom slučaju $2R = \dfrac{a}{\sin\alpha}$.

Ako je $\sphericalangle BAC$ pravi kut, onda je $a = 2R$ odnosno ponovo $2R = \dfrac{a}{\sin\alpha}$.

Analogno se dobije $2R = \dfrac{b}{\sin\beta}$ i $2R = \dfrac{c}{\sin\gamma}$. Dakle, $\dfrac{a}{\sin\alpha} = \dfrac{b}{\sin\beta} = \dfrac{c}{\sin\gamma} = 2R$. □

Teorem 6.2 (teorem o kosinusu). *Ako su a, b, c duljine stranica trokuta i α, β, γ njegovi kutovi, tada je*

$$a^2 = b^2 + c^2 - 2bc\cos\alpha,$$
$$b^2 = c^2 + a^2 - 2ca\cos\beta,$$
$$c^2 = a^2 + b^2 - 2ab\cos\gamma.$$

Dokaz. Dovoljno je dokazati prvu jednakost.

1° Neka je α šiljasti kut.

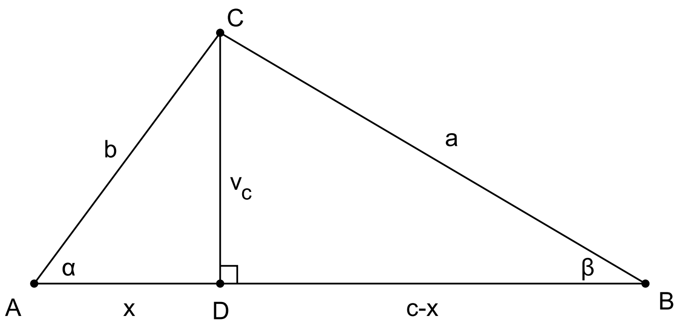

Iz pravokutnih trokuta ADC i CDB dobije se

$$v_c^2 = b^2 - x^2 = a^2 - (c - x)^2,$$

odakle slijedi

$$a^2 = b^2 + c^2 - 2cx.$$

U pravokutnom trokutu ADC je $\cos\alpha = \dfrac{x}{b}$, pa je $x = b\cos\alpha$ i konačno $a^2 = b^2 + c^2 - 2bc\cos\alpha$.

2° Neka je α pravi kut.

Tada je $a^2 = b^2 + c^2 = b^2 + c^2 - 2bc\cos\alpha$.

3° Neka je α tupi kut.

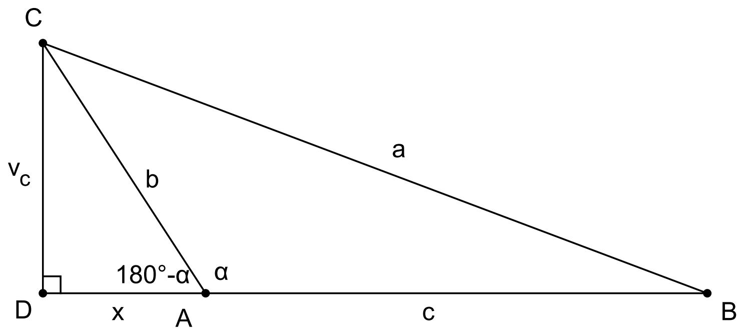

Iz pravokutnih trokuta ADC i CDB dobije se

$$v_c^2 = b^2 - x^2 = a^2 - (c+x)^2,$$

odakle je

$$a^2 = b^2 + c^2 + 2cx.$$

U pravokutnom trokutu ADC je $\cos(180° - \alpha) = \dfrac{x}{b}$, pa je $x = b\cos(180° - \alpha) = -b\cos\alpha$ i konačno $a^2 = b^2 + c^2 - 2bc\cos\alpha$. □

Dakle,

$$\cos\alpha = \frac{b^2 + c^2 - a^2}{2bc}, \qquad \cos\beta = \frac{c^2 + a^2 - b^2}{2ca}, \qquad \cos\gamma = \frac{a^2 + b^2 - c^2}{2ab}.$$

Lema 6.3 (Stewartov teorem). *Neka je ABC trokut sa stranicama duljina a, b, c, i neka je D točka na stranici $\overline{BC}$. Ako je $|AD| = d$, $|BD| = m$ i $|CD| = n$, onda vrijedi $b^2m + c^2n = (d^2 + mn)a$.*

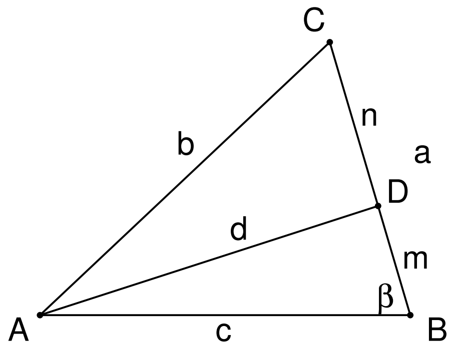

Dokaz. Primjenom teorema o kosinusu na trokut ABC dobivamo $\cos\beta = \dfrac{a^2+c^2-b^2}{2ac}$, a primjenom na trokut ABD $\cos\beta = \dfrac{c^2+m^2-d^2}{2cm}$.

Redom slijedi

$$\begin{aligned} \frac{a^2+c^2-b^2}{2ac} &= \frac{c^2+m^2-d^2}{2cm}, \\ m(a^2+c^2-b^2) &= a(c^2+m^2-d^2), \\ ma^2-m^2a+ad^2 &= mb^2+ac^2-mc^2, \\ ma(a-m)+ad^2 &= mb^2+(a-m)c^2, \\ (mn+d^2)a &= mb^2+nc^2. \end{aligned}$$

□

Propozicija 6.4. *Ako su a, b, c duljine stranica trokuta, a t_a, t_b, t_c duljine odgovarajućih težišnica, tada je*

$$\begin{aligned} t_a &= \frac{1}{2}\sqrt{2b^2+2c^2-a^2}, \\ t_b &= \frac{1}{2}\sqrt{2a^2+2c^2-b^2}, \\ t_c &= \frac{1}{2}\sqrt{2a^2+2b^2-c^2}. \end{aligned}$$

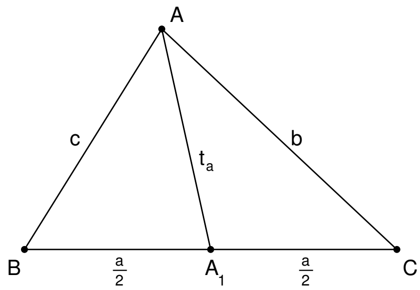

Dokaz. Dovoljno je dokazati prvu jednakost. U formulu iz leme 6.3 uvrstimo $m = n = \frac{a}{2}$ i $d = t_a$:

$$b^2 \cdot \frac{a}{2} + c^2 \cdot \frac{a}{2} = \left(t_a^2 + \frac{a}{2}\cdot\frac{a}{2}\right) a.$$

Sređivanjem dobivamo $2(b^2+c^2) = a^2 + 4t_a^2$, odakle slijedi tvrdnja. □

Propozicija 6.5. *Ako su a, b, c duljine stranica trokuta, a s_α, s_β, s_γ duljine simetrala unutarnjih kutova trokuta (preciznije, duljine odsječaka simetrala od vrha trokuta do sjecišta s nasuprotnom stranicom), tada je*

$$\begin{aligned} s_\alpha &= \frac{1}{b+c}\sqrt{bc(a+b+c)(b+c-a)}, \\ s_\beta &= \frac{1}{a+c}\sqrt{ac(a+b+c)(a+c-b)}, \\ s_\gamma &= \frac{1}{a+b}\sqrt{ab(a+b+c)(a+b-c)}. \end{aligned}$$

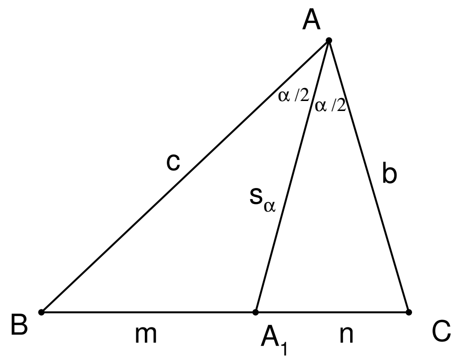

Dokaz. Dovoljno je dokazati prvu jednakost.

Prema teoremu 4.2 simetrala kuta dijeli nasuprotnu stranicu na dijelove m i n tako da vrijedi $m : n = c : b$, pa zbog $m + n = a$ slijedi $m = \dfrac{ca}{b+c}$, $n = \dfrac{ab}{b+c}$.

Sada možemo primijeniti lemu 6.3:

$$b^2 \cdot \frac{ca}{b+c} + c^2 \cdot \frac{ab}{b+c} = \left(s_\alpha^2 + \frac{ca}{b+c} \cdot \frac{ab}{b+c}\right) a.$$

Slijedi $\dfrac{abc(b+c)}{b+c} = a\left(s_\alpha^2 + \dfrac{a^2bc}{(b+c)^2}\right)$ i dalje

$$s_\alpha^2 = bc - \frac{a^2bc}{(b+c)^2} = bc\left(1 - \frac{a^2}{(b+c)^2}\right) = bc \cdot \frac{(b+c)^2 - a^2}{(b+c)^2} = bc \cdot \frac{(b+c-a)(b+c+a)}{(b+c)^2},$$

te konačno $s_\alpha = \dfrac{1}{b+c}\sqrt{bc(a+b+c)(b+c-a)}$. □

Poglavlje 7

Preslikavanja ravnine

Sa M označimo skup svih točaka ravnine.

Kažemo da je preslikavanje $f : M \to M$ **izometrija ravnine** M ako za sve točke A i B ravnine M vrijedi $|A'B'| = |AB|$, gdje je $A' = f(A)$, $B' = f(B)$.

Neka je p pravac koji leži u ravnini M. **Osna simetrija** ravnine M obzirom na pravac p je preslikavanje $s_p : M \to M$ definirano na sljedeći način:

Ako točka T leži na pravcu p, definira se $s_p(T) = T$.

Ako točka T ne leži na pravcu p, tada okomica kroz T na pravac p siječe p u nekoj točki T_0. Neka je T' točka na pravcu TT_0, različita od T, takva da je $|TT_0| = |T_0T'|$. Takva točka T' je jedinstvena. Definira se $s_p(T) = T'$.

Uočimo da je p simetrala dužine $\overline{TT'}$.

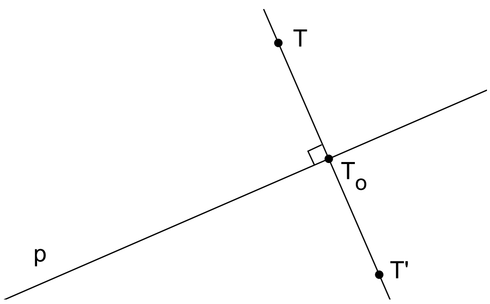

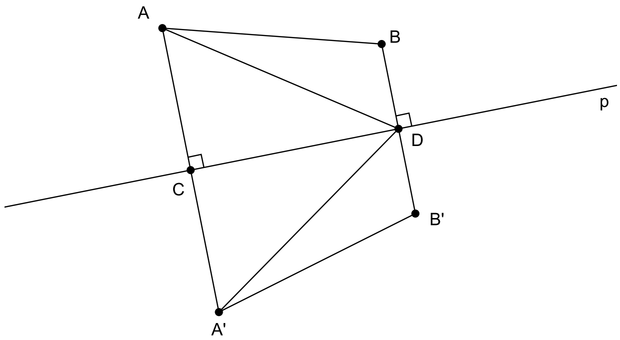

Teorem 7.1. *Osna simetrija $s_p : M \to M$ je izometrija ravnine M.*

Dokaz. Neka su A i B točke u ravnini M. Stavimo $A' = s_p(A)$, $B' = s_p(B)$. Neka je C polovište dužine $\overline{AA'}$, a D polovište dužine $\overline{BB'}$. Prema S-K-S teoremu su trokuti ACD i $A'CD$ sukladni ($\overline{CD}$ im je zajednička stranica, $|AC| = |A'C|$, $\sphericalangle ACD = \sphericalangle A'CD = 90°$), pa je $|AD| = |A'D|$ i $\sphericalangle ADC = \sphericalangle A'DC$. Stoga je

$$\begin{aligned}\sphericalangle ADB &= \sphericalangle CDB - \sphericalangle CDA = 90° - \sphericalangle CDA \\ &= 90° - \sphericalangle CDA' = \sphericalangle B'DC - \sphericalangle CDA' = \sphericalangle A'DB'.\end{aligned}$$

Uz to je i $|BD| = |B'D|$ i $|AD| = |A'D|$, pa su trokuti ABD i $A'B'D$ sukladni prema S-K-S teoremu. Slijedi $|AB| = |A'B'|$. $\square$

Neka je O čvrsta točka ravnine M. **Centralna simetrija** ravnine M obzirom na točku O je preslikavanje $s_O : M \to M$ definirano na sljedeći način:

Najprije je $s_O(O) = O$. Ako je T točka različita od O, neka je T' točka na pravcu TO, različita od T, takva da je $|TO| = |OT'|$. Takva točka T' je jedinstvena. Definira se $s_O(T) = T'$.

Uočimo da je O polovište dužine $\overline{TT'}$.

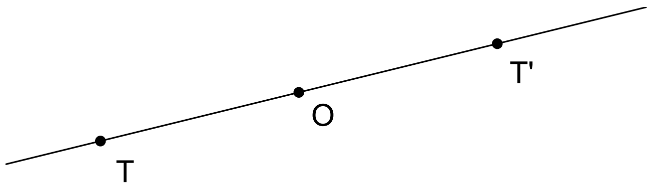

Teorem 7.2. *Centralna simetrija $s_O : M \to M$ je izometrija ravnine M.*

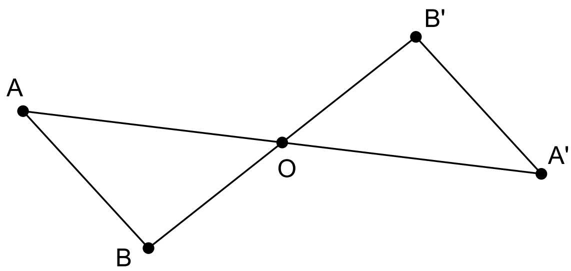

Dokaz. Neka su A i B točke ravnine M te neka je $A' = s_O(A)$, $B' = s_O(B)$. Kako je $\sphericalangle AOB = \sphericalangle A'OB'$, $|AO| = |A'O|$ i $|BO| = |B'O|$, trokuti AOB i $A'OB'$ su sukladni prema S-K-S teoremu. Slijedi $|AB| = |A'B'|$. $\square$

Rotacija ravnine M oko čvrste točke O (središta rotacije) za kut α (kut rotacije) u pozitivnom smjeru je preslikavanje $r : M \to M$ definirano na sljedeći način:

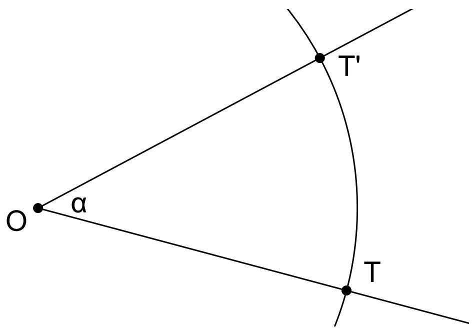

Najprije je $r(O) = O$. Ako je T točka različita od O, neka je $k = k(O, |OT|)$. Neka je T' točka na kružnici k takva da luku $\widehat{TT'}$, kojim se od T do T' dolazi gibanjem u pozitivnom smjeru, pripada središnji kut α. Takva točka T' je jedinstvena. Definira se $r(T) = T'$.

Uočimo da je $|OT'| = |OT|$.

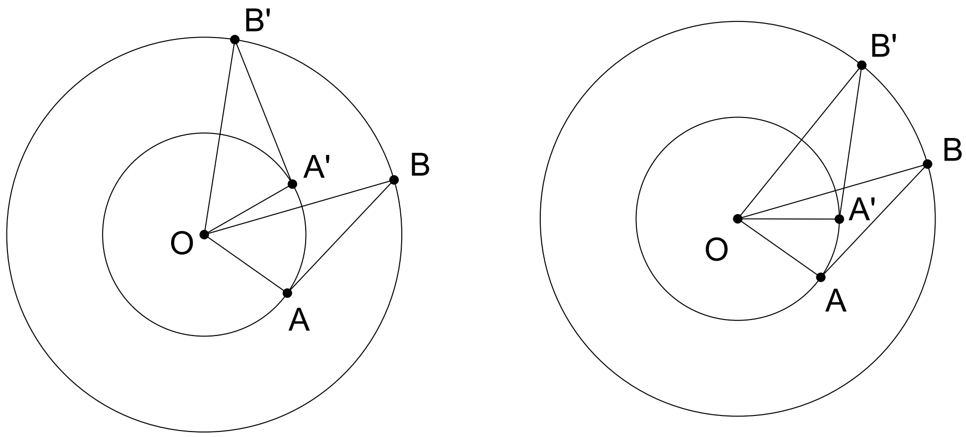

Teorem 7.3. *Rotacija $r : M \to M$ je izometrija ravnine M.*

Dokaz. Neka je O središte, a α kut rotacije. Neka su A i B točke u ravnini M te neka je $A' = r(A)$, $B' = r(B)$. Ako točka B leži unutar kuta $\sphericalangle AOA'$, imamo

$$\begin{aligned} \sphericalangle AOB &= \sphericalangle AOA' - \sphericalangle A'OB = \alpha - \sphericalangle A'OB \\ &= \sphericalangle BOB' - \sphericalangle A'OB = \sphericalangle A'OB'. \end{aligned}$$

Uz to je i $|OA| = |OA'|$ i $|OB| = |OB'|$. Stoga su, prema S-K-S teoremu, trokuti AOB i $A'OB'$ sukladni. Slijedi $|AB| = |A'B'|$.

Slično se tvrdnja pokaže i u drugom slučaju. $\square$

Usmjerena dužina je uređen par točaka. Oznaka za usmjerenu dužinu čiji je početak točka A, a kraj točka B je $\overrightarrow{AB}$. Usmjerene dužine su predstavnici ***vektora***[1].

Neka su P, Q dvije točke u ravnini M, i neka je $\vec{a}$ vektor s predstavnikom $\overrightarrow{PQ}$.

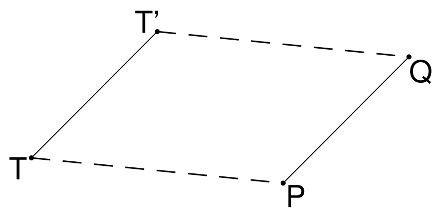

Za svaku točku T iz M postoji jedinstvena točka T' takva da je $TPQT'$ paralelogram. **Translacija** ravnine M za vektor $\vec{a}$ je preslikavanje $t_{\vec{a}} : M \to M$ definirano sa $t_{\vec{a}}(T) = T'$.

[1] Više o vektorima studenti će naučiti na kolegiju Analitička geometrija.

Teorem 7.4. *Translacija $t_{\vec{a}} : M \to M$ je izometrija ravnine M.*

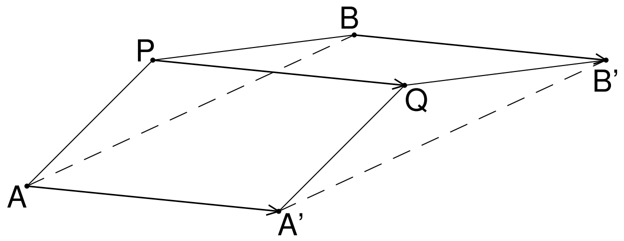

Dokaz. Neka su A i B dvije točke i A', B' njihove slike pri translaciji $t_{\vec{a}}$. Tada su $APQA'$ i $BPQB'$ paralelogrami, pa je $|AA'| = |PQ|$, $AA' \parallel PQ$ i $|BB'| = |PQ|$, $BB' \parallel PQ$. Stoga je $|AA'| = |BB'|$ i $AA' \parallel BB'$, pa je i četverokut $ABB'A'$ paralelogram, a odatle slijedi $|AB| = |A'B'|$. $\square$

Neka je O čvrsta točka ravnine M i $k \in \mathbb{R} \setminus \{0\}$. Za točku T iz M neka je T' točka na pravcu OT takva da vrijedi $|OT'| = |k| \cdot |OT|$ i
(i) za $k > 0$, točke T i T' leže s iste strane točke O,
(ii) za $k < 0$, točke T i T' leže sa suprotnih strana točke O.

Homotetija je preslikavanje $h : M \to M$ definirano s $h(T) = T'$.

Jasno je da je $h(O) = O$ za svaki k. Točka O se naziva središte homotetije, a broj $k \neq 0$ koeficijent homotetije.

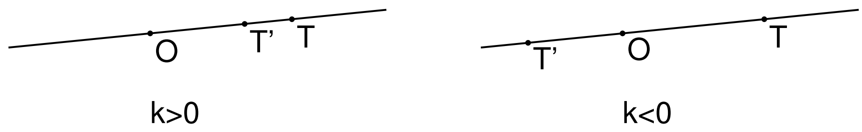

Teorem 7.5. *Neka je $h : M \to M$ homotetija, i neka je $A' = h(A)$, $B' = h(B)$. Tada vrijedi $|A'B'| = |k| \cdot |AB|$.*

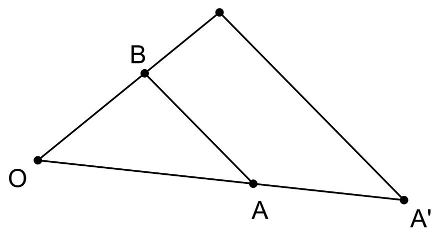

Dokaz. Trokuti AOB i $A'OB'$ su slični po teoremu 4.5 jer je $|OA'| : |OA| = |OB'| : |OB| = |k|$, a kut pri vrhu O zajednički. Zato je i $|A'B'| : |AB| = |k|$. $\square$

Posebno, homotetija je izometrija ako i samo ako je $|k| = 1$.

Ako je $k = 1$, homotetija je identiteta.

Ako je $k = -1$, tada je $|OT'| = |OT|$, a točke T i T' se nalaze sa suprotnih strana točke O, tj. T i T' su centralno simetrične obzirom na točku O. Dakle, centralna simetrija ravnine obzirom na točku O je homotetija ravnine sa središtem u O i koeficijentom $k = -1$.

Preslikavanje $f : M \to M$ nazivamo **preslikavanje sličnosti** ako postoji realan broj $s > 0$ takav da za sve A i B iz M vrijedi $|A'B'| = s|AB|$, gdje je $A' = f(A)$, $B' = f(B)$.

Jasno, svaka izometrija je preslikavanje sličnosti ($s = 1$).

Svaka homotetija s koeficijentom k je preslikavanje sličnosti s koeficijentom $s = |k|$.

Neka je O neka čvrsta točka ravnine M te neka je R pozitivan broj. Preslikavanje $I_O : M \setminus \{0\} \to M \setminus \{0\}$ koje $T \mapsto T'$ zove se **inverzija** sa središtem O i polumjerom R ako su točke O, T i T' kolinearne, T i T' s iste strane točke O i ako je $|OT| \cdot |OT'| = R^2$.

Pokažimo kako se konstruira $T' = I_O(T)$.

1° T unutar kružnice inverzije $k = k(O, R)$

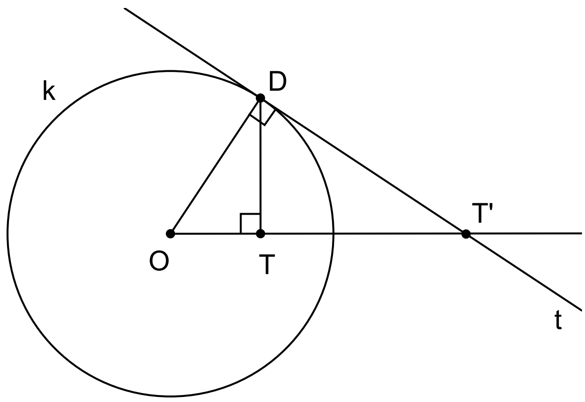

Povučemo okomicu iz T na OT. Neka je D jedno od sjecišta te okomice s k. U točki D povučemo tangentu t na k. Neka je T' presjek te tangente s OT.

Kako je $\sphericalangle OTD = \sphericalangle ODT' = 90°$ i $\sphericalangle DOT = \sphericalangle T'OD$, to su trokuti OTD i ODT' slični prema K-K-K teoremu o sličnosti. Slijedi $\dfrac{|OT|}{|OD|} = \dfrac{|OD|}{|OT'|}$ i konačno $|OT| \cdot |OT'| = R^2$.

2° T leži na kružnici inverzije $k = k(O, R)$

Dovoljno je definirati $T' = T$.

3° T izvan kružnice inverzije $k = k(O, R)$

Povučemo tangentu t iz T na k. Neka je D dirālište tangente i kružnice. Iz D povučemo okomicu na OT. Neka je T' presjek te okomice s OT.

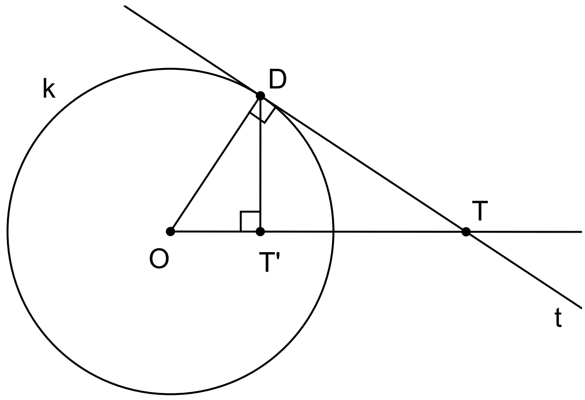

Kako je $\sphericalangle OT'D = \sphericalangle ODT = 90^\circ$ i $\sphericalangle DOT' = \sphericalangle TOD$, to su trokuti $OT'D$ i ODT slični prema K-K-K teoremu o sličnosti. Slijedi $\dfrac{|OT'|}{|OD|} = \dfrac{|OD|}{|OT|}$ i konačno $|OT| \cdot |OT'| = R^2$.

Očigledno inverzija nutrinu kružnice k preslikava u njenu vanjštinu i obratno.

Sadržaj